

Spedizione in abbonamento postale
Poština plačana v gotovini

ČAS

REVIJA LEONOVE DRUŽBE

Letnik XXXVI
1942-XX

1-3

V S E B I N A

Dr. Rudolf Trofenik: Kazenskopravna odgovornost vzgojitelja pri kaznovanju otrok (str. 1) — Dr. Ciril Žebot: Osnovni tipi modernih gospodarskih ustrojev (str. 10) — Bogo Grafenauer: Priključitev Karantanije na Zapad (str. 17) — Fr. Kotnik: Brata Gašpar in Jakob Pilat — dobrotulka našega dijaštva (str. 40) — Ocene (str. 45)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v juliju in avgustu. Uredništvo si pridržuje pravico združiti dve ali tri številke.

Naročnina 30 lir za Italijo, **35 lir** za inozemstvo letno. **Za dijake** velja znižana cena 25 lir. Naročniki, ki ne zmorejo plačati vso naročnino naenkrat, jo morejo plačati v dveh obrokih.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Bleiweisova c. 17/III., dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljskišću v Ljubljani, in dr. M. Wraber, profesor na III. drž. gimnaziji v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 7/I. (Prosvetna zveza); telefon št. 28-58.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Jože Kramarič za Ljudsko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

V oceno smo prejeli:

Jože Dular, **Zveste menjave**. Pesmi. Izdal Literarni klub v Ljubljani, 1942.

F. S. Finžgar, **Zbrani spisi**. X. zvezek. Založila Nova založba v Ljubljani, 1942-XX.

Dr. Anton Trstenjak, **Metodika verouka**. Očrt versko-pedagoške psihologije. Ljubljana 1941-XX. Založila Ljudska knjigarna.

Umberto Urbani, **Piccolo mondo sloveno — Mali slovenski svet**. Lubiana 1941-XX. — Ljubljana. Casa Editrice Libreria Popolare — Založila Ljudska knjigarna.

Homer, **Iliada**. Priredil Anton Sovre. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani 1942-XX. (Cvetje iz domačih in tujih logov. Svetovno slovstvo 1.)

Kazenskoppravna odgovornost vzgojitelja pri kaznovanju otrok.

Dr. Rudolf Trofenik.

I. Uvod.

Vsakemu človeku sta potrebna pouk in vzgoja, da postane polnovreden član človeške družbe. Kajti intelektualni in moralni pojmi človeku niso prirojeni, marveč si jih pridobi šele potom pouka in vzgoje. Zaradi tega morajo imeti osebe, ki sta jim zaupana pouk in vzgoja otrok posebno avtoriteto, ki dobi med drugim tudi svoj odraz v posebni kaznovalni pravici vzgojitelja.¹ Sodobna pedagoška stremjenja kaznim kot takim vobče niso naklonjena; zlasti pa odklanja sodobna pedagogika telesne kazni, kakor so bile v šolah in ostalih vzgojnih zavodih do nedavnega (ponekod jih izvršujejo še dandanes) običajne.² Vendar pa ne smemo zanikati, da pripada vsakemu vzgojitelju že po sami naravi njegove vzgojne naloge izvestna kaznovalna pravica nad njemu poverjenimi otroci, če le-ti kaj zagreše. Pri izvrševanju te svoje kaznovalne pravice pa utegne vzgojitelj sam včasih zagrešiti tako dejanje, ki ima na zunaj vse znake kaznivega dejanja po določbah kazenskega zakonika ali tkzv. stranskih kazenskih zakonov. Zlasti utegne tvoriti tako dejanje zunanji dejanski stan delikta telesne poškodbe (lahke ali težke), žalitve, klevete, omejitve osebne svobode i. t. d. Vsakodnevna izkušnja nam priča, da se vzgojitelj sam, kadar kaznuje nepokornega otroka, več ali manj nahaja v posebnem čustvenem razpoloženju, ki večkrat celo preide v afekt. Zato je tembolj razumljivo, da utegne to posebno duševno razpoloženje zapeljati vzgojitelja, da prekorači svojo kaznovalno pravico. S tem pa pridejo ta dejanja sicer po zakonu upravičenih vzgojiteljev tudi v dotik s kazenskim pravom. Zaradi tega se nam pri proučevanju tega problema porajajo vprašanja kot so: katere osebe so upravičene do kaznovanja nepokornih ali nedostojno se obnašajočih otrok, ob kakem povodu in na kakšen način se sme to strahovanje vršiti, da ne tvori dejanskega stanu kakega kaznivega dejanja in končno po katerih določbah kazenskega zakonika se mora tak vzgojitelj kaznovati, kadar prekorači ali zlorabi svojo kaznovalno pravico.

II. Subjekti kaznovalne pravice.

Način in sredstva, katerih se vzgojitelji poslužujejo pri kaznovanju otrok, tvorijo v pretežni večini primerov tudi zunanji dejanski stan kakega kaznivega dejanja. Že uvodoma smo omenili, da more biti kako ustraho-

¹ Problem kaznovanja otrok s pedagoškega stališča odlično obravnava Heinrich Meng, *Strafen und Erziehen*, 2. izd. Bern, 1935.

² Meng, op. cit. str. 67 in sl. Primeri zlasti str. 188, ko pravi: »Eine Kindererziehung ohne Körperstrafe ist möglich und dringend wünschenswert.« — Zoper telesno kaznovanje otrok so bili pri Grkih Sokrat in Plato, pri Rimljanih Kato in Terenc. V srednjem veku nastopata kot taka »moderna« pedagogična Hrabanus Maurus in Notker iz znamenite samostanske šole v St. Gallenu. V dobi prosvetljenstva moramo omeniti Rousseauja. V 19. in 20. stoletju pa zastopata to težnjo zlasti filozofa Herbart in Schleiermacher.

valno dejanje vzgojitelja obenem tudi telesna poškodba, žalitev, kleveta i. t. d. Izrazi — pa čeprav so včasih še tako mili in zmerni — katerih se poslužuje učitelj, ko pokara kakega učenca, utegnejo tvoriti dejanski stan žalitve, če bi le-te iste besede uporabljal napram kaki od njega vzgojno neodvisni osebi. Zaradi tega moramo ugotoviti one okoliščine, ki dajejo tem dejanjem značaj legitimnosti, dasi vsebujejo vse zunanje znake kakega kaznivega dejanja. Kazenskoppravna literatura kakor tudi praksa sama nam dajeta več tozadevnih razlag, ki si pa več ali manj med seboj nasprotujejo.³ Vendar pa pride za kazensko pravo v poštev samo taka utemeljitev upravičenosti teh dejanj, ki ima svojo pravno osnovo v kazenskem zakoniku samem.⁴ Vsa kaznovalna dejanja vzgojiteljev, v kolikor bi sama po sebi vsebovala brez takega vzgojnega razmerja med vzgojiteljem in kaznovanim otrokom kake znake protipravnosti po določbah kazenskega zakonika, upravičuje § 23 našega kz., ko pravi, da kaznivega dejanja ni, če izključujejo predpisi javnega ali zasebnega prava protipravnost ravnanja.⁵ Samo zaradi tega, ker pravni predpisi dovoljujejo (v nekaterih primerih celo ukazujejo), da podvzame vzgojitelj napram nepokornim ali nedostojno se obnašajočim otrokom primerne ukrepe strahovanja, ostanejo ta dejanja dovoljena in nekazniva, čeprav utegnejo tvoriti zunanji dejanski stan kakega kaznivega dejanja.⁶ Dočim se nahaja v našem kazenskem zakoniku le taka generalna norma, ki izključuje protipravnost določenih dejanj, vsebujeta § 313. madjarskega in čl. 455. romunskega kazenskega zakonika posebni normi, ki določata, da so udarci ali lahke telesne poškodbe sploh, prizadejani iz vzgojnih ozirov, nekaznivi.

Po določbah našega prava moramo tedaj smatrati, da so upravičene do izvrševanja kaznovalne pravice nad otroci sledeče osebe:

1. **R o d i t e l j i.** Roditelji imajo dolžnost nege in skrbi za otroka, ki jo morajo pravilno izpolnjevati. Pri tem jim seveda pripada pravica, da nepokorne otroke kaznujejo. Ta pravica izhaja iz dolžnosti do vzgoje. Tudi v primeru, kadar ne bi obstojali nobeni pozitivno-pravni predpisi, se vendar ne sme dvomiti o obstoju te povsem naravne pravice.⁷ § 145 našega občega državlanskega zakonika daje roditeljem poleg drugega tudi izrecno pravico, da nenravne, nepokorne, ali otroke, ki motijo domači red, strahujejo na nepretiran in njih zdravju neškodljiv način. Zakon sam navaja roditelje, torej očeta in mater, ki sta oba v enaki meri upravičena do

³ To ugotavlja že Liszt, ko pravi: »Auch in diesem Problemkomplex wimmelt es von strafrechtlichen Streitfragen.« Liszt-Schmidt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 25. izd., 1927., str. 199, op. 3.

⁴ O tem vprašanju podrobno obravnava Lobe, Der Einfluss des bürgerlichen Rechts auf das Strafrecht, v Festgabe für R. v. Frank, 2. zv., Tübingen, 1930., str. 57.

⁵ Thormann-Overbeck, Das schweizerische Strafgesetzbuch, 1. zv., Zürich, 1940., pravi celo: »Die rechtliche Anerkennung (sc. kaznovalne pravice) kann auf Gesetz oder Gewohnheitsrecht beruhen.« (Str. 137.)

⁶ V kazenskoppravni literaturi se navajajo poleg drugih razlogov, ki izključujejo protipravnost ravnanja, tudi tkzv. poklicne pravice, med katerimi se najpogosteje omenja poklicna pravica zdravnika. Pod ta pojem poklicnih pravic skušajo nekateri kriminalisti podrediti tudi kaznovalno pravico vzgojitelja. Čeprav je kazenskoppravna teorija več ali manj že zavrgla teorijo »poklicnih pravic« (prim. Heimberger, Berufsrechte und verwandte Fälle, v Vergl. Darstellung, Allg. Teil, 4. zv.), moremo vendar še zaslediti v novejši kazenskoppravni kodifikaciji določbo, ki pravi, da kaznivega dejanja ni, če izključuje poklicna dolžnost protipravnost ravnanja (čl. 32 švicarskega kazenskega zakonika iz l. 1938).

⁷ Binding, Handbuch des Strafrechts, Leipzig, 1885, str. 797.

strahovanja otrok. Ta pravica brezdvomno pripada tudi nezakonski materi, nikakor pa ne nezakonskemu očetu, ki kot tak nima nad otrokom očetovske oblasti (§ 166 odz). Tudi očimu ali mačehi kot takima ne pripada kaznovalna pravica nad svojim pastorkom. Samo po sebi je namreč ta kaznovalna pravica strogo osebnega značaja. Zaradi tega se sama ne da odsvojiti; na drugo osebo se da prenesti le s prenosom vzgoje vred.⁸ Pač pa pripada ta pravica tudi adoptivnim staršem; s posvojitveno pogodbo nastane namreč med posvojenci in posvojitelji isto pravno razmerje kakor med roditelji in otroci (§ 183 odz). Tem enako kaznovalno oblast imajo tudi rejniki nad rejenci.⁹ Navedba primerov strahovanja je po citirani določbi samo primerjalna, ne pa taksativna. Ravno tako je svobodni izberi staršev prepuščeno, da sami izbirajo primerna sredstva, ki pridejo za strahovanje v konkretnem primeru v poštev. Tako smejo starši otroku, ki je kršil domači red ali sicer kaj zagrešil, omejiti osebno svobodo (n. pr. da ga zaprejo za določen čas v stanovanjske prostore, vsekakor pa bi bilo kaznivo, če bi otroka zaprl v kleti ali hleve), omejiti mu hrano na najpotrebnejšo mero, mu odtegniti za določen čas razvedrila ter mu prizadejati kake neprijetnosti. Tudi telesna kazen je dopuščena. Vendar pa ta kaznovalna pravica imetnika očetovske oblasti ne sega dalje, kakor je to združljivo z zakonito dolžnostjo skrbeti za otroka.¹⁰ Vsekakor pa je vprašanje po izberi načina, sredstev in intenzitete strahovanja, v kolikor ostane v mejah pravne dopustnosti, pedagoškega, ne pa juridičnega značaja.¹¹ Ta pravica roditeljev, da kaznujejo svoje otroke, prestane: a) kadar doseže otrok polnoletnost, b) kadar se hčerka omoži, c) kadar se otrok odpusti iz očetovske oblasti še pred doseženo polnoletnostjo in č) kadar se očetu odvzame očetovska oblast. Vendar pa imajo roditelji do smrti pravico, da svoje otroke ostro pokarajo, kadar bi le-ti zagrešili kako nemoralno ali protipravno dejanje.¹²

2. Tudi v a r u h ima nad otroci, katerim je postavljen za varuha, isto kaznovalno pravico kakor starši (§ 216 odz.).¹³ Pri tem moramo omeniti, da otrokovi sorodniki kot taki nimajo te pravice, razen če niso obenem njegovi varuhi.

3. Učitelji. Pod učiteljem pojmuje osebe, ki v za to določenih vzgojnih in učnih zavodih poklicno vzgajajo in poučujejo mladino. Med te spadajo tako učitelji ljudskih, meščanskih, srednjih in strokovnih šol. Univerzitetnih učiteljev ne moremo šteti več v to skupino, kajti namen univerz ni več vzgoja, marveč le najvišje strokovnoznanstveno izobraževanje (§ 1 zakona o univerzah). Ker je torej treba smatrati naštete učitelje za vzgojitelje, zato jim pripada tudi primerna kaznovalna pravica nad osebami, ki so jim zaupane v pouk in vzgojo.¹⁴ Ta kaznovalna pravica učiteljev je po

⁸ Olshausen, Kommentar zum Strafgesetzbuch, 11. izd., 1927., ad § 223. V istem smislu odloča nemškega vrhovnega sodišča (Rg. 48, 134).

⁹ Klang, Kommentar zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, I/1, str. 937.

¹⁰ Po rimskem pravu (zlasti pa v dobi civilnega prava) je imel pater familias neomejeno oblast nad otroci. Imel je celo pravico odločati o življenju in smrti svojih otrok (ius vitae ac necis). — Prim. Korošec-Krek, Zgodovina in sistem rimskega prava, 1. zv., 2. snopič (Korošec), Celje, 1941., str. 293.

¹¹ Klang, op. cit. I/1, str. 866.

¹² Binding, op. cit. str. 798.

¹³ Klang, op. cit. I/1, str. 1029.

¹⁴ Učitelji imajo pravico kaznovati samo one učence, ki jih dejansko tudi poučujejo. Nasprotno pa ima ravnatelj šole kaznovalno pravico nad vsemi učenci zavoda, kateremu načeljuje. — Prim. Olshausen, op. cit. ad § 223.

zakonu zajamčena ter sta celo določena način in obseg njenega izvrševanja. V vseh vrstah šol je telesna kazen izrecno izključena.¹⁵ Učitelj, ki bi telesno kaznoval učenca, se ne more sklicevati na to, da je njegovo dejanje dovoljeno po običajnem pravu in da je zaradi tega tudi nekaznivo. Za osnovne šole način in vrste kazni, ki jih sme učitelj izreči, niso posebej določeni. Pač pa velja kot načelo, da se smejo druge kazni uporabljati samo v taki meri, ki učenca ne ubija volje do dela in zaupanja v samega sebe. Temu nasprotno pa zakon o srednjih šolah natančneje določa, v katerih primerih in katere kazni sme učitelj sam ali za to pristojna šolska oblast nad učenci izreči. Ker je za to vrsto šol celo predviden poseben disciplinski pravilnik za učence, moramo smatrati, da je kaznovalna oblast srednješolskega učitelja i po sredstvu i po načinu izvršitve mnogo bolj omejena kakor oblast učitelja na osnovni šoli. Prav isto kaznovalno pravico imajo tudi učitelji na strokovnih šolah in učitelji na odgovarjajočih zasebnih šolah s pravico javnosti. Zasebni učitelji, kot so domači učitelji in inštruktorji, te pravice kot taki nimajo, razen če jim roditelji oziroma njih zakoniti namestniki izrecno dajo polnomoč, da smejo neposlušnega otroka kaznovati. Za vse vrste učiteljev pa zopet velja, da je njihova kaznovalna pravica mnogo manjša od one, ki jo imajo roditelji in varuhi.

4. **Mojstri.** Že od nekdaj so imeli mojstri nad svojimi vajenci zelo učinkovito kaznovalno pravico, ki v mnogočem sliči kaznovalni pravici roditeljev. Le-ta jim pripada še danes, toda to le v primeru, če živi vajenec v službodavčevi hiši in če še ni dovršil 16. leta starosti (§ 268 zakona o obrtih). Nosilec te kaznovalne pravice je mojster ali njegov namestnik. Zaradi tega moramo smatrati, da ta pravica mojstrovim pomočnikom kot takim ne pripada. Kot kazni se ne smejo uporabljati taka sredstva, ki bi utegnila vajenca fizično ali moralno oškodovati. Izrecno je tudi določeno, da kazen ne sme obstojati v tem, da bi bil vajenec prikrajšan za dolžno preskrbo.¹⁶

V tem poglavju moramo še obravnavati vprašanje, ki je za prakso velike važnosti: Ali sme poljubna odrasla oseba, ki ni z otrokom v vzgojnem razmerju, le-tega kaznovati, kadar ta otrok kaj zagreši? Naj navedemo samo običajen primer. Odrasla, v stvari neprizadeta oseba vidi, kako otrok na cesti poškoduje tujo imovino ali zmerja kako osebo ali sicer zagreši kako nespodobnost. Ali bo smel v takem primeru neprizadeti očividec dejansko posegati vmes in takega otroka na licu mesta tudi kaznovati? Glede upravičenosti kaznovanja otrok po tretjih osebah vlada v kazenskopravni literaturi velik spor.¹⁷ Tudi judikatura sama hodi različna

¹⁵ Glej § 67 zakona o narodnih šolah, § 42/2 zak. o srednjih šolah, § 39. zak. o učiteljskih.

¹⁶ Zelo učinkovito kaznovalno pravico imajo tudi predstojniki sodnih zaporov, kazenskih zavodov in zavodov za izvrševanje očevalnih odredb. Ker teh oseb ne moremo smatrati za vzgojitelje, zaradi tega na tem mestu o njih ne moremo razpravljati. Isto velja tudi o disciplinski kaznovalni pravici, ki jo imajo nekatere javno in zasebnopravne korporacije napram svojim članom. — Nasprotno pa podrobno določa uredba o načinu vzgajanja v zavodih za vzgajanje otrok in mlajših mladoletnikov (Služ. list, 1930, kos 34) disciplinskih vzgojnih ukrepov, ki se naj uporabljajo v primerih, kadar se gojenec pokaže neposlušnega (čl. 37—39).

¹⁷ Obstoj take kaznovalne pravice zanikajo Olshausen, op. cit. ad § 223; Meyer-Allfeld, Lehrbuch des deutsch. Strafrechts, 1912., str. 198; Liszt-Schmidt, op. cit. 25. izd., 1927., str. 199, op. 3.; Schwarze, Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich, 1914, str. 496; Hafter, Lehrbuch des schweizerischen Strafrechts, Allg. Teil, Berlin, 1926, str. 157. Contra: Binding, op. cit. str. 800; Hegler, Die Merkmale des Verbrechens, v Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 36. zv., str. 42.; Hubrich, Das Züchtigungsrecht in seiner strafrechtlichen Bedeu-

pota. Že zgoraj smo omenili, da je kaznovanje otrok kot poseben prilastek vzgojiteljske oblasti strogo osebna pravica upravičenih vzgojiteljev. Odrasla oseba, s katero otrok ni v vzgojnem razmerju, bi smela takega otroka kaznovati le takrat, kadar bi to dopuščali predpisi javnega ali zasebnega prava. Naš pravni sistem takih pravic ne pozna.¹⁸ Čeprav največkrat tudi stvarno obstojajo upravičeni moralni razlogi, da se nedostojno obnašajočega ali celo protipravno ravnaajočega otroka na licu mesta takoj kaznuje, vendar ne moremo s pravnega, pa tudi pedagoškega stališča take pravice priznati niti javnosti na splošno, niti osebi sami, ki je zaradi takega otrokovega ravnanja utrpela kako škodo.¹⁹ Že uvodoma smo omenili, da se nahajajo celo upravičeni vzgojitelji pri kaznovanju njim zaupanih otrok v posebnem čustvenem stanju, ki jih utegne večkrat zavesti, da prekoračijo dopustno mero in sredstva kaznovanja. Tembolj obstaja taka nevarnost za otroka, kadar bi bil prepuščen kaznovanju poljubne osebe, ki niti ne pozna posebnih otrokovih duševnih in telesnih lastnosti. Da je pri tem možna tudi zloraba te pravice, je izven vsakega dvoma. Take kaznovalne pravice tretje osebe niti ne moremo izvajati iz običajnega prava, niti ne moremo dokazati, da obstoja splošno priznana pravno naziranje, po katerem bi smel vsak odrasli po domnevnem pristanku roditeljev ali drugih vzgojiteljev otroka kaznovati, kakor se to zatrjuje po nekaterih kriminalistih. Zaradi tega moramo tako zatrjevano pravico odločno zanikati, in to predvsem z motivacijo kakor jo navaja že A. Finger, ko pravi: »Lassen wir lieber einige Zuchtlosigkeit straflos, als das Unschuldige unter dem entgegengesetzten Streben leiden.«²⁰

III. Pogoji dopustnega kaznovanja.

Dejanje, s katerim vzgojitelj kaznuje otroka, ni protipravno, kadar so podani naslednji pogoji: a) Kaznovanje mora izvrševati k temu upravičena oseba, b) za kaznovanje mora biti podan utemeljen povod in c) način izvrševanja kake kazni nad otrokom ne sme nasprotovati načelom prave vzgoje.

Glede upravičenosti oseb do kaznovanja smo podrobno in izčrpno že zgoraj obravnavali. Na tem mestu naj samo omenimo, da o kakem prekoračenju kaznovalne pravice ne moremo govoriti, kadar bi tako kaznovanje izvršila oseba, ki k temu sploh ni upravičena. V tem primeru bo treba tako dejanje pač presojudati in pravno kvalificirati po njegovih zunanjih znakih, ki tvorijo zunanji dejanski stan tega ali onega kaznivega dejanja. Tako bo taka oseba redoma zagrešila kaznivo dejanje telesne poškodbe, žalitve, omejitve osebne svobode i. t. d.

Mnogo več problemov nam nudi vprašanje, kdaj sme vzgojitelj otroka kaznovati. Brezdvomno bo kaznovanje utemeljeno tedaj, kadar je to v interesu uspešne vzgoje. Povod za kaznovanje mora dati otrok sam. To se bo redoma zgodilo tedaj, kadar je otrok zagrešil kako prepovedano dejanje ali če je opustil izvršitev kake naložene mu dolžnosti. Vsako kaznovanje

tung, v *Gerichtsaal*, 46. zv., str. 222.; Zitelmann, *Ausschluss der Widerrechtlichkeit*, v *Archiv für die zivil. Praxis*, 99. zv., str. 110.

¹⁸ Že rimsko pravo je to izrečno zabranjevalo. — *Dig.* 48, 19, 16, 2.

¹⁹ Seveda bo smela oseba, katero bi otrok napadel, uporabljati primerna sredstva, da odvrne ta napad. Podrobno spada to vprašanje v poglavje o silobranu in o dejanju v skrajni sili.

²⁰ *Das Züchtigungsrecht und dessen Missbrauch*, v *Juristische Blätter*, 17. zv., str. 65.

iz drugih motivov očitno nasprotuje namenom prave vzgoje in načelu, ki odvzema takim dejanjem vzgojiteljev značaj protipravnosti.²¹ Tako je n. pr. protipravno ono kaznovanje otroka iz razloga, ker otrok ni mogel izvršiti dejanja, ki presega njegove duševne ali telesne sposobnosti, ali, kadar ni hotel izvršiti dejanja, ki je protipravno (n. pr. oče naroči svojemu otroku, da naj gre beračit, krast i. t. d.), ali, kadar bi se hotelo s kaznijo izsiliti od otroka priznanje, da je bodisi sam bodisi kdo drug izvršil kako prepovedano dejanje, o katerem objektivno še ni ugotovljeno, da se je sploh izvršilo. Prav tako so protipravni oni primeri kaznovanja otrok, ki so posledica kakega maščevanja ali antipatije.²² Seveda bo moral za kaznovanje upravičeni vzgojitelj izvrševati to svojo pravico z vedenjem in hotenjem, da otroka kaznuje baš zaradi kakega prestopka (*animus corrigendi*). Če bi otroka kaznoval zgolj z namero, da mu prizadene le kako bolečino ali neprijetnost sploh (*animus laedendi*), potem ni več govora o dovoljenem izvrševanju kaznovalne pravice, niti ne, da je vzgojitelj prekoračil svojo kaznovavno pravico, marveč, da je zagrešil kaznivo dejanje v smislu ustrežajočih določb kazenskega zakonika.

Dopustnost določenega dejanja, s katerim vzgojitelj kaznuje otroka, je končno tudi odvisna od načina, kako se to dejanje izvrši. Pri tem pridejo v poštev tako mera kaznovanja kakor tudi sredstva, ki se smatrajo za ta namen primerna in zaradi tega tudi dopustna.

Spričo raznoličnosti načina in sredstva kaznovanja kakor tudi starosti, spola in osebnih lastnosti otrok ne moremo postaviti točnih podrobnih pravil, ki bi določala konkretno mejo dopustnosti kaznovanja. To bi nas vsekakor tudi zavedlo v pretirano kazuistiko, ki ga sodobna kazensko-pravna teorija odklanja. Vendar pa naj velja kot načelo, da sme iti vsako kaznovanje otrok le tako daleč, kolikor zahteva to namen prave vzgoje in v kolikor sta način ter sredstvo kaznovanja v skladu z obče veljavnimi načeli pedagogike. Za presojo tega vprašanja pridejo za kazenskega sodnika v prvi vrsti v poštev pozitivnopravne določbe, ki urejajo tako kaznovanje otrok. Glede na te predpise moramo razlikovati med domačim in šolskim kaznovanjem.

Kakor smo že zgoraj ugotovili, je pri domačem kaznovanju dopustna tudi telesna kazen. Vendar pa ta ne sme segati tako daleč, da bi se izcimila v kako nasilnost nad otrokom. Pri tem se tudi ne smejo uporabljati taka sredstva, ki so že po svoji naravi neprimerna za kaznovanje otrok (n. pr. predmeti, ki so namenjeni za krotitev živali, hladno ali strelno orožje, s katerim bi se otroku grozilo, in slično). V takem primeru je treba tako dejanje presojati po oni določbi kazenskega zakonika, kateri to dejanje po svojih zunanjih znakih tudi odgovarja, ne pa po določbi o prekoračitvi kaznovalne pravice.²³ Na vsak način pa moramo smatrati, da je nedopustna taka telesna kazen, ki bi ogrožala otrokovo telesno ali duševno zdravje, pa čeprav še v tako mali meri.²⁴

²¹ Finger, op. cit. str. 749 »Züchtigungsabsicht bedeutet, dass das Motiv für die Züchtigungshandlung ihre Vornahme um der Erziehung willen sein muss; das dem Individuum in der Zuchthandlung zugefügte Weh darf nicht um der Schmerzzufügung willen, sondern muss zwecks Erziehung wegen künftigen Wohles des Individuum vorgenommen werden.«

²² Primere iz prakse navaja G. Friebe, Die zivil- und strafrechtliche Stellung des Lehrers, II., Berlin, 1930., str. 155 in sl.

²³ Manzini, Trattato di diritto penale italiano, vol. VIII. Torino, 1936., str. 785.

²⁴ To načelo je že postavilo francosko vrhovno sodišče l. 1819., ko pravi v svoji odločbi z dne 17. decembra: »... que si la nature et les lois civiles donnent

Glede šolskega kaznovanja določajo vsi tozadevni predpisi, da je telesna kazen nedopustna. Zaradi tega bo moral smatrati sodnik v vsakem takem primeru, da je učitelj zagrešil kaznivo dejanje prekoračitve kaznovalne pravice, ne pa, da tvori to dejanje zgolj disciplinski prekršek po določbah zakona o uradnikih.

IV. Kaznivo dejanje prekoračitve kaznovalne pravice de lege lata.

Pri proučevanju tega vprašanja moramo vse kazenske zakonike deliti v dve skupini. Prva skupina kazenskih zakonikov vsebuje v svojem posebnem delu izrečno določbo, ki normira dejanski stan prekoračitve vzgojiteljeve kaznovalne pravice.²⁵ Druga skupina pa je brez take posebne določbe, to pa zaradi tega, ker je naziranje, da tvori vsaka prekoračitev kaznovalne pravice itak že dejanski stan onega delikta, katerim zunanjim znakom pač konkretno po vzgojitelju nad otrokom izvršeno dejanje odgovarja. Kakor pri poedinih kazenskih zakonikih in načrtih, tako najdemo tudi v kazensko-pravni literaturi o tem vprašanju dvoje različnih naziranj. Eni smatrajo, da je za kazenski zakonik taka posebna norma odveč in dejansko celo neizvedljiva.²⁶ Kajti pri podrobnem normiranju tega dejanskega stanu mora zakonodavec upoštevati starost, spol, duševne in telesne lastnosti objekta kaznivega dejanja, nadalje način in sredstva izvršitve dejanja, pri čemer bi pa moral še upoštevati večjo ali manjšo pomembnost povoda za kaznovanje. S tem bi pa zašli v povsem nemoženo kazuistiko, ki bi sodniku vzela vso možnost sigurne in svobodne presoje storjenega dejanja. Drugi zopet trde, da je za vsak kazenski zakonik taka posebna določba, ki naj normira dejanski stan prekoračitve kaznovalne pravice, naravnost potrebna.²⁷

V podrobnosti argumentacije enega in drugega naziranja se na tem mestu ne moremo spuščati. Vendar pa ne smemo zanikati, da je prekoračitev kaznovalne pravice vsekakor posebno kaznivo dejanje, ki ima z delikti telesne poškodbe, omejitve osebne svobode, žalitve i. t. d. le skupen zunanji dejanski stan. Toda pri tem ravna vzgojitelj s popolnoma drugo namero, kakor sicer oseba, ki koga telesno poškoduje, mu omeji osebno svobodo ali žali (*animus laedendi*). Že zaradi tega posebnega notranjega dejanskega stanu, ki daje prekoračitvi vzgojiteljeve kaznovalne pravice nek privilegiran značaj, nam je potrebna posebna norma, ki naj povsem drugače pravno kvalificira ta delikt vzgojitelja. Za tako posebno določbo v sistemu kazenskega zakonika govori tudi drug razlog. Kazniva dejanja

aux pères sur leurs enfants une autorité de correction, elles ne leurs confèrent pas le droit d'exercer sur eux des violences ou mauvaises traitements qui mettent leur vie ou leur santé en péril.» — Vide tudi Garraud, *Traité théorique et pratique du droit pénal français*, Tome V., 1924, str. 330. — P. Tuor, *Das schweizerische Zivilgesetzbuch*, 4. izd., Zürich, 1940., str. 213/214.

²⁵ Tako: §§ 413, 414, 417, 420, 421 avstrijskega kaz. zakonika, čl. 571 ital. kaz. zakonika, čl. 455 rumunskega kaz. zakonika, § 386 norveškega kaz. zakonika, §§ 477—479 turškega kaz. zakonika.

²⁶ Heimberger, op. cit. str. 78. Enako: Garraud, op. cit. t. V. ko pravi: »Si la loi moderne n'a pas parlé du droit de correction domestique, c'est parce qu'elle a pensé qu'en pareille matière, le silence était plus sage, mais elle n'a pas voulu le supprimer. La question se réduit donc à en déterminer les limites.« (Str. 330.) — Garçon, *Code pénal annoté*, I. tome, Paris, 1901—1906. ad čl. 312, op. 42.

²⁷ Loeffler, *Die Körperverletzung*, v *Vergl. Darstellung*, Besond. Teil, 5. zv., str. 240.

lahke telesne poškodbe in žalitve — to so dejanja, ki tvorijo najpogostejšo zunanjo obliko prekoračitve kaznovalne pravice — se preganjajo po predlogu ali na zasebno tožbo poškodovanca (prim. §§ 186, 313 kz.). Po določbi § 87/1 kz. pa daje tak predlog ali zasebno tožbo na pregon namesto oseb, ki so za pravne posle nesposobne, ali, ki še niso dovršile 16. leta starosti, njihov zakoniti zastopnik. To so pa navadno tudi one osebe, ki utegnejo baš biti storilci kaznivega dejanja prekoračitve kaznovalne pravice. V tem primeru bi bil torej predlagatelj na pregon obenem oseba, zoper katero gre predlog ali zasebna tožba. Tudi iz tega razloga je torej potrebna za to dejanje posebna norma, ki naj med drugim tudi določa, da gre za uradoma pregonljiv delikt.²⁸

Naš kazenski zakonik sistematično ureja ta delikt v poglavju kaznivih dejanj zoper zakon in rodbino (XXV. poglavje, § 294). Zunanji dejanski stan § 294 kz. obsega dvoje dejanj: 1. zapustitev otroka in 2. prekoračitev kaznovalne pravice nad otrokom. Za našo razpravo pride v poštev samo drugi način storitve tega delikta. Storilci kaznivega dejanja po § 294 kz. morejo biti roditelji, varuh, rednik, skrbnik in vobče osebe, ki jim je poverjeno skrbstvo za otrokovo osebnost. Navedba storilcev tedaj ni taksativna. Vendar pa pridejo kot storilci tega delikta v poštev le one osebe, ki imajo bodisi zakonito bodisi s pogodbo ali z oblastvenim izrekom naloženo dolžnost, da otroka nadzirajo ali zanj skrbijo. V glavnem so to osebe, ki smo jih že zgoraj ugotovili.

Objekt kaznivega dejanja je otrok. Po določbi § 14 kz., ki za kazenski zakonik legalno definira nekatere pojme, se smatra po našem kazenskem zakoniku za »otroka« ona oseba, ki še ni dovršila 14. leta. Po tej določbi bi morali smatrati, da morejo biti objekt delikta po § 294 kz. le osebe izpod 14. leta. S tem bi pa izpadle vse one osebe, ki so sicer že dovršile 14. leto, pa se vendar še nahajajo pod nadzorstvom in vzgojno oblastjo drugih oseb. Zlasti ne bi bili zaščiteni vsi učenci srednjih in višjih razredov srednjih in sorodnih šol ter vajenci. Pravna dobrina, ki je tu zaščiten, sta zdravje in nemoteni duševni ter telesni razvoj nedoraslih oseb. Da je hotel zakonodavec zaščititi nedorasle osebe sploh, ne pa samo otrok do 14. leta, je na dlani. Zaradi tega bomo morali smatrati, da je treba pojem »otrok« v našem primeru razlagati v onem širšem smislu, kakor to izhaja iz vzgojnega razmerja med otroci in upravičenimi vzgojitelji.²⁹ V nasprotnem primeru bi sicer ta določba mnogo izgubila na svojem praktičnem pomenu.

Zunanji dejanski stan tega delikta je spričo množice vrst in načinov izvrševanja kaznovalne pravice najrazličnejši. Dejanje, s katerim grdo ravnamo z otrokom, je lahko komisivno ali omisivno. Kot komisivno ga bomo

²⁸ Glede tega vprašanja si mnenja v literaturi o našem kazenskem zakoniku nasprotujejo. Dolenc—Maklecov, Sistem celokupnega kazenskega prava kr. Jugoslavije, Ljubljana, 1934., je naziranja, da mora v tem primeru varuško sodišče odrediti maloletniku kuratorja ad actum. (Str. 186.) Nasprotno pa pravi Čubinski, Naučni i praktični komentar krivičnog zakonika, 2. izd., Beograd, 1934., da je edini izhod iz tega, da se smatra v tem primeru tak delikt za uradoma pregonljiv (str. 230). Mi moramo pritrditi prvemu mnenju, čeprav o tem naš kazenski zakonik ničesar ne določa. Taka rešitev namreč izhaja iz našega celokupnega pravnega sistema, ki ga moramo v tem primeru pač upoštevati, ne da bi s tem tudi kršili določbe o prepovedi analogije.

²⁹ Dolenc, Tolmač h kazenskemu zakoniku, Ljubljana, 1924., je naziranja, da se mora beseda otrok tolmačiti v smislu legalne definicije, kakor jo podaja § 14, t. 1. kz. Nasprotno pa Čubinski, op. cit. str. 499, ko smatra, da so po § 294 kz. vsekakor še zaščiteni osebe do 17. leta, ker so še nujno potrebne vzgoje.

smatrali tedaj, kadar prizadenemo otroku kako telesno poškodbo, ga prekomerno žalimo, mu naložimo obveznost, da opravlja posle, ki presegajo njegove duševne ali telesne lastnosti i. t. d. Kot omisivno pa se bo to dejanje javljalo takrat, če otroku odrečemo vsako ali potrebno hrano in slično. Dejanje se more izvršiti bodisi s fizično silo bodisi psihično, to zlasti takrat, kadar otroka prekomerno ustrahujemo.

Za kaznivost dejanja po § 294 kz. je potreben naklep. Če bi vzgojitelj zgolj iz malomarnosti prekoračil svojo kaznovalno pravico, bi ostal nekazniv. Glede vprašanja krivdne oblike pri deliktu prekoračitve kaznovalne pravice imamo v kazenskopравни teoriji več mnenj. Vendar naj takoj omenimo, da se da prekoračitev kaznovalne pravice že ex definitione samo malomarno, ne pa namerno zagrešiti. Če vzgojitelj vede in hote kaznuje otroka s takimi sredstvi in na tak način, da utegne zaradi tega nastati nevarnost za otrokovo duševno ali telesno zdravje, potem pač ne moremo več govoriti o prekoračitvi kaznovalne pravice v smislu privilegirane delikta, marveč o zlorabi te pravice. Ker predpostavlja vsako naklepno kaznivo dejanje vedenje in hotenje, da se ostvari vsi znaki dejanskega stanu kaznivega dejanja, zaradi tega je že pojmovno protislovno, če vzgojitelj že vnaprej ve in hoče, da z dejanjem, s katerim kaznuje otroka, obenem prekorači svojo kaznovalno pravico. Nasprotno pa animus corrigendi naravnost izključuje vsako vedenje in hotenje vzgojitelja, da prekorači svojo kaznovalno pravico.³⁰ Vsaka taka naklepna prekoračitev te pravice znači zlorabo te pravice in tvori zaradi tega dejanski stan onega delikta, čigar zunanjim znakom to dejanje tudi odgovarja.³¹

Kaznivo dejanje po § 294 kz. je dovršeno, ko nastopijo zunanji znaki vzgojiteljevega grdega ravnanja z otrokom. Če pa so ti zunanji znaki tega ravnanja taki, da tvorijo dejanski stan kakega težje kaznivega dejanja, potem se storilec ne kaznuje več po tej milejši določbi, marveč po ustrezajočih drugih določbah kazenskega zakonika. Kot kazen je določen strogi zapor od 7 dni do 5 let.

V. Načela de lege ferenda.

Ob koncu naših razmotrivanj naj na kratko še določimo de lege ferenda sledeča načela:

1. Kaznivo dejanje prekoračitve kaznovalne pravice naj vsebuje po svojem zunanjem dejanskem stanu ne samo taka dejanja, ki imajo vse znake telesnih poškodb ali okvaritve zdravja, marveč naj obsega tudi primere omejitve osebne svobode in žalitve, s katerimi se more kaznovalna pravica vzgojitelja prav tako prekoračiti.

2. Kot objekt tega delikta naj bo na splošno označena ona oseba, ki je zaupana drugim osebam v pouk, oskrbo ali vzgojo. Opusti se naj označba »otrok«, ker je le-ta po določbah kazenskega prava preozek pojem. Kot maksimalno mejo starosti zaščitene osebe se naj določi leto, s katerim se doseže polnoletnost.

3. Krivdna oblika tega delikta naj bo malomarnost, ne pa naklep.

³⁰ V tem smislu ureja ta delikt § 386 norveškega kaz. zakonika ter § 313 avstrijskega načrta ex 1912. Prim. Finger, Das Strafrecht, II. del, Berlin, 1914., str. 117.

³¹ Prim. Erläuternde Bemerkungen zum Vorentwurf eines österreich. Strafgesetzbuches vom September 1909. Wien, 1910., str. 274.

4. Kot sankcija se naj uvede poleg glavne kazni tudi stranska kazen, ki naj obstoja v odvzemu očetovske oblasti, varuštvu ali skrbstva. Za učitelje utegne priti v poštev prepoved izvrševati za določen čas, v primeru večkratne ponovitve, pa za stalno učiteljsko službo.

Osnovni tipi modernih gospodarskih ustroj¹.

Dr. Ciril Žebot, privatni docent za narodno gospodarstvo.

Nastopna beseda.

Ustanovljene od Cerkev, utemeljiteljice človečanske omike, varuhinje večne umske in npravstvene resnice, so univerze na osnovah krščanskega duhovnega edinstva dale nekdanji Evropi njeno kulturno prvenstvo. Po protestantizmu in racionalizmu od Cerkev odtrgane, so pozneje iste univerze razkrojile duhovno edinstvo Evrope in tako polagoma pripravile prosto pot popolnemu razdejanju modernega sveta. Ako naj razkrojena Evropa znova najde pot k duhovni edinosti, mora obnova začeti pri studencih kulturnega razvoja — pri univerzah.

* * *

Smatram za veliko božjo milost, da mi je bilo dano stopiti na akademski oder. Zato gre v tem najlepšem trenutku mojega življenja moja prva hvaležna misel k Njemu, ki je »Deus, scientiarum Dominus«. Z vso ponižnostjo dvigam prošnjo k Svetemu Duhu, naj moj človeški um razsvetljuje s svojimi sedmerimi darovi, in k Njej, ki je »Sedes sapientiae«. S tega akademskega odra polagam obljubo, da mi bo pri vsem mojem akademskem delu zadnje vodilo — večna resnica. Njej bom vselej podrejal omejena spoznanja svojega uma, zavedajoč se, da med vero in znanostjo ne more biti nasprotja.

* * *

Ko imam visoko čast stopiti na akademski oder slovenske univerze, iz katere sem izšel, se iskreno zahvaljujem svojim domačim in zunanjim akademskim učiteljem, posebno svojemu mojstru profesorju Bilimoviču, ki me je na moji pripravljalni poti ljubeznivo podpiral ter me ob času predlagal univerzi v izvolitev, za kar sem vsem članom fakultetnega sveta in akademskega senata spoštljivo hvaležen.

Ob tej priliki naj mi bo tudi dovoljeno, da se javno zahvalim svojim staršem in dobrotnikom, posebno svojemu dragemu očetu.

UVOD.

1. Predmet gospodarske teorije.

Gospodarska teorija preučuje in objasnjuje družbeno gospodarsko življenje z namenom, da odkrije in ugotovi, ali je v njem kaj splošnih pravilnosti oz. kakor pravimo zakonitosti in katere so te zakonitosti.

Znanstvena zgradba gospodarsko-teoretičnega sistema se more torej naslanjati samo na tiste gospodarske pojave oz. odnose med pojavi, ki družbeno gospodarsko življenje praviloma in na splošno obvladujejo. Zgolj izjemnih, slučajnih, nepredvidljivih gospodarskih pojavov oz. odnosov med

¹ Nejavno nastopno predavanje na univerzi dne 27. marca 1942.

njimi gospodarska teorija v svojem sestavu ne more upoštevati. Ravno tako ne takih pojavov, ki nimajo značaja splošnosti. Kajti niti enih niti drugih ne moremo znanstveno ugotoviti oz. povzeti v teoretični sistem. Taki gospodarski pojavi oz. odnosi med njimi so lahko predmet navadnega gospodarskega opisovanja ali gospodarske zgodovine. Ker v družbenem gospodarskem življenju nahajamo tudi take pojave oz. odnose med njimi, zato gospodarska teorija ne nudi točnega miselnega odseva gospodarskega življenja, pa če se pri svojem sklepanju še tako zvesto naslanja na stvarne premise. Gospodarska teorija ni fotografija gospodarskega življenja. Ona je le znanstveno odmišljen sestav splošnih pravilnosti, ki jih nahajamo v gospodarskem življenju. Kljub temu pa ima gospodarska teorija važen praktičen pomen, ker je kažipot za smiselno in smotrno gospodarsko in gospodarsko-politično delovanje.

2. Značilnost gospodarskih zakonitosti.

Gospodarstvo je panoga človeškega delovanja, ki se odigrava v družbenem okolju. Zato je gospodarska teorija duhovna in socialna znanost. V tem njenem duhovnem in socialnem svojstvu je obenem njena šibka stran, pa tudi njena prednost.

Šibka stran gospodarske teorije kot vede o splošnih pravilnostih v gospodarskem življenju je v tem, da nahajamo za gospodarskimi pojavi človeka. Človek pa je po svoji naravi avtonomno bitje z lastnim umom, z lastnimi nagibi in z lastno voljo. Zato bi mislili, da je gospodarjenje vsakega človeka njegova avtonomna zadeva z lastnimi načeli in z lastnim sistemom. Toda človek živi v družbi. V svojem delovanju je v večji ali manjši meri odvisen od družbenega okolja. Zato opazamo pri ljudeh skupnega družbenega okolja neko bolj ali manj skupno psihologijo. Kar velja o družbenem življenju na splošno, velja tudi glede na družbeno gospodarsko življenje. Pri ljudeh istega ali sorodnega družbeno-gospodarskega okolja ugotavljamo isto ali sorodno gospodarsko psihologijo in tehniko gospodarjenja. Prav zaradi tega je načelno mogoča gospodarska teorija. In zato so načelni ugovori proti objektivno-pozitivnemu značaju ekonomske vede pretirani, ker enostransko poudarjajo avtonomen značaj poedinskih gospodarskih dejanj in premalo upoštevajo medsebojno družbeno odvisnost ljudi.

Slej ko prej pa človeški značaj gospodarskega delovanja preprečuje, da bi v gospodarskem življenju vladale enake neizprosne zakonitosti kakor v zunanji, izvenčloveški naravi. Gospodarska teorija sama priznava, da se zakonitosti, ki jih ona teoretično formulira, v praktičnem gospodarskem življenju javljajo le kot tendence, ki prihajajo do izraza le v dolgih razdobjih in le pri množičnih pojavih. Večkrat pa se mora gospodarska teorija tudi že v svojih teoretičnih formulacijah zadovoljiti naravnost samo z verjetnostnimi zvezami med gospodarskimi pojavi. Sicer velja isto tudi za moderno naravoslovno teorijo, kakor to sama priznava. Toda v njenem primeru vzrok te neeksaktnosti ne leži v samem predmetu, t. j. v naravi, temveč v pomanjkljivih spoznavnih možnostih, s katerimi razpolagajo naravne vede.

V tem oziru ima gospodarska veda absolutno prednost pred naravnimi vedami. Kajti za vsakim gospodarskim pojavom, če je še tako oddaljen od posameznega človeka, nahajamo koncem koncev ozadje umnega človeškega ravnanja. Zato more gospodarska veda lažje razložiti nastanek

in smisel gospodarskih pojavov. Človeka, običajnega človeka v določenem družbenem okolju namreč poznamo. Vemo za tipične nagibe in za tehniko njegovih dejanj, tudi gospodarskih. To poznanje človeškega ozadja gospodarskih pojavov nudi gospodarski vedi koristen pripomoček ne le za znanje, temveč tudi za pojmovanje in za razložitev gospodarskih pojavov in za ugotovitev smiselnih odnosov med njimi.

Francoski ekonomist Nogaro ponazoruje pomen, ki ga ima poznanje človeškega ozadja gospodarskih pojavov za gospodarsko teorijo, na primeru denarnega razvrednotenja. Nogaro približno takole razvija:²

Dolgo časa so ekonomisti na splošno razlagali, da je razvrednotenje denarja posledica poslabšanja denarnega predmeta (snovi) — nadomestitev zlata s srebrom ali kovine s papirjem ali pa prekomernega povečanja denarne količine v obtoku ali pa posledica obeh teh vzrokov obenem. Tovrstne razlage so večkrat poskušali potrditi z iskanjem skladnosti med izgubo na denarnem tečaju in spremembo v vsebini (snovi) denarja oz. v višini emisije. Izhodna točka tovrstnih razlag je bila ugotovitev dejstva razvrednotenja, zatem sklicevanje na dvoje abstraktnih pojmov (denar je blago; njegova vrednost se izpreminja v obratnem razmerju s količino v obtoku) in končno subsidiarno iskanje skladnosti med zatrjevanim vzrokom in posledico. Mehanizma predpostavljenih odnosov (mehanizem denarnega tečaja), kakor izhaja iz človeških dejanj, pa niso opredelili oz. upoštevali.

Priporočana metoda pa sklepa takole: Tečaj kaže anormalen padec določene valute v razmerju do zlata ali do drugih valut. Toda, mi poznamo mehanizem tečaja. Vemo, da tečaj denarja, ki je po fiksnem tečaju zamenljiv v zlato ali v druge valute, niha okoli paritete le v ozkih mejah, ki načelno odgovarjajo stroškom pošiljatve zlata iz ene dežele v drugo. Vemo, kako in zakaj zamenljivost omejuje nihanje tečaja (zlate točke). Smemo torej predpostavljati, da je ugotovljeno razvrednotenje denarja, t. j. padec tečaja pod normalno mejo nihanja, pripisati dejstvu, da je ta valuta postala nezamenljiva. Prav tako lahko iz poznanja mehanizma denarnega tečaja sklepamo, da bo tečaj prenehal anormalno nihati, če bo prizadeti denar postal zopet zamenljiv. Gornja objasnitev nikakor ne izključuje prej omenjene. Brez nadaljnega je mogoče raziskovati, če niso morda spremembe v naravi (snovi) denarja ali v njegovi količini sprožile nezamenljivosti. Vendar je poznanje mehanizma denarnega tečaja in uporaba tega spoznanja v pojasnjevanju omenjenega pojava kljub temu ohranila svojo spoznavno vrednost, ker nam omogoča jasno spoznanje, kako se je ugotovljeno razvrednotenje primerilo in zakaj se je moglo primeriti.

Navedeni primer, ki je povzet po Nogaroju, drži le deloma. Novejši denarni režimi so namreč dokazali, da je mogoče varovati denarno vrednost, tudi če valuta ne temelji na realni zlati osnovi. Nogaro je pristaš znane metalistične teorije o denarni vrednosti in zato v svojem primeru ne upošteva novih stvarnosti, ki se ne skladajo z metalistično pojasnitvijo denarne vrednosti. Nogarojev primer moramo torej, ako naj velja tudi za sedanjost, dopolniti z naslednjim pristavkom:

Ako gre za nezamenljiv papirnati denar, je razvrednotenje pripisati dejstvu, ali da je prizadeta dežela emitirala znatno količino denarja v neproduktivne namene (n. pr. za kritje preračunskih primanjkljajev) ali

² Nogaro, La methode de l'économie politique, Paris 1939, str. 11—13.

pa ni vedela uravnovesiti zunanje trgovine, mednarodnih plačilnih odnosov in kapitalskih transferov ni znala ustaliti vsaj glavnih blagovnih cen, obresti, dobičkov, mezd ter voditi primerne davčne in javno-kreditne politike, ki v tem primeru služita kot sredstvi za črpanje prekomernih denarnih sredstev iz obtoka. Iz najnovejše izkušnje namreč vemo, da je z navedenimi ukrepi mogoče obdržati tudi denarno vrednost nezamenljivega papirnatega denarja na ustaljeni višini. Kajti ti ukrepi domačo valuto izolirajo od zunanjih motenj ter jo prilagodijo relativni stalnosti notranjih gospodarskih odnosov.

Iz navedenih primerov je razvidno, kako koristna je za gospodarsko teorijo uporaba poznanja, ki ga imamo o njihovem človeškem ozadju. Človeški substrat, ki je za gospodarskimi pojavi, odvzema družbenemu gospodarskemu življenju navidezno misterioznost, v katero se nam večkrat zdi zavito. Poznanje tega ozadja omogoča gospodarski teoriji, da lahko razloži tudi najbolj zapletene gospodarske pojave, pa čeprav se ne more okoriščati z eksperimentalno metodo, ki je glavna opora naravnim vedam.

Pravilnosti gospodarskega življenja so zaradi človeškega ozadja gospodarskih pojavov sicer manj zanesljive od zakonov, ki vladajo zunanjo naravo. Toda prav zaradi zveze, ki je med gospodarskimi pojavi in človekom, moremo gospodarske pojave in njih medsebojne odnose laže ugotoviti, pojasniti in razložiti, ker imamo pri tem opravka z otipljivimi »makroatomi« — individui, katerih gibanje lahko neposredno opazujemo in ugotavljamo na sebi samih in na drugih.

V družbenem gospodarskem življenju nastajajo zakonitosti le pri tistih gospodarskih pojavih, ki so rezultat delovanja več gospodarskih subjektov z različnimi interesi in sicer tako, da je gotovost tem večja, čim večje je število sodelujočih subjektov. Kjer pa imamo opravka samo z enim gospodarskim subjektom, tam o zakonitostih ne moremo govoriti. Samostojno oz. izolirano delujoča poedinska volja je svobodna in zato v svojih nagibih in odločitvah spremenljiva. Tako n. pr. moremo v primeru popolnoma podržavljenega gospodarstva govoriti o gospodarskih zakonitostih le glede na gospodarske pojave, ki nastajajo po reakciji ljudi na avtoritarne gospodarske ukrepe.

Vse gospodarsko življenje je lahko javno-pravno urejeno, avtoritarno upravljano in prisilno izvrševano. V tem primeru imamo pač opravka z gospodarskimi zakoni, uredbami in ukrepi v juridičnem smislu, ne pa z gospodarskimi zakonitostmi v gospodarsko-teoretičnem smislu. Te slednje lahko nastanejo le kot objektivni rezultat križanja več volj in več interesov. Razlika oziroma odnos med gospodarskimi zakoni v juridičnem smislu, pa med gospodarskimi zakonitostmi v gospodarsko-teoretičnem smislu je razvidna iz našega dopolnila k Nožarjevemu primeru. Prej označeni gospodarski intervencionizem, ki varuje vrednost nezamenljivega denarja, ne nadomešča delovanja gospodarskih »makro-atomov«, pač pa skuša preprečiti, da bi se njih delovanje vršilo v smeri, ki po svojih rezultatih vodi k razvrednotenju domače valute. Ako se tozadevni oblastveni ukrepi ne izvajajo z vso doslednostjo, si znajo gospodarski »makro-atom« poiskati mesta, kjer to »oblastveno blokado« obidejo ali predro. Tako nastanejo sicer pravno nezakoniti, a gospodarsko-teoretično lahko dokaj »zakoniti« pojavi zakotne trgovine, črnih borz itd. Večja ali manjša učinkovitost oblastvenega gospodarskega intervencionizma je odvisna ravno od tega, kako poznanje človeškega substrata gospodarskih pojavov ima zakonodavec. Sedaj razumemo pomen gospodarske

teorije za praktično gospodarsko-politično delovanje. Ako so nekateri moderni sistemi uspeli vzdržati denarno vrednost tudi brez zlatega mehanizma in zamenljivosti, moramo ta njihov uspeh pripisati predvsem dobremu poznanju človeškega ozadja, ki leži za zapletenimi valutarnimi pojavi. Prav temeljito poznanje človeškega substrata, ki leži za valutarnimi pojavi, je šele omogočilo, da je državna oblast sploh mogla podvzeti oblastvene mere, ki naj nezaželene učinke molekularnih gibanj na denarno vrednost preprečijo.

3. Sistem gospodarskih zakonitosti.

Kakor smo že uvodoma omenili, si tudi gospodarska teorija — kakor vsaka teoretična znanost — prizadeva, da iz svojega preučevalnega predmeta, t. j. iz določene družbeno-gospodarske stvarnosti, z ustrežajočo znanstveno metodo razbere zaokroženi sestav v vseh, človeškemu znanstvenemu spoznanju dosegljivih zakonitosti.

Ako hočemo z znanstvenim preučevanjem določene družbeno-gospodarske stvarnosti priti do zaokroženega teoretičnega sestava, moramo najprej ugotoviti tri danosti zadevne gospodarske stvarnosti:

- a) predmet gospodarjenja,
- b) subjekte gospodarjenja,
- c) redne zgodovinske okolnosti, od katerih je gospodarsko življenje v določenem družbeno-gospodarskem okolju v eni ali drugi meri odvisno.

Gospodarjenje se definira kot tisto »človeško delovanje, ki se neposredno nanaša na oskrbo ljudi z gospodarskimi dobrinami«. ³ Definicija sama nam daje odgovor na vprašanje o splošnem predmetu gospodarjenja in o splošnem subjektu gospodarjenja. Splošen, za vse kraje in čase veljajoč predmet gospodarjenja je »delovanje, ki se neposredno nanaša na oskrbo ljudi z gospodarskimi dobrinami«. Splošen subjekt gospodarjenja v vseh krajih in časih pa je človek. Ne izvemo pa iz same definicije, v kakih rednih zgodovinskih okolnostih se konkretno družbeno gospodarjenje vrši in v takih konkretnih oblikah človek v določeni družbi gospodari. Ako torej hočemo teoretično preučiti tipe modernih družbeno-gospodarskih ustrojov, moramo vsekakor ugotoviti redne zgodovinske okolnosti, ki označujejo moderno gospodarsko življenje na splošno in poedine tipe modernih gospodarskih ustrojov posebej. Konkretno zgodovinske okolnosti, v okviru katerih se razvija gospodarsko življenje, namreč nikakor niso brez vpliva na gospodarske zakonitosti, kakor smo to videli že v dopolnilu k No-garjevemu primeru in kakor bomo to podrobneje spoznavali tekom tečaja.

4. Redne zgodovinske okolnosti gospodarskega življenja.

Glavne kategorije zgodovinskih okolnosti, v okviru katerih se redno (praviloma) razvija gospodarsko življenje v določenem družbenem okolju, so splošno-kulturne, tehnične, politično-pravne in gospodarsko-organizacijske različnosti časa in kraja. Te okolnosti vplivajo na človeško gospodarsko delavnost, večajo njena pomožna sredstva, urejajo delokrog gospodarskih subjektov v družbenem okolju in označujejo oblike, v katerih se gospodarski subjekti gospodarsko udeležujejo.

Ko razpravljamo o osnovnih tipih modernih gospodarskih ustrojov, mislimo na gospodarske ustroje, kakor so se razvili v civiliziranih deželah v razdobju, katerega zgodovinsko izhodišče spada v drugo

³ Bilimovič, Uvod v ekonomsko vedo, Ljubljana 1933, str. 21.

polovico 18. in na začetek 19. stoletja, nekako vzporedno s predhodniki oz. utemeljitelji prave gospodarske znanosti, fiziokrati in klasiki.

Upoštevajoč večje ali manjše časovne različnosti modernega splošno-kulturnega, političnega in tehničnega razvoja od dežele do dežele, smemo vendarle zaradi enostavnosti razpravljanja za vse območje civiliziranega sveta na splošno predpostavljati neko skupno povprečno kulturno raven, neko skupno povprečje tehničnega razvoja in neka skupna načela glede družbeno-gospodarske organizacije. Tako n. pr. predpostavljamo v vseh civiliziranih deželah modernega sveta obstoj vseh tipičnih vrst šolstva, uporabo mehaničnih sredstev v pridobitnem procesu in družbeno delitev dela s tendenco stopnjevanje specializacije. Prav tako predpostavljamo, da dajejo narodne in posebej državne meje modernemu družbeno-gospodarskemu življenju v svojem okviru zaradi splošne zavesti narodne samobitnosti in zaradi suverenosti državne sile značaj do neke mere zaokrožene celote: narodnega gospodarstva.

Tudi če upoštevamo narodno-gospodarske ustroje, ki temelje na družboslovnem dejstvu »edinstva ljudi«, t. j. tiste, kjer je družbeno gospodarstvo upravljano iz avtoritarnega središča, bi mogli pojem narodnega gospodarstva moderne dobe opredeliti kot »skupnost vseh (enotnih) gospodarskih tvorb politično samostojnega naroda, zvezanih med seboj z vezmi izmenjave, [običajev] in skupnega pravnega reda«.⁴

Posebno v razdobju po prvi svetovni vojni, ko se je nacionalna suverenost močno uveljavila na škodo mednarodne pogodbene suverenosti, je nacionalni politično-pravni red postal tista redna zgodovinska okolnost družbeno-gospodarskih ustrojev najnovejše dobe, ki vsakakor predstavlja najizrazitejši kriterij, po katerem razlikujemo osnovne tipe modernih gospodarskih ustrojev.

5. Osnovni tipi modernih gospodarskih ustrojev.

Z ozirom na politično-pravni red, v čigar okviru delujejo poedina narodna gospodarstva, razlikujemo v moderni dobi tri osnovne tipe modernih gospodarskih ustrojev:

a) Narodno-gospodarski ustroj na osnovah zasebnopravne lastnine pridobitnih sredstev in gospodarske avtonomije zasebnikov.

b) Narodno-gospodarski ustroj na osnovah zasebnopravne lastnine pridobitnih sredstev z okrnjeno gospodarsko avtonomijo zasebnikov.

c) Narodno-gospodarski ustroj na osnovah javnopravne lastnine pridobitnih sredstev brez gospodarske avtonomije zasebnikov.

Vsak izmed označenih osnovnih tipov modernih gospodarskih ustrojev pa ima lahko več variant:

A d a : Variante prvega tipa se razlikujejo predvsem po tem, kako zasebniki v svoji gospodarski dejavnosti izkoriščajo dano jim gospodarsko avtonomijo, kako n. pr. izkoriščajo dano jim obratno oz. podjetniško razvojno in koalicijsko možnost.

A d b : Variante drugega tipa se ločijo po tem, ali je gospodarska avtonomija zasebnikov okrnjena bolj ali manj, ali je okrnjena za naslov birokratične javne uprave ali pa za račun bolj ali manj samoupravnih korporativnih organov; ali je javna gospodarska uprava centralizirana ali

⁴ Po Bilimoviču, op. cit., str. 101.

dekoncentrirana; ali posega samo na pridobitno področje ali pa se razteza tudi na potrošnja itd.

A d c: Variante tretjega tipa bi bile možne z ozirom na to, ali je v tem gospodarskem ustroju ohranjen denar ali ne, ali so zasebniki popolnoma brez vsake gospodarske avtonomije ali pa jim je v okviru načrtna produkcije dovoljena vsaj relativno svobodna potrošnja, varčevanje itd.

Variante prvega tipa ne nudijo več posebno interesantnih gospodarsko-teoretičnih problemov: znana in neosporjena je teorija tržnega mehanizma ob pogoju proste tekme, ob pogoju nepopolne tekme, ob pogoju koalicije in ob pogoju monopola.

Variante drugega tipa nudijo nekaj gospodarsko-teoretično interesantnih problemov, ki niso še nesporno rešeni; tako n. pr. problem cene ob pogoju dvostranskega monopola in vrsta drugih gospodarsko-teoretičnih problemov, ki sledijo iz korporativne organizacije narodnega gospodarstva.

Variante tretjega tipa so gospodarsko-teoretično pojasnjene. Vendar nudi sovjetska gospodarska stvarnost nekaj novih vidikov oz. dejanskih premis za gospodarsko-teoretično shemo tretjega gospodarskega tipa.

* * *

Da bodo teoretične razlike med posameznimi tipi modernih gospodarskih ustrojov bolj otipljive, sem tečaj priredil tako, da sem vso snov razdelil po glavnih kategorijah gospodarsko-teoretičnega sistema, v okviru posameznih kategorij pa bom primerjalno razpravljaj o vseh treh tipih.

Shema tečaja:

A. Uvod.

B. Osnove gospodarske dejavnosti:

1. Namen gospodarjenja.
2. Gospodarsko vprašanje.
3. Načelo gospodarnosti.

C. Gospodarski ustroj:

1. Subjekti gospodarjenja.
2. Organizem družbenega gospodarstva.

D. Delovanje gospodarskega ustroja:

1. Organizacija družbenega gospodarstva.
2. Pojem in določanje gospodarskih vrednosti.
3. Denar.
4. Kredit.
5. Tvorba in vrste dohodkov.

E. Gospodarsko življenje in državne meje:

1. Mednarodna trgovina.
2. Denarni in plačilni odnosi preko državnih meja.

Kakor je razvidno iz sheme, sem vanjo vključil le tiste teoretične kategorije iz sistema splošne teorije družbenega gospodarstva, ki so temeljnega značaja, neke vrste »križišča«, s katerih se glavna pota gospodarske teorije razhajajo v nebroj podrejenih smeri. Naloga mojega tečaja je, pokazati na bistvene teoretične razlike med tremi osnovnimi gospodarskimi tipi. Zato sem razporeditev snovi priredil označenemu namenu svojega tečaja.

Priključitev Karantanije na Zapad.

(Hronološka vprašanja.)

Božo Grafenauer.

Ko so se po velikonočnem ponedeljku l. 568 Langobardi preko danes slovenskih tal pomikali proti svojim novim bivališčem¹ v obljubljeni deželi starega in srednjega veka — Italiji — so za njimi že prežali drugi zemlje lačni narodi. V četrto stoletje so Slovenci, sami in z obrsko pomočjo, osvojili ogromno področje v Vzhodnih Alpah;² Langobardi so se iz svojih panonskih utrd, ki so jih imeli od l. 546 (po določbi Justinijanovi do l. 568, umaknili za nekdanji bizantinski limes v furlanski ravnini,³ Bavarci pa so se ustavili ob izviru Drave, Visokih Turah, Dachsteinu, Mrtvem gorovju (Todtes Gebirge) in ob toku reke Aniže. Vse 74.000 km² obsegajoče področje med temi mejami na zahodu in panonsko kotlino na vzhodu, med Donavo na severu in Jadranom in Kolpo na jugu pa so zasedli slovanski rodovi, predniki sedanjega slovenskega naroda.

Slovence, ki so bili pod obrsko nadoblastjo,⁴ sta v tretjem desetletju 7. stoletja osvobodila dva za obrsko državo porazna dogodka: obrski neuspeh pred Carigradom l. 626 in nastop frankovskega trgovca Sama po l. 623, najbrž v zvezi z novim premikanjem narodov izza Karpatov v smeri proti Jadranu.⁵ Trojni germanski pritisk na državo kralja Sama je prinesel uspeh Langobardom: v letih 623—626 jim je uspelo, da so osvojili slovenski okraj Ziljo do kraja Meglarje.⁶ Nasprotno pa so Bavarci Slovenci premagali v letih 626—629 pri starem Aguntu (blizu današnjega Lienza v zgornji Dravski dolini,⁷ enako kakor Samo glavno frankovsko vojsko pri Uhoštu (631).⁸ Zgodba o Alcioku⁹ nam dokazuje svobodo Karantanije v tem času in obenem tudi obstoj karantanske vojvodine.

Ta svobodna karantanska vojvodina je bila tudi edina trajna korist, ki jo je Slovincem prinesla Samova država. Po Samovi smrti (l. 659) so si namreč Obri znova pridobili staro moč v Podonavju. Njihovo oblast v obdonavskem hodniku v srednjo Evropo nam dokazuje do Karlovih vojsk proti Obrom trdna obrsko-bavarska meja na Aniži,¹⁰ njihovo oblast nad »panonskim jarkom« in »jadranskimi vrati« pa že dogodki ok. leta 663 v

¹ Pauli Historia Langobardorum (HL) II, 7, 8, 9.

² Kos M., K poročilu Pavla Diakona o Slovencih, ČZN 26 (1931); isti, Slovenska naselitev na Koroškem, GV 8 (1932); Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije 28-51.

³ Saria B., GMS 20 (1939) 147; Kos M., K postanku slovenske zapadne meje, RDHV 5—6 (1930).

⁴ Kos Fr., Gradivo za zgodovino Slovencev (Gradivo) I št. 70, 76, 107, 112, 116, 117, 134, 138, 140, 145; HL II 7, IV, 4, 7, 10, 12, 20, 24, 28, 37; Kos M., Zgodovina 28; Mal J., Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen 11—40 drugače, a prim. moje kritiko Č 33 (1938/39) 309—17, zlasti 313.

⁵ Hauptmann Lj., Prihod Hrvatov v Buličevem zborniku 1924; Ramovš Fr., Kratka zgodovina slovenskega jezika I 5—12, 82—5; isti, Praslovensko kaseg' »Edling« RDHV 2 (1925) 315—8.

⁶ HL IV 38; Gradivo I 146; Kos M., ČJKZ 7 (1928) 196 sl.; RDHV 5—6 (1930) 347; ČZN 26 (1931) 213.

⁷ HL IV 39; Gradivo I 147; Kos M., ČZN 26 (1931) 213—4.

⁸ Fredegarii Chronicon IV 68; Gradivo I 163.

⁹ Fredegarii Chronicon IV 72; HL V 29; Gradivo I 164; Kos M., O bolgarskem knezu Alcioku in slovenskem knezu Valuku, Šišičev zbornik 1929.

¹⁰ O tem bomo spodaj še podrobno govorili.

Furlaniji. Nemoškoče si je namreč misliti, da bi Obri hoteli pustiti del svoje vojske tu in hoteli pridružiti to langobardsko pokrajino k svoji državi, kakor nam poroča Paulus Diaconus,¹¹ če ne bi obrska država nekje mejila na Furlanijo. Za to pa ni prostora drugje, kakor med Nanosom in Karavankami, jug je namreč zapirala bizantinska Istra,¹² sever pa svobodna Karantanija. Isto nam dokazuje za sredo 8. stoletja tudi poročilo Pavla diakona o skrbi kralja Liutpranda (712—744) za ohranitev miru s Franki in Obri in Ratchisovi zakoni iz l. 746, kjer se v vrsti langobardskih sosed Avaria celo izrecno imenuje.¹³ Za čas ob začetku Karlovih vojsk proti Obrom pa nam isto dokazuje opis Pipinovega pohoda iz Italije proti Obrom (in Illyricum) v letopisih, kroniki Moissiac in v Karlovem pismu Fastradi.¹⁴

Ugodni geografski položaj je Karantaniji omogočil, da je ohranila samostojnost. Odročna lega, gorati predeli in dejstvo, da sta jo najvažnejši obrski vpadni cesti v bogatejše pokrajine obšli na straneh, zavarovanih z gorskimi nizi,¹⁵ so ohranili slovenskim vojvodom njihovo zadnjo državo. Toda natančnejši razvoj karantanske vojvodine je zavil v temo. Viri nam poročajo le nekaj skromnih vesti: v letu 664 se je poskusil brez uspeha s karantansko pomočjo Arnefrit polastiti vojvodskega prestola v Furlaniji,¹⁷ v letih 695—698 zasledimo zabeležen vpad v Bavarsko,¹⁸ ob katerem je izgubil življenje puščavnik Marin, ok. leta 725 pa so Slovenci požgali cerkev v Bischofshofenu.¹⁹ Važno je, da so ok. leta 730 prisilili Langobarde k vrnitvi Zilje in jih potisnili s karantanskih tal.²⁰ Celo sami so prehajali karnske Alpe in vpadali v Furlanijo, tako da se je škof iz mesta Julium Carnicum (Zuglío) umaknil v Čedad.²¹ Slovenska udeležba v bavarski koaliciji proti Frankom v letu 743 nam priča o ureditvi slovensko-bavarskih odnošajev. Na vzhodu pa so se medtem okrepili Obri in poskušali znova svojo srečo v Furlaniji, pripravljali so se pa tudi na ponovno osvojitve Karantanije.

V zvezi s tem prodiranjem, odnosno okrepitevijo Obrov v sredi 8. stoletja je eden izmed najznamenitejših dogodkov v slovenski zgodovini: propad takrat edine svobodne slovenske države, ki je pomenil za Slovence odločilno preusmeritev v političnem, gospodarskem, kulturnem in verskem življenju. Z vključenjem karantanske vojvodine v bavarsko, odnosno v frankovsko državo so Slovenci izgubili politično svobodo, vstopili so v krog fevdalnega gospodarstva in družbe, zapadne kulture in krščanstva. Vključenju karantanskih Slovencev je sledilo v Karlovih vojskah z Obri še priključenje ostalih Slovencev k zapadu in njihovo združenje pod Franki. Uporu Ljudevita Posavskega in Kocljevemu, Rastislavovemu in Metodovemu brezuspešnemu poskusu, da bi se na tleh panonske Slovenije ustvaril politični in kulturni most med vzhodom in med zahodom, je sle-

¹¹ HL V 19—20; Gradivo I 177.

¹² O razsežnosti Istre prim. Kos M., ČZN 26 (1931) 209 sl.

¹³ HL V 58; MG LL (fol.) IV 190.

¹⁴ Annales Laureshamenses in Chronicon Moissiacense k l. 791 — MG SS I 34, 299; Gradivo I 280; Karlovo pismo Fastradi 791 MG Epist. IV 528; Gradivo I 281; za tekstno kritiko glej še Hauptmann Lj., Entstehung und Entwicklung Krains v Erläuterungen zum hist. Atlas d. österr. Alpenländer I/4 str. 338—40.

¹⁵ Hauptmann Lj., Njiva 2 (1922) 115—7.

¹⁷ HL V 22; Gradivo I 178.

¹⁸ Gradivo I 190.

¹⁹ Breves notitiae 3 — Hauthaler, Salzburger Urkundenbuch 21—2; Gradivo I 205.

²⁰ HL IV 38; Gradivo I 146; Kos M., RDHV 5—6 (1930) 342.

²¹ HL IV 51; Gradivo I 213; Kos M., RDHV 5—6 (1930) 342.

dila dokončna zagotovitev Slovencev za krog »srednjeveške skupnosti zapadnih narodov« v vseh pogledih.

Ta tako pomembni dogodek, ki ga je pomenilo priključenje Karantanije in s tem jedra Slovencev na zapad, nam omenja samo salzburški anonim v spomenici *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* v sledečih stavkih: »Non multo post tempore coeperunt Huni eosdem Quarantanos hostili seditione graviter affligere. Fuit tunc dux eorum Boruth nomine qui Hunorum exercitum contra eos iturum Bagoariis nunciari fecit rogavitque eos sibi in auxilium venire. Illi quoque festinando venientes expugnaverunt Hunos et obfirmaverunt Quarantanos, servitutique eos regum subiecerunt, similiterque confines eorum. Duxeruntque inde secum ob-sides in Bagoariam.«²²

Tekst nam ne dovoljuje nobenega neposrednega sredstva, da bi ugotovili, kdaj so se ti dogodki vršili. Besede »non multo post tempore« se namreč nanašajo na dobo kralja Sama, ki jo je anonim pravkar opisal, torej na dogodke, približno sto let starejše od teh, s katerimi se ukvarjamo. Prav zato je tudi čas, v katerega so posamezni avtorji stavili te dogodke, zelo različen: Linhart datira dogodke z letom 748; Ankershofen jih stavi v l. 749; Büdinger utemeljuje bavarsko ekspedicijo v Karantanijo z datiranjem med l. 743 in l. 747; Dimitz stavi dogodke v leta 747 do 749; Riezler misli na zadnja leta vojvode Odila ali prva njegova naslednika, torej okoli l. 748; Abel in Simson sta za začetek vlade vojvode Tasila, torej kmalu po 18. 1. 748, ko je umrl njegov prednik vojvoda Odilo; Fr. Kos misli na dobo 743—748, kajti od l. 743 »so bili Bavarci podložni k r a l j e m in sicer frankovskim«, l. 748 je pa postal na Bavarskem vojvoda Tasilo, ki je bil takrat »še jako mlad in ni verjetno, da bi se bil hotel vtikati v bojne zadeve tuje dežele.« (Fr. Kos je prišel do tega končnega sklepa po daljšem premišljanju in izpreminjanju mišljenja, ki se nam izraža v nizu njegovih razprav o najstarejši slovenski zgodovini: LZ II 1882, str. 460 sl. in v Spomenici tisočletnice Metodove smrti, str. 101, datira izgubo karantanske svobode še pred l. 743, v IMK VI 1896, st. 88 sl., med leta 743 in 765, pri tem svojem terminu post quem non je vztrajal tudi v IMK X 1900, str. 1, op. 1, in v IMK XI 1901, str. 140, dokler ni v Gradivu za zgodovino Slovencev, I. št. 220, str. 263, prišel do svojega končnega datiranja med leta 743 do 748 z utemeljitvijo, ki jo citira M. Kos); Gruden je za l. 745; Tomek stavi dogodke v dobo okoli l. 749; Pirchegger smatra, da so se Karantanci podvrgli Bavarcem za časa vojvode Tasila, torej po 18. januarju 748, ko je umrl njegov prednik vojvoda Odilo; Hauptmann datira dogodek okoli l. 745.²³

Pri datiranju dogodkov, ki nam jih v citiranem odstavku opisuje salzburški anonim, je odločilne važnosti, ali razumemo besedo *regum* dobesedno, ali ne. Kakor vidimo pri pregledu, ki ga je sestavil M. Kos, so jo vsi starejši znanstveniki, ki so se pečali s tem poglavjem slovenske zgodovine, razumeli dobesedno, razumeli pod »kralji« frankovske kralje in

²² Kos M., *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 130, 2—9.

²³ Kos M., *Conversio* 25; Linhart A., *Versuch einer Geschichte von Krain II* 158; Ankershofen G., *Handbuch der Geschichte des Herzogtums Kärnten I/1* 109; Büdinger M., *Österreichische Geschichte* 112 op. 3; Dimitz A., *Geschichte Krains I* 106; Riezler S., *Geschichte Baierns I* 154; Abel—Simson, *Jahrbücher I* 57; Gruden J., *Zgodovina slovenskega naroda* 64; Tomek E., *Geschichte der Diözese Sechau I* 67; Pirchegger H., *MIÖG* 33 (1912) 112 op. 3; Hauptmann Lj., *NE IV* 210 (izd. v latinici).

zato datirali izgubo svobode karantanskih Slovencev po l. 743, ko so Franki obnovili svojo nadoblast nad Bavarci. Med starejšimi avtorji je v tem pogledu izjema edino Widmann²⁴ (M. Kos ga ne citira), ki brez kakega utemeljevanja datira ta dogodek z ok. 730. A njegovo datiranje je zaradi pomanjkanja razlogov zanj ostalo neopaženo in brez vpliva.

V zadnjem času pa sta se pojavili dve novi gledanji na bavarsko prodiranje proti vzhodu: A. Jaksch, M. Kos in I. Grafenauer datirajo propad svobodne karantanske vojvodine pred l. 743, E. Klebel pa poskuša ugotoviti v bavarskem prodiranju na vzhod več etap.

Prvi, ki se je odmaknil od starega naziranja o časovni določitvi prošnje karantanskih Slovencev na Bavarce za pomoč proti Obrom zaradi drugačnega pojmovanja izraza »regum«, je bil A. Jaksch.²⁵ Pri datiranju »pred l. 743« se je Jaksch oprl na obliko poročila v Conv. Bag. et Car., kjer pri prošnji za pomoč niso omenjeni Franki, marveč Bavarci, in v zvezi s cerkvenopolitičnimi odnošaji med Odilom in Caharijo pred l. 743 in po tem letu na Arnovo trditev, da je dobila salzburška stolica svoje pravice nad Karantanijo »tempore antecessorum suorum«, torej za škofa Johannesesa, čigar smrt datira Jaksch »okoli leta 743«.

M. Kos se je že v svoji Zgodovini Slovencev²⁶ pridružil Jakschu in tudi postavil dogodek »malo pred l. 743«, »kajti karantanski Slovenci so zaprosili za pomoč Bavarce in se podvrgli njim, ne pa Frankom. Vemo pa, da so prav l. 743 pridobili Franki nadoblast nad Bavarci. Ako bi prišlo do karantanskih dogodkov tega leta ali po njem, bi nam vir nedvomno poročal, da so Slovenci priznali Franke, ne pa Bavarce za svoje vrhovne gospodarje.«

Kot tretji se je priključil temu datiranju »pred l. 743« še I. Grafenauer,²⁷ ki je podprl to svoje datiranje z že navedenim Kosovim razlogom in z mnenjem, da »ni verjetno, da bi bili ‚Sclavi‘ (Slovenci) Odilona l. 743 v boju proti frankovskima majordomoma Karlmannu in Pipinu podpirali, ako ne bi bili z njim v nekem služnostnem razmerju«. Poleg tega je načel tudi najkočljivejše vprašanje tega datiranja, vprašanje, koga naziva salzburški anonim v tozadevnem delu svojega spisa »reges«. Tej besedi daje v skladu s prevodom M. Kosa pomen »vladarji« (in sicer bavarski) in zanika nujnost prevajanja z besedo »kralji«, ki jo je porabil Fr. Kos za podlago svoje tozadevne časovne opredelitve.

V razpravi ob svoji novi izdaji spomenice salzburškega anonima o pokristjanjenju Bavarcev in Slovencev²⁸ obravnava M. Kos to vprašanje precej obsežno in je zbral tudi vse dokaze, ki govore za datiranje pred l. 743. Navaja sledeče:

1. »Izražanje našega vira, ki natančno razlikuje troje: 1. obrska nevarnost je naznanjena le Bavarcem (Bagoariis), 2. Bavarci pošljejo Gorazda Karantancem na zapoved Frankov (per iussionem Francorum), 3. Hotimir postane knez z dovoljenjem kralja Pipina (permissione Pippini regis). Torej le B a v a r c e m , ne pa Frankom, ki jih Konverzija omenja šele kasneje, so Karantanci naznanili obrsko opasnost. Zgoditi se je to moglo torej poprej, nego so prišli Bavarci pod frankovsko nadoblast. Ker vemo, da je

²⁴ Widmann H., Geschichte Salzburgs I 85.

²⁵ Jaksch A., Geschichte Kärntens bis 1335, I 55 sl.

²⁶ Kos M., Zgodovina 56.

²⁷ Grafenauer I., O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva, DiS 47 (1934) 350.

²⁸ Kos M., Conversio 25—7.

do tega prišlo l. 743, so torej tudi Obri napadli Slovence in ti zaprosili Bavarce za pomoč ter prišli pod njihovo oblast pred l. 743. (Gradivo I, 217 in tam citirani viri. — Prim. Riezler, Geschichte Baierns, I, 81.)»

2. »Mlajši anali iz Metz (Annales Mettenses posteriores), ki k l. 743 poročajo o vojni med Bavarci in Franki, nam to potrjujejo. Javljajo namreč, da so bili Bavarcem v pomoč Sasi in Alamani, Slovane pa so (Bavarci) imeli seboj (Baioarii... exercitum adunaverunt, conductosque in adiutorium Saxones et Alamannos et Sclavos secum habuerunt [MG, SS I, 327, Gradivo, I, 217]). Vir tu razločno razlikuje med saškimi in alamanskimi zavzniki po eni strani ter Slovani, ki so jih Bavarci »imeli seboj« po drugi strani. Koga »imeti seboj« je pa mogoče le, ako je ta pod njegovo nadoblastjo. To se lepo sklada s karantanskimi Slovenci, ki so, ker so jih najmanj pred l. 743 rešili Bavarci obsrke nadloge in podvrgli, tem sedaj morali pomagati, ne jim pa prostovoljno priti v pomoč kot Sasi in Alamani, katere so protifrankovski interesi vezali na Bavarce.«

3. »Datiranje bavarsko-karantanskih stikov v dobo pred l. 743 potrjujejo podatki, ki so nam znani o cerkveni dodelitvi in pripadnosti Karantanije pod Salzburg. Kakor nam poroča znana razsodna listina Karla Velikega iz l. 811 o Dravi kot mejni reki med salzburško in oglejsko arhidiecezo, je trdil salzburški nadškof Arno (785—821), da so že rimski papeži Caharija (741—752), Štefan II. (752—757) in Pavel I. (757—767) za časa njegovih prednikov (tempore antecessorum suorum) s privilegiji in potrdili dodelili Karantanijo Salzburgu (Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae, III, 1. — Gradivo, II, 37.). Ker govori Arno v množini o »prednikih«, moramo imeti v mislih vsaj dva: Johannes, ki je umrl med l. 746 in 748 in Virgila, ki je pastiroval za tem do l. 784 (H. Krabbo v Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung, 24 [1903], 12). Ker pa je omenjen med papeži, ki so podelili Karantanijo Salzburgu še Caharija, ta pa vlada od 3. decembra 741 (Jaffé-Wattenbach, Reg. pont. Rom., I, str. 262), bi se torej cerkvena priključitev Karantanije Salzburgu izvršila med tem datumom in smrtjo škofa Johannes (med 746 do 748), politična Bavarski pa po vsej priliki še nekoliko pred tem. Vse to soglaša z našim znanjem o razmerju, ki je obstajalo pred l. 743 med bavarskim vojvodom Adilom in papežem Caharijom. Caharija je bil v teh letih na strani bavarskega vojvode in proti frankovski majordomski dinastiji... Prizadevanje papeževo gre v letih 741—743 za tem ločiti vezi med bavarsko cerkvijo in frankovskim nadškofom Bonifacijem... V to dobo toplega sporazuma med Rimom in Bavarsko, posegajočega v svetno in cerkvenopolitično območje... se izvršno vključuje cerkvena priključitev Karantanije Salzburgu, ki jo je izvršil Bavarcem naklonjeni papež Caharija. Po l. 743 je kaj takega prav malo verjetno, kajti kakor hitro so Franki l. 743 podvrgli upornega vojvodo Odila in Bavarce, se je položaj spremenil: papež, kakor da se ni nič zgodilo, je zopet na strani Frankov in za njihovega nadškofa Bonifacija« (Hauck A.: Kirchengeschichte Deutschlands, I, 1914, 533).

Na koncu svojega dokazovanja se bavi Kos z besedami »servitutique eos regum subiecerunt«, na podlagi katerih so nekateri sklepali, »da so morali takrat Bavarcem vladati kralji, to pa je moglo biti šele po l. 743, ko so prišli Bavarci pod rhovno oblast frankovskih kraljev, oziroma majordomov, kasnejših kraljev, torej so mogli tudi Slovenci priti šele po tem letu pod oblast 'kraljev' — vladarjev nad Bavarsko.« Na to tezo odgovarja M. Kos takole: »To pa nikakor ne more brezpogojno držati,

kajti beseda »rex« v 8. stol. ne pomenja le kronanega kralja, marveč tudi kneza in vladarja vobče, kar je bil tudi Agilolfingec Odilo. Arabski kalifi in emiri so v frankovskih državnih analih kralji (reges). V istem viru se knezi slovanskih Abodritov in Veletov imenujejo v 8. in 9. stol. »principes«, »duces«, pa tudi »reguli« in »reges«, njihova oblast pa »regia potestas« in »regnum« (Annales regni Francorum, ed. Kurze, 84—87, 96, 125, 147, 149, 150, 157, 160, 162, 169, 171; indeks 179, 184, 189).

Že po izidu Kosove Zgodovine Slovencev in še bolj po njegovi podrobnejši utemeljitvi tega vprašanja v razpravi ob izdaji Conv. Bag. et Car. so se vsi ocenjevalci molče,²⁹ deloma tudi izrecno,³⁰ brez pridržka pridružili temu novemu datiranju bavarske prevlade nad Karantanijo. Tudi v delih, ki so bila poslej pri nas objavljena o tej dobi slovenske zgodovine, se je menda brez izjeme uveljavilo Kosovo naziranje.³¹

E. Klebel³² pa na podlagi jezikovnih opažanj R. Mucha in H. Weigla trdi, da so Bavarci, že preden so podvrgli karantansko vojvodino samo (ta dogodek datira ok. l. 750), dvakrat z uspehom širili svoje meje proti vzhodu. R. Much in H. Weigel namreč menita zgolj na podlagi jezikovnih opažanj glede oblik slovanskih krajevnih imen v nemščini, da je ok. l. 700 prišel večji del Nižje Avstrije južno od Donave do Wiener Walda pod Bavarce. Klebel išče čas za ta bavarski sunek v letih 665—675, ko so nastali spori po smrti kralja Sama. Drugi bavarski sunek proti Slovincem pa naj bi se izvršil po Kleblovem mnenju v letih 720—730 in naj bi zajel dolino Aniže. Oblika slovanskih imen v nemščini namreč priča, tako trdi, da je prihod Nemcev v ta predel mlajši, kakor v Nižjo Avstrijo, a starejši, kakor v pozneje priključenem karantanskem jedru, da je torej ta dolina morala postati bavarska prej, kakor ok. l. 750 podvržena, l. 772 dokončno vključena Karantanija. Pripadnost doline Aniže k Bavarski in ne k Karantaniji dokazujejo tudi ustavne razmere. Pri datiranju padca karantanske vojvodine same pa se je Klebel vrnil k staremu mnenju, da pomenijo reges frankovske kralje (und unterwarfen sie der Botmäßigkeit der Könige [der Franken]) in s tem v dobo po l. 743, v katerem se je z bitko pri Lechu obnovila frankovska nadoblast nad Bavarci.

Tudi v svojem novem delu o nemškem naseljevanju na jugovzhodu³³ je ponovil tozadevne svoje trditve: »Skupina okrog 700 izposojenih imen se torej začena pri Steyru in sega do Wiener Walda. Ta skupina imen zahteva sprejem prvega bavarskega sunka preko Melka do Wiener Walda ob koncu 7. stoletja. Ta sunek je dokončno raztrgal zvezo severnih in alpskih Slovanov. Če je torej po Fredegarju vladal Samo nad svojo slovansko državo do ok. 660, spada ta sunek v zgodovino razkroja te slovanske države... Bavarsko gospodstvo pred 788 do Wiener Walda je bilo medtem proti starejšemu naziranju dokazano od različnih strani; iz zgodovine o ustanovitvi Tegernseeja, od koder ustanovljeni samostan St. Pölten je nastal ok. 760; potem iz nekega mesta v analih k l. 782 ‚Huni ad Enisam et ibi nocuerunt nihil‘, iz katerega se jasno vidi, da Aniža takrat ni bila

²⁹ Miklavčič M., Č 28 (1933/34) 281—2; Baš Fr., ČZN 29 (1934) 201—2; 31 (1936) 86—88; Grivec Fr., GMS 18 (1937) 63—7.

³⁰ Zwitter Fr., GMS 15 (1934) 120; Turk J., Č 31 (1936/37) 155.

³¹ Grafenauer I., l. c.; Šedivy J., Oris zgodovine Jugoslovanov 37; Grivec Fr., Slovenski knez Kocelj, 9; Mal J., Problemi 73.

³² Klebel E., Langobarden, Bajuwaren, Sloven, Mitt. d. Anthropol Gesell., Wien, 69 (1939) 107—109.

³³ Klebel E., Siedlungsgeschichte des Deutschen Südostens 42—4.

obrska meja; potem iz ustanovne listine Kremsmünstra iz l. 777, ki mu je bavarski vojvoda Tasilo III. podaril posestvo Grünz (Grunzwiti) pri St. Pöltnu; končno z odkritjem velikega mejnega nasipa bavarskega izvora ob zahodnem robu Wiener Walda po Caspertu, 1934, katerega najbližje paralele so angleški mejni nasipi 6. stol. Najzgodnejšo časovno mejo za bavarsko napredovanje ob Donavi daje približno 660 Samova smrt, najpoznejšo vest Vite Ruperta iz Salzburga, da je Rupert l. 696. šel v Lorch, napredovanje je torej treba datirati ok. 670—80.

Časovno sledeča skupina izposojenk so imena Štajerske doline Aniže... Dolina Aniže v 9. stol., kakor se vidi iz cerkvenih razmer, ni spadala več h Karantaniji, torej je morala priti pod Bavarce pred priključitvijo Karantanije, ki se je začela ok. l. 750. in l. 772. postala dokončna, torej morda ok. 720—40. Neko mejno točko dovolijo salzburske novice, ki poročajo o razrušenju kapele sv. Maksimiljana v Bischofshofenu po Slovanih ok. 720 in o njeni vzpostavitvi ok. 739/48.

Krajevna imena pripovedujejo torej, o čemer molče viri, o bojih Bavarcev s Slovani ok. 670/80 v srednji Nižji Avstriji, o bavarskem napredovanju do Wiener Walda, en rod pozneje ok. 720/30 o osvojitvi doline Aniže. Nato poskuša Klebel v zvezi s tem razložiti še nekatere podatke nemških epov iz visokega in poznega srednjega veka in s tem še podkrepiti to svoje naziranje.

* * *

Tako je stanje vprašanja, ki smo se ga lotili. Preden začnemo s podrobno analizo, nanizajmo dogodke, pri katerih se v tem razdobju imenujejo Slovenci ali so za slovensko zgodovino važni in v katere moramo uvrstiti izgubo samostojnosti karantanskih Slovencev.

V sredi tretjega desetletja 8. stoletja smo videli sled obmejnih prask med Karantanci in Bavarci v požigu cerkve v Bischofshofenu, ob koncu istega desetletja karantansko ofenzivo proti Furlaniji, ki je Karantaniji zopet prinesla oblast nad »slovenskim okrajem Ziljo«. Odtlej se karantanski Slovenci nikjer ne imenujejo vse do slovenske udeležbe v bitki pri Lechu.

Na Bavarskem pa je v tem času treba zabeležiti dva važna dogodka:³⁴ L. 737 je nastopil vlado Odilo, ki je kmalu začel zbirati okrog sebe frankovske nasprotnike. L. 739 je Bonifacij reorganiziral bavarsko cerkev in določil štiri stalna škofijska mesta (Regensburg, Freising, Salzburg in Passau). V zvezi s to reformo je še prva sinoda bavarske cerkve, ki se je vršila v štiridesetih letih. Njenega točnega datuma ni mogoče ugotoviti, Hauck misli na l. 743 kot na najverjetnejšo možnost.³⁵

L. 741 je umrl Karl Martel, ki sta ga nasledila Pipin in Karlman. Spočetka sta vladala oba majordoma brez kralja (Meroving Teuderik IV. je umrl še za vlade njunega prednika l. 737), šele l. 743 sta postavila na prestol Hilderika, ki je bil pa le kraljevska senca in orodje v rokah obeh majordomov. Prva leta njune vlade so stala v znamenju reforme frankovske cerkve in boja z uporniki, ki so takoj po Karlovi smrti dvignili svoje glave. Eno izmed najvažnejših središč upora je bila prav Bavarska, kjer je Odilo snoval obsežne politične zveze s Sasi, Alamani, Akvitanci in papežem Caharijo. Tudi prve sinode vzhodnofrankovskih škofov, ki se je vršila 21. aprila l. 742 v neznanem kraju, se bavarski škofje niso udeležili.^{35a} Med Odilovimi pomočniki pa so bili tudi karantanski Slovenci. Vse to je

³⁴ Riezler S., l. c. 80—3, 102—6.

³⁵ Hauck A., Kirchengeschichte Deutschlands I 507, op. 1.

^{35a} Concilia — MG LL (4) III/2, 2 uvod.

bilo brez uspeha. Odilo je bil l. 743 ob Lechu premagan, Bavarska pa zopet uvrščena med Frankom podložne vojvodine.³⁶

Vendar pa je Bavarska vojvodina kljub tej podreditvi še tudi poslej ohranila precej svoje politične svobode.³⁷ To je izgubila povsem šele po Grifovem uporu po Odilovi smrti (18. I. 748). Pipin je ta upor zadušil, postavil za vladarja sedemletnega Tasila III., Bavarska pa je postala frankovski fevd. V tem času je sledil v Salzburgu škofu Johannesu v letih 746—748 Virgilij,³⁸ ki ga je Pipin poslal Odilu. Pipin je s pomočjo papeževe avtoritete odstavil konec leta 751 ali v januarju l. 752 zadnjega Merovinga in dal samega sebe (Karlman se je že l. 747 umaknil v samostan) izvoliti za frankovskega kralja. V istem letu, 15. marca 752 je umrl Caharija, ki ga je pri tem podprl.³⁹

* * *

Spomenica salzburskega anonima nam glede našega vprašanja sama omogoča v svojem nadaljevanju prvi trdni terminus post quem non. Po Borutovi smrti so namreč Bavarci izročili karantanskim Slovencev za vojvodo Gorazda »per iussionem Francorum«, po Gorazdovi smrti pa je prišel na vojvodski prestol Hotimir »permissione domni Pippini regis«.⁴⁰ Borutova smrt in nastop Gorazdov sta se torej izvršila gotovo še pred kronanjem Pipina za kralja (konec 751 — začetek 752), kar nam kaže različno izražanje vira ob Gorazdovem in Hotimirovem nastopu. Isto velja seveda tudi za Borutovo prošnjo za pomoč proti Obrom in za njene posledice.

Zaenkrat se moremo zadovoljiti z ugotovitvijo te časovne meje, kasneje si bomo ogledali, ali in koliko jo je mogoče še skrajšati. Prvo vprašanje, ki se ga moramo zdaj lotiti, pa je, ali nam mora služiti letnica 743 za terminus ante quem non, kakor so menili starejši znanstveniki, ali kot terminus post quem non, kakor menijo Jaksch, M. Kos in I. Grafenauer. Odločilni za to datiranje sta dve vprašanji: Ali razumemo pod izrazom reges v anonimovi spomenici frankovske kralje ali bavarske vojvode in kakšno je bilo razmerje Slovencev do Bavarcev l. 743 po podatkih virov, ki so nam na razpolago o udeležbi Slovencev v bitki pri Lechu.

Kakor smo videli, meni M. Kos na podlagi vzgledov iz frankovskih državnih analov, da more pomeniti izraz tudi bavarske vojvode, ne le frankovske kralje. Za to mnenje moremo dobiti na prvi pogled celo boljše dokaze.⁴¹ Izraz rex v pomenu vojvoda namreč najdemo pri Pavlovi Historia Langobardorum prav za bavarskega vojvodo Tasila I. (His diebus Tassilo a Childeperto rege Francorum apud Baioriam rex ordinatus est.⁴² Enako se prav v tekstih, ki se tičejo Bavarske, uporablja izraz regnum v takem pomenu, da potrjuje Kosovo mišljenje (Lex Bagoariorum,⁴³ Decreta

³⁶ Hahn H., *Jahrbücher des fränkischen Reiches* 741—752.

³⁷ Riezler S., l. c. I 81 sl.; Kos M., *Zgodovina* 56; isti, *Conversio* 28.

³⁸ Widmann H., l. c. 75—78; Krabbo H., *Bischof Virgil von Salzburg*, *MIÖG* 24 (1903).

³⁹ Jaffé-Wattenbach, *Reg. pont. Rom.* 170.

⁴⁰ Kos M., *Conversio* 130 13, 16/7.

⁴¹ Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis* V (Paris 1734) s. v. regnum 1272, rex 1428.

⁴² HL IV 7; *Gradivo* I.

⁴³ Si quis filius ducis tam superbus vel stultus fuerit, ut patrem suum dehonestare voluerit... et regnum eius auferre ab eo... *Lex Bajuw. tit. 2., cap. 10, § 1, MG LL (fol.)* 390.

Tassilonis⁴⁴), v istem času pa, v katerem je nastala spomenica salzbürškega anonima, je pisec analov iz Fulde uporabil besedo rex za označbo grofa Abdaga (in comitatum Abdagi regis⁴⁵). Toda važnejša od tega iskanja po časovno ali teritorialno le precej odmaknjenih virih je analiza Conv. Bag. et Car. same glede pomena izraza rex. Samo na podlagi pomena, ki ga je dajal tej besedi avtor spomenice, smemo sklepati o tem, ali je mogoče, da bi pomenil izraz regum tudi bavarske vojvode.

Rezultati te analize so sledeči: Vsega skupaj rabi salzbürski anonim besedo rex petnajstkrat, in sicer na sledečih mestih:⁴⁶ 126, 1 (Hildiberti regis Francorum); 129, 2 (regi Pippino Francorum); 129, 24 (tributarios fecerunt regum — sc. o podjarmljenju Hunov-Obrov pod frankovske kralje); 129, 27 (regis Francorum Dagoberti); 129, 31 (Dagobertus rex); 130, 1 (regis [sc. Dagoberti] servitio subdiderunt illos — sc. Karantance v bojih Frankov s kraljem Samom); 130, 8 (servitutie eos regum subiecerunt — sporno mesto!); 130, 17 (Pippini regis); 134, 31 (imperatorum et regum Francorum et Bagoariorum); 135, 18 (regi nostro Hludowico); 135, 26 (Hludowicus rex Bagoariorum); 136, 2 (praedicti regis, praestavit rex Priwinae); 137, 22 (Hludowici piissimi regis); 138, 5 (domnus senior noster rex). Preden bomo ugotovili iz naštetih oblik splošne značilnosti glede porabe besede rex v Conv. Bag. et Car. in preden bomo odgovorili na vprašanje, ali je upravičeno mnenje, da je nazival salzbürski anonim bavarske vojvode »reges«, pa moramo rešiti še drugo nalogo, analizirati moramo naš vir še glede naslovov, ki jih daje bavarskim vladarjem. Rezultat je sledeči: Bavarske vladarje imenuje salzbürski anonim petnajstkrat, in to na sledečih mestih: 126, 15 (ducis Bagoariae regionis nomine Theoto); 126, 21 (praefatus dux); 127, 5 (praefatus itaque dux); 127, 16 (praefatus itaque dux); 127, 24 (Theodonem rogare duce); 127, 27 (ipse dux); 129, 1 (Otilonis ducis Bagoariorum); 129, 7 (duci Otiloni); 134, 31 (imperatorum et regum Francorum et Bagoariorum) in še v zgoraj navedenih šestih mestih o Ludviku Nemškem, ki ga naziva anonim, kakor smo videli, »Hludowicus, rex Bagoariorum«.

Analiza salzbürškega anonima glede rabe besede rex in glede naslova bavarskih vladarjev nam potemtakem kaže tele značilnosti: Naziv »rex« rabi salzbürski anonim, kakor moremo za vsa mesta, izvzemši sporno, popolnoma točno ugotoviti, le za frankovske kralje in v poznejši dobi za člane karolinške dinastije, ki so ta naslov v resnici nosili. Na enem mestu (129, 2) naziva anonim Pipina kralja že v dobi njegovega majordomstva, slično kot naziva drugje (132, 11) Karla Velikega »imperator« že pred l. 800. Bavarske vladarje naziva anonim vseskozi samo duces (tako Theuda, kakor Odila). Pri tem izvzemamo seveda Ludvika Nemškega, na čigar rovaš gre povsem jasno tudi naziv »Bagoariorum« v 134, 31, dasi je splošnega značaja, in ki ga naziva anonim »rex Bagoariorum« na podlagi imenovanja za kralja Bavarske na državnem zboru v Ahenu l. 817 in dodelitve Bavarske l. 826.⁴⁷ Toda on pri reševanju našega vprašanja zaradi dobe, v kateri je živel, ne more priti več v poštev.

Zdi se mi, da postaneta razlaga in prevod besede »regum« z »vladarji« na podlagi te analize nemogoča. Edino logično moremo namreč skle-

⁴⁴ In anno 22 Regni religiosissimi Ducis Tassilonis gentis Bajwariorum etc. Decreta Tassilonis Ducis Bawariae apud Canisium: Du Cange V 1272.

⁴⁵ Annales Fuldenses k l. 873. MG SS I 386 v variantah (v treh rokopisih).

⁴⁶ Citiram po izdaji M. Kosa.

⁴⁷ Böhmer J. F.-Mühlbacher E., Regesta Imperii I Karolinger 270, 561.

pati, da je rabil salzburški anonim besedo »rex« v pomenu »frankovski kralj«, kakor na vseh drugih štirinajstih mestih, glede katerih moremo to dokazati, tudi na spornem petnajstem mestu. Posebej bi še opozoril na dve slični frazi v Conv. Bag. et Car., kjer se omenjajo frankovski kralji brez navedbe imena v zvezi s podjarmljenjem tujih narodov: na prvem mestu govori anonim o ureditvi razmerja do podjarmljenih Obrov, ki so se dali krstiti »eos . . . tributarios fecerunt regum« (129, 20), na drugem mestu pa o pokoritvi Karantancev v dobi Dağoberta »regis servitio subdiderunt illos« (130, 1—2). Celotna analiza Conv. Bag. et Car. in še posebej ti dve mesti, zlasti prvo izmed njiju, me potrjujejo v mnenju, da je treba razumeti pod »regum« res frankovske kralje in ne le bavorske vladarje. Povsem neverjetno se mi namreč zdi, da bi isti avtor v 2. poglavju svoje spomenice mogel še točno govoriti »Otilonis ducis Bagoariorum qui tunc subiectus fuit regi Pippino Francorum« (129, 1—2) in potemtakem še povsem točno ločiti med pomenom obeh nazivov, dočim bi isti avtor v 4. poglavju iste spomenice nazval istega Odila, za čigar vlade so se opisani dogodki po splošnem mnenju modernega zgodovinarja gotovo vršili, »rex«, in to v nasprotju s svojo glede te dobe brez vsake izjeme dosledno rabo: »reges« so frankovski kralji, »duces« bavorski vojvode.

. . .

O razmerju Slovencev do Bavarcev l. 743 in o njihovi udeležbi v bitki pri Lechu nam poroča dvoje frankovskih letopisov, najobširneje poročilo o tem dogodku v Annales Mettenses post. in krajše poročilo v Annales Lobienses. Prvi nam k l. 743 sporočajo o tem: Baioarii quoque ex alia parte contra eos (sc. Francos) exercitum adunaverunt, conductosque in adiutorium Saxones et Alamannos et Sclavos secum habuerunt.⁴⁸ Drugi, ki v Gradivu I. ob tej priliki niso omenjeni, pa nam k l. 742 (napačno!) poročajo o slovenski udeležbi pri tem boju: Karlomannus et Pippinus Odilonem . . . et Tietbaldum . . . Saxones quoque et Slavos commisso prelio supra fluvium Lech superant.⁴⁹

Na podlagi prvega teksta meni M. Kos, da lahko dokaže, da so bili Slovenci že pred tem bojem s Franki pod Bavarci. Kritično mesto predstavlja z besedami »da so bili Bavarcem v pomoč Sasi in Alamani, Slovane pa so (Bavarci) imeli seboj«. Na podlagi tega pojmovanja poročila izvaja, da so morali biti Slovenci, ki jih vir razlikuje od svobodnih saških in alamanskih zaveznikov po tem, da so jih Bavarci »imeli seboj«, dočim so oni prostovoljno pomagali zaradi skupnih protifrankovskih interesov, že bavorski podložniki.

Toda osnova tega sklepa ne drži, ker Kosov prevod kritičnega mesta iz Annales Mettenses post. ni točen. Ločitev Sasov in Alamanov, ki naj bi »bili Bavarcem v pomoč«, po eni in Slovencev, ki naj bi jih »imeli Bavarci seboj«, po drugi strani, z vsemi daljnosežnimi sklepi vred, ki bi mogli slediti iz take ločitve, je v latinskem tekstu povsem neutemeljena. Ker je v stavku (od conductosque dalje) le en predikat — habuerunt — je jasno, da k temu spada kot objekt ves polysyndeton (Saxones et Alamannos et Sclavos) s svojim atributom (conductosque in adiutorium) vred. Če namreč vzamemo k predikatu habuerunt kot objekt samo besedi Sclavos secum, in ne, kakor je treba, k besedama secum habuerunt vsega

⁴⁸ MG SS II 194.

⁴⁹ MG SS II 194.

stavka, nam ves prvi del stavka brez vsakega predikata obvisi v zraku. Pravilni prevod mesta se torej glasi nekako takole: »Bavarci... so združili vojsko, in so imeli s seboj v pomoč nabrane Sase, Alamane in Slovane«. Avtor analov torej ni postavil Slovence v svoje poročilo kot nekaj tretji, od Bavarcev odvisen element poleg Bavarcev in njihovih zaveznikov. Pozna namreč le dva činitelja, na eni strani Bavarce, ki so pomoč iskali, na drugi strani pa Sase, Alamane in Slovane, ki so jim v boju pomagali. Obratno kakor M. Kos moramo torej sklepati na podlagi tega poročila, da so bili Slovenci v tem času še svobodni.^{49a} Vir jih namreč navaja vzporedno ob Sasih in Alamanih, dveh narodih, ki sta bila od Bavarcev povsem neodvisna in ki so ju pripeljali v to borbo zgolj njihovi z bavarskimi skupni protifrankovski interesi.

V tem mnenju nas še potrjuje že citirano mesto v *Annales Lobienses* k l. 742. Tudi avtor tega poročila strogo loči med Bavarci, Alamani, Sasi in Slovani. Tega bi glede slednjih gotovo ne storil, če bi bili v resnici odvisni od Bavarcev, kajti tu ne navaja Bavarcev kot narod, marveč jih zajame z Odilom, ker so bili njegovi podložniki. Dejstvo, da navaja avtor Slovence posebej, je pač dovolj jasen dokaz, da v tej dobi še niso bili v podložniškem razmerju do Odila.

Na podlagi dogodkov v l. 743 in poznejše slovenske prošnje do Bavarcev za pomoč proti Obrom moremo domnevati, da je vezala karantanske Slovence in Bavarce podobna pogodba, kakor nam je znano, da jo je sklenil vprav Odilo v pričakovanju frankovskega napada z Akvitanci. Torej v istem času, v katerem se je moralo izvršiti tudi pomirjenje in zблиžanje med Slovenci in Bavarci. V tej pogodbi sta se zavezala Odilo in akvitanski vladar, da bosta priskočila drug drugemu v pomoč, če bi enega od njiju napadli Franki (*Annales Mettenses post. ad. an. 743: Haec autem dum apud Baiouarios agerentur, Hunaldus, dux Aquitaniae, Ligerim transiens cum manu valida ad Carnotis urbem perveniens, ipsa civitate diruta, igne eam cremavit cum ecclesia episcopali quae in honore sanctae Dei genetricis Mariae consecrata fuit. Haec autem fecit per suggestionem Ogdilonis ducis, qui per internuncios invicem foedus inierunt ut unusquisque eorum, inruentibus Francis, ferre alter alteri subsidium debuissent*⁵⁰). Bavarsko-slovenska pogodba bi se razlikovala od bavarsko-akvitanske le v toliko, da bi Bavarci ne obljubili Slovincem pomoči proti Frankom, ker ta nevarnost Slovincem ni grozila, marveč proti Obrom.

Sklep na podlagi gornjih izvajanj more biti le eden: Slovenci so bili l. 743 še s v o b o d n i z a v e z n i k i Bavarcev in so prišli ob svojo samostojnost šele, ko so nad bavarskimi vojvodami gospodovali spet frankovski kralji, torej po bitki pri Lechu. Slovensko prošnjo do Bavarcev za pomoč proti Obrom moramo potemtakem datirati vsekakor s Fr. Kosom po l. 743, ki je naš dokončni terminus ante quem non.

* * *

Preden se seveda povsem sprijaznimo s tem letom, se moramo ozreti še na razloge, ki so jih nanizali za datiranje »pred l. 743« Jaksch, M. Kos in I. Grafenauer. Ogledali si jih bomo v skupinah, v katere jih je najodločneje zbral v svoji novi izdaji *Conv. et Car. M. Kos*.

1. Res je sicer, da so Slovenci naznanili obrsko nevarnost le Bavarcem in ne Frankom, ki so po jasnem izražanju spomenice odločali o usodi

^{49a} Prim. Hahn H., l. c. 44 op. 4.

⁵⁰ MG SS I 328.

Karantanije ob nastopu Gorazda in Hotimira. Toda med prvim in obema tema dvema drugima dogodkoma stoji v bavarski zgodovini l. 749. Franki so sicer imeli že od l. 743 dalje vrhovno oblast nad Bavarci, toda nič več. Obratno, znano nam je, da so Bavarci tudi v tej dobi kljub svojemu porazu ob Lechu l. 743 in kljub obnovljeni podložnosti pod frankovskimi vladarji, ki jo je imel ta poraz za posledico, imeli vendar še precej svobode in da so vodili še precej samostojno politiko vse do l. 749.⁵¹ In kaj je to pomenilo v zunanjepolitičnih odnosih posameznih podložnih plemenskih vojvodin v frankovski državi, nam lahko pokažeta dva primera iz dobe bizantinske vojske proti Vizigotom:⁵² L. 538 so Burgundi šli na pomoč Gotom, dasi je bil frankovski kralj Theodebert zvezan z Justinijanom. Toda to se je zgodilo še v soglasju, najbrže celo po skrivnem naročilu kraljevem.⁵³ A v l. 552 so se Alamani, prav tako pleme, podložno frankovskim kraljem, zvezali z Goti, »dasi to njih kralju (Theodebaldu) nikakor ni bilo všeč«, kakor poroča vir.⁵⁴ In kako so od zunaj gledali v l. 743—749 na položaj Bavarske v frankovski državi, nam kažejo Ratchisovi zakoni iz l. 746, ki naštevajo langobardske sosede na zahodu in severu takole: »Francia, Baioaria, Alamania, Ritia.«⁵⁵ Spričo vsega tega se ne moremo nič čuditi, da so se obrnili Slovenci še tudi po l. 743 s prošnjo za pomoč proti Obrom samo do Bavarcev in ne do oddaljenejših Frankov. Še celo ne, ker je to lahko razložljivo zaradi političnih stikov, ki so vezali Slovence z Bavarci že pred obnovitvijo obrske nevarnosti, v času Odilovega poskusa, da osvobodi Bavarsko po smrti Karla Martela frankovske nadoblasti. Tudi brzina nevarnosti najbrže ni dopuščala daljših zamud s poslanstvom, ki bi bile nujne pri prošnji za pomoč pri Frankih. Kar pa je najvažnejše, tudi karantanski Slovenci so gledali nedvomno enako, kakor Langobardi, v Bavarski vojvodini kljub njeni podložnosti Frankom enoto s široko svobodo tudi na zunanjepolitičnem področju, da le ni bilo to nasprotno vrhovnim gospodarjem. Obrat samo do Bavarcev je postal nemogoč šele po dogodkih v l. 749. Kajti tedaj »so se Bavarci (vnovič) uprli, pa so se morali, ko je Pipin vkorakal v deželo, podvreči frankovski oblasti, dati talce in obljubiti, da se ne bodo več puntali.«⁵⁶ Bavarska je postala frankovski fevd in s tem izgubila možnost samostojnejših podjetij v zunanji in notranji politiki.⁵⁷ Opis dogodkov in različno izražanje o Bavarcih, Frankih in Pipinu v *Conv. Bag. et Car.* je torej samo verna slika razmer. Preobrata v teh pogledih namreč ni še zahtevalo leto 743., kakor misli M. Kos, marveč šele dogodki l. 749. A kljub temu, da so se Slovenci obrnili s svojo prošnjo za pomoč samo do Bavarcev, nam je pokazala analiza pomena besede »rex« v spomenici salzburškega anonima, da tudi frankovski element v anonimnem poročilu o padcu karantanske svobode ne manjka. Saj nam izražajo besede »servitutive eos r e g u m subiecerunt« prav to, kar zahteva M. Kos v Zgodovini Slovencev z besedami: »Ako bi prišlo do karantanskih dogodkov tega leta (743) ali po njem, bi nam vir nedvomno poročal, da so Slovenci priznali Franke, ne pa Bavarce za

⁵¹ Riezler S., l. c. I 81 sl.; Kos M., Zgodovina 56; isti, *Conversio* 28.

⁵² Hauptmann Lj., Č 17 (1923) 311.

⁵³ Procopii De bello Gothico II 12, Costejev prevod (*Prokopios Gothenkrieg*) 116/7.

⁵⁴ Agathias I 6, Dindorf, *Hist. Graec. Min.* II 150.

⁵⁵ MG LL (fol.) IV 190, Ratchis leges IX.

⁵⁶ Kos M. *Conversio* 28.

⁵⁷ Riezler S., l. c. 81 sl.

svoje gospodarje«, ali I. Grafenauer nekoliko drugače: »Tudi bi moral Borut... priznati potem vrhovno oblast Francorum«. Izraz regum, ki so se jim morali pokoriti Slovenci, je namreč pomenil avtorju spomenice, kakor smo videli, frankovske vladarje, ne pa morda bavarskih vojvod.

2. Kosovo dokazovanje, da so bili Slovenci pod Bavarci že v času bavarskega boja s Franki na podlagi poročila v Annales Mettenses, smo obravnavali že zgoraj. Videli smo, da nam obe poročila o tem boju Bavarcev dokazujeta, da so bili Slovenci takrat še svobodni in da so nastopali proti Frankom na bavarski strani kot zavezniki, ne kot podložniki. Resnica je, kar pravi I. Grafenauer, »da ni verjetno, da bi bili 'Sclavi' (Slovenci) Odilona I. 743 v boju proti frankovskima majordomoma Karlmannu in Pipinu podpirali, ako ne bi bili z njim v nekem služnostnem razmerju«. Toda izvor tega razmerja moramo iskati po vsem gornjem izvajanju v medsebojni zvezi Slovencev in Bavarcev, ne pa v slovenskem podložništvu.

3. Dokaz iz množinske oblike »antecessorum suorum« je Jaksch, prvi, ki ga je uporabil, previdno opremil z opombo »natürlich vorausgesetzt, daß Arno die Wahrheit gesagt hat«. ⁵⁸ Tudi J. Turk je v svoji oceni Kosove izdaje Conv. Bag. et Car. skeptičen glede njegove veljave: »Cerkveno priključitev Salzburgu za časa papeža Caharije stavi pisatelj v čas 741 do 746/8. Zato se v glavnem opira na dokazovanje salzburškega nadškofa Arna pred Karlom Velikim, da se je ta priključitev izvršila že za časa njegovih prednikov. Zaradi množine (prednikov) moramo po avtorjevi razlagi vzeti v poštev vsaj dva Arnova prednika, t. j. Janeza, ki je umrl med l. 746 in 748, in Virgila, ki je vladal za Janezom in pred Arnom. Mislim, da te množine ni treba vzeti tako strogo; če jo je rabil sam Arno v prepiru, je morda nekoliko pretiraval in govoril emfatično; mogoče pa je tudi sestavljalec listine netočno razumel Arna.« ⁵⁹ V resnici si množinsko obliko »antecessorum« prav lahko razložimo iz Arnovega položaja v boju proti starodavnim pravicam oglejskega patriarha. In to kljub temu, da množinska oblika ne odgovarja zgodovinskim dejstvom. Oblika »antecessoris« bi namreč preveč vsiljivo pokazala na mladost salzburških pravic. Tudi je moglo tako na Arna kakor na pisarja listine psihološko vplivati pri uporabi množinske oblike tudi število papežev, ki jih je Arno navajal kot delilce salzburških pravic. Arnov primer uporabe množinske oblike »antecessorum« za enega prednika (ki tu niti ni povsem netočna, ker je v dobi Virgilija do l. 767 vršil škofovske posle Dobdagrecus, Virgilij pa vodil škofijo po irskem načinu kot opat v samostanu sv. Petra v Salzburgu, ⁶⁰ v srednjeveških tekstih tudi ni nekaj edinstvenega. Prav v časovni in zemljepisni bližini Arnovega boja za salzburške cerkvene pravice v Karantaniji moremo najti v aktih Aschheimske sinode, ki se je vršila pod Tasilom III., da se imenuje lex Bawariorum kot »precessorum vestrorum depicta pactus«. ⁶¹ Nastal pa je ta zakon po danes med pravnimi zgodovinarji splošnem mnenju med l. 743 in 748, torej v času Tasilovega neposrednega prednika, Odila. ⁶² Opozarjam še na podoben slučaj v naši zgodovini, ki je tudi zaradi poskusa dobesednega napačnega tolmačenja povzročal zmedo: Tu gre za listino drugega stiškega opata Adelpranda, izdano okr.

⁵⁸ Jaksch A., l. c. 56.

⁵⁹ Turk J., Č 31 (1936/37) 155.

⁶⁰ Widmann H., l. c. 75; Krabbo MIOG 24 (1903) 10 op. 3, 12, 18.

⁶¹ MG LL III (fol.) 457 c. 4.

⁶² Brunner H., Deutsche Rechtsgeschichte I 454—64, zlasti 460—2.

l. 1177, ki je Milkowicz z enako obliko (»antecessorum«) privedla do napačne domneve, da je bil Adelprand že tretji opat samostana Stične.⁶³

Edino, na kar si moramo odgovoriti, je vprašanje, ali je bil cerkvenopolitični položaj v letih 741 do 752, v katerih se je izvršila dodelitev Karantanije k salzburški nadškofiji, tak, da bi se mogla uvrstiti ta dodelitev samo v leta pred bavarskim porazom, ali ne. Pri točnem pregledu položaja in vseh činiteljev in virov, ki prihajajo v poštev, moramo reči ne le, da je mogoče pridruženje Karantanije k salzburški škofiji v dobi 743—752 prav tako, kakor v času 741—743, marveč da je tudi verjetnejše, če ne celo edino mogoče. Za to trditev navajam sledeče razloge:

Najprej je treba poudariti, da je bil Salzburg po zemljepisnem in cerkvenopolitičnem položaju edina škofija, ki ji je mogla biti Karantanija pridružena. Po Bonifacijevi reformi bavarske cerkve l. 739 sta mejili poleg stare oglejske patriarhije na karantansko ozemlje še dve škofiji: Passau in Salzburg. Na Oglej je odpadla meja na Julijskih in Karnskih Alpah z dvema prehodoma, v Kanalski dolini in ob Ziljici ter na prelazu Plöken. Na passausko škofijo je odpadla zelo težko prehodna meja od Dachsteina preko Mrtvega gorovja do Aniže. Na najdaljšem delu meje — od Karnskih Alp do Dachsteina — pa je na Karantanijo mejila salzburška škofija. Posebej je treba poudariti še to, da so bile prav na tem delu meje tudi najlažje poti v Karantanijo. Izrecno naj omenim samo vrata ob Dravi, ki so imela precej dobrega soseda tudi ob zgornji Aniži. Passauska škofija je bila zaradi večje oddaljenosti in neugodne meje v tekmi za to ozemlje že od začetka obsojena na neuspeh. Pa tudi kakšni cerkvenopolitični momenti ji ne bi pri tem pomagali prav nič v ospredje, ker je Passau prav tako na Bavarskem kakor Salzburg. Oglej je pa bil v deželi, ki je bila s karantanskimi Slovenci v bližnji preteklosti (ok. 730) v sovražnih odnosih. Pri tem so bili patriarhi celo v prilično dobrih odnošajih z langobardskimi kralji: o Kalistu (733—745) nam poroča vir »et regis suffultus favore, ecclesiis strenue gubernavit«. ⁶⁴ V cerkvenem pogledu pa je vladalo tu veliko mrtvilo. Viri nam o obeh patriarhih te dobe (Kalistu in Sigvaldu) ne vedo povedati nič, razen da so »uspešno vladali svojo cerkev«. ⁶⁵ Ne smemo podcenjevati tudi dejstva, da je delila Karantanijo od langobardske Italije državna meja. Salzburg je bil obratno v deželi, ki ji je bila že prej Karantanija zaveznica, a v času, ko je šlo za cerkveno vključenje, že njena, dasi avtonomna, enota. Po srednjeveškem stremljenju, da se morajo kriti cerkvene meje s svetnimi, je imel torej Salzburg edini možnost, da si pridobi novo ozemlje kot svoje misijonsko področje. Pri tem seveda ni neugodno vplivala velika duhovna samostojnost in iniciativnost vodstva salzburške škofije v Virgilovi dobi. Ne glede na to torej, ali bi določal meje misijonskih področij na slovenskem ozemlju Bonifacij ali Caharija, izid je mogel biti le eden, da je dobil Salzburg nalogo, da organizira pokristjanjenje karantanskih Slovencev. Oglej v tem času še ni bil niti po političnem, niti po verskem položaju sposoben za tekmovanje, s katerim si je pozneje znova pridobil ozemlje južno od Drave.

Toda ni bil določen le izid te tekme. Tudi to nas ne more vznemirjati, da se omenja kot določitelj nove salzburške meje prav papež Caharija, čeprav šele po l. 743, ko se je zopet približal Frankom in pustil Bonifacija v miru pri izvrševanju cerkvene reforme v Nemčiji.

⁶³ Milkowicz W., Die Klöster in Krain, Arch. f. österr. Gesch. 74 (1889) 301.

⁶⁴ Gradivo I 214.

⁶⁵ Gradivo I 214, 219.

Papeži so dali Bonifaciju za nalogo, da reorganizira frankovsko cerkev in mu dali seveda tudi tozadevna pooblastila: l. 732 pravico, da imenuje v svojem misijonskem področju (Hessenski in Turingiji) potrebno število škofov⁶⁶ in da v glavnem razmeji školiče v frankovski državi na desnem renskem bregu.⁶⁷ Ker pa se je zdel položaj Bonifaciju za take poskuse še nezrel, ker ni ne hotel in ne mogel preko majordoma, in ker ga je poleg tega še bolj od tega organizacijskega dela mikalo misijonsko delo med Frizi in Sasi, ga je poklical Gregor III. v Rim (l. 738), kjer mu je dal še potrebna pooblastila za reformo bavarske in alamanske cerkve.⁶⁸ To reorganizacijo bavarske cerkve je Bonifacij v prihodnjem letu tudi izvršil z ustanovitvijo štirih škofij — Salzburga, Regensburga, Passaua in Freisinga. Kot papeški legat v frankovski državi je torej res imel obsežne pravice glede organizacije frankovske cerkve in glede imenovanja škofov v njenem območju. Toda glede kompetence in organizacije novih misijonskih področij pa so si ohranili papeži vedno svobodne roke. Vpravo odkar je bil Bonifacij poslan v vzhodno frankovsko državo kot glasnik in znanilec nove dobe cerkvene zgodovine, ki je imela za geslo, da se je treba zbrati okrog papeštva,⁶⁹ so papeži to svojo pravico vedno dosledneje uveljavljali. Še celo v dobi, ko »ni misijonarila več Cerkev pod varstvom države, kakor v dneh Karla Martela in Pipina, marveč ko je kralj zapovedal sprejeti krščansko vero in je počasno delo Cerkve komaj sledilo vladarju, ki je silil naprej,«⁷⁰ kakor nam opisuje Hauck dobo Karla Velikega, v dobi, ko se je srednjeveška tehtnica razmerja med sacerdocijem in imperijem nagnila globoko v korist drugega od imenovanih faktorjev, je Karel Veliki v sodbi o sporu med Salzburgom in Oglejem o misijonskih pravicah v Karantaniji kljub temu, da se praktično ni mnogo menil za papeško pravico do odločanja v tem vprašanju (kakor drugje je namreč tudi tu zelo samovoljno ravnal), to pravico vendarle teoretično v svoji razsodbi priznal. Ob koncu listine namreč pravi, da noče razsojati o razlogih, ki sta jih oba nasprotnika navajala in da noče pravice nobene od obeh cerkva (Salzburg) proglasiti za napačno in neveljavno, quia una (Oglej) antiquitate, altera Romane ecclesie sublimitate precellebat.⁷¹ Iz kasnejše dobe imamo pa vrsto naravnost prozornih dokazov za to pravico papežev: na pr. glede Panonije v dobi Nikolaja I., da, celo v za cesarstvo tako ugodnem položaju, kakor je bil za Otona I., je moglo papeštvo uveljaviti to svojo pravico glede organiziranja misijonskega področja v deželah Polabskih Slovanov in Poljakov, in to v borbi proti cerkvenopolitičnim pretenzijam cesarjevim.⁷² In le za to pravico in njeno uveljavljanje in izvajanje gre v našem primeru. Pojav papeževega odločanja glede cerkvene pripadnosti Karantanije je torej povsem naraven, v katerem koli času bi že bilo aktualno vprašanje njene podelitve, pred l. 743 ali potem. Tudi morebitno Bonifacijevu določbo glede teh meja bi torej moral Caharija potrditi. Brez dvoma bi imela tudi v tem primeru odločilen dokumentaričen pomen papeževa določba, ne Bonifacijeva.

⁶⁶ Hauck A., l. c. I 485.

⁶⁷ Schnürer G., Kirche und Kultur im Mittelalter I 299.

⁶⁸ Hauck A., l. c. I 498.

⁶⁹ Schnürer G., l. c. I 300.

⁷⁰ Hauck A., l. c. II 351.

⁷¹ Gradivo II 37.

⁷² Brackmann A., Hist. Zeitschr. 134 (1926) 242 sl.; Günter H., Das deutsche Mittelalter I 47 el.

Bavarska cerkev je ohranila tudi po l. 743 do l. 788, deloma celo tudi po njem, nekak avtonomen položaj, svoje lastne sinode itd.⁷³ Res je sicer spadala pod Bonifacija, ki je bil papeški legat za vzhodno frankovsko državo, toda tudi v tem oziru je treba prav posebno poudariti rimsko usmerjenost Bavarcev, ki so stremeli za izločitvijo posredovalcev. To stremljenje vidimo že pred nastopom Bonifacijevim pri škofu Vivilu,⁷⁴ o katerem nam je znano, da je bil posvečen v Rimu, isto vidimo tudi pri Virgiliju, morda že pri njegovem imenovanju, gotovo pa pri njegovih sporih z Bonifacijem, ki so se reševali v Rimu; bržkone slična stvar je pri imenovanju Sidonija, škofa v Passauu.⁷⁵

Sicer pa papež Caharija glede vtikanja v notranje razmere frankovske cerkve, in še posebej v bavarske cerkvene razmere, tudi sicer ni imel toliko pomislekov, kot se zdi na prvi pogled. Seveda je take posege delal bolj skrito, ob priliki jih je tudi zatajil. Prav življenje salzburškega škofa Virgilija kaže to dovolj jasno.⁷⁶

Vse navedeno nam kaže, da se priključitev Karantanije k salzburški stolici povsem lepo in neprisiljeno sklada tudi s cerkveno politiko papeža Caharije po kritičnem letu 743. Kdaj se je ta dodelitev izvršila, je mogoče soditi le po času, v katerem se je izvršilo politično vključenje Karantanije v Bavarsko. To se je namreč po složni sodbi znanstvenikov izvršilo na vsak način pred cerkvenim vključenjem v salzburško škofijo.

Podatki sklepov bavarskih sinod pa nam pričajo še celo to, da je verjetneje, da se je to cerkveno priključenje izvršilo po l. 743, kakor pred njim. Prva bavarska sinoda se je vršila v l. 740—750. Hauck meni zaradi tega, ker so v sklepih (2 c.) omenjene »nove in nenavadne stiske« na čas, ko je bil Odilo l. 743 premagán in pregnán.⁷⁸ Za sklepe te prve bavarske sinode je značilno samo vzpodbujanje k izpolnjevanju verskih dolžnosti, nikjer ni kake misli na potrebo misijonskega dela v še nepokristjanjenih predelih. Sklepi se nanašajo samo na različne konkretne pomanjkljivosti v izpolnjevanju verskih dolžnosti (udeležba pri maši, spovedi, sklepanje zakona brez duhovnikovega sodelovanja itd.).⁷⁹

Isti položaj nam za Bavarsko tudi izpričuje lex Bawariorum v prvem oddelku, ki se peča s cerkvenimi razmerami. »Prvo, kar zapazimo, je, da se kaže Bavarska kot krščanska zemlja: pač so bili nasprotni ljudje brez božjega strahu ali spoštovanja do Cerkve, toda ni bilo poganov. Razdelitev v škofije je priznana: cerkev vodi določeno število škofov, ki imajo določene prestolnice. Pri tem se politična odvisnost od frankovske države zelo močno uveljavlja, ne pa zveza z voditeljem frankovske cerkve: škofove postavlja kralj in jih izvoli ljudstvo — pač samo z vzklikanjem.⁸⁰ Ta dokument, ki je nastal v l. 743—748, nam torej tudi ne ve povedati še ničesar o kakem misijonskem področju bavarske cerkve. Seveda je vsebina sklepov prve sinode važnejša od tega pravnega spomenika. Sklepi sinode so se namreč nanašali na vse ozemlje bavarske cerkve, lex Bawariorum pa je imela veljavo le na zemlji bavarskega plemena.

⁷³ Hauck A., l. c. II 425—57.

⁷⁴ Hauck A., l. c. I 498.

⁷⁵ Hauck A., l. c. I 437; Krabbo, MIÖG 24 (1903) 12.

⁷⁶ Krabbo, MIÖG 24 (1903) 12.

⁷⁸ Hauck A., l. c. I 507 op. 1.

⁷⁹ MG LL (fol.) III 455—6. Concilia MG LL (4) III/2 51—53.

⁸⁰ Hauck A., l. c. I 508—9; MG LL (fol.) III 374—86.

Tudi sledeče sinode sicer večinoma ne vsebujejo določb z misijonskim značajem, toda podčrtati je treba, da obravnavajo v pretežni večini zadeve duhovniške discipline, ne toliko vprašanja, ki zadevajo vse ljudstvo. Da pa so se takrat, kadar so se pečali s splošnimi vprašanji, dotaknili po pridružitvi Karantanije tudi misijonskega vprašanja, nam pričajo *Decreta Synodorum Bavaricorum*, ki izvirajo iz druge polovice 8. stoletja, točneje jih ne moremo datirati. Tu je namreč omenjeno tudi *Statutum est, qualiter Sclavi vel ceterę nationes, qui nec pacto nec lege sancto utuntur, post perceptam baptismi gratiam constringendi sint, ut divinis sacerdotumque suorum obtemperent preceptis*.⁸¹ Razlika med prvo sinodo in temi sklepi, edinima dvema aktoma bavarskih sinod s splošnejšim značajem nam močno utrdi verjetnost, da je bila Karantanija podvržena salzburškemu škofu šele po l. 743.

Vsem tem različnim verjetnostim in možnostim bi se seveda najlepše izognili na ta način, da bi natančneje določili čas cerkvene podreditve Karantanije salzburški stolici. I. Grafenauer⁸² je pokazal pri obravnavanju tega vprašanja na ono mesto v *Conv. Bag. et Car.*, kjer poroča salzburški anonim o Hotimirovem nastopu vlade, češ da »se čuje kakor uradno poročilo o slovesnem prevzemu Karantanije pod salzburško jurisdikcijo«. To njegovo tezo M. Kos v razpravi ob izdaji odklanja,⁸³ ker pač v skladu z Jakschem in s svojo tezo o politični podreditvi Karantanije pod Bavarce datira tudi cerkveno podreditev pod Salzburg v čas pred l. 743. Brez dvoma pa je, da je nastop Hotimira pomenil spremembo v cerkvenih odnošajih med Karantanijo in Salzburgom. Ne le v dejanskih odnošajih z uvedbo živahnejšega misijonskega dela, marveč tudi v pravnem pogledu. O tem nam dovolj jasno priča sporočilo v *Conv. Bag. et Car.*:^{83a} *Iterum autem permissione domni Pippini regis ipsis populis petentibus redditus est eis Cheitmar christianus factus. Cui etiam Lupo presbyter ordinatus de Iuvavense sede in insulam Chemingi lacus, quae et Auua vocatur, dedit ei nepotem suum nomine Maioranum ad presbyterum iam ordinatum. Et quia conpater eius erat idem Lupo presbyter ducit eum ut ad Iuvavense monasterium se devota mente ad christianitis officium subdidisset. Quem suscipientes idem populi ducatum illi dederunt. Ille vero secum habens Maioranum presbyterum in Iuvavensi monasterio ordinatum ad presbyterum. Qui admonuit eum ad ipsum monasterium suum caput declinare in servitium dei. Et ille ita fecit, ac promisit se ad ipsam sedem servitorem. Sicut et fecit atque annis singulis ibidem suum servitium persolvebat, et inde semper doctrinam et officium christianitatis percepit usque dum vixit. Isto potrjuje v krajši obliki tudi Vita Virgilio:*^{83b} *Iterum autem permissione domini Pippini regis, ipsis populis item petentibus, Chethmarus ducatum suscepit. Suggestente vero quodam presbytero nomine Maiorano, qui a sancto Virgilio in Iuvavensi monasterio manus impositionem acceperat, quem secum propter doctrinam christianae religionis detinuit, ad Iuvavense monasterium specialiter caput suum in servitium Dei declinavit, singulis annis quo dum vixit in signum subiectionis suae aliquod obsequium illuc persolvendo.*

⁸¹ MG LL (fol.) III 486 II.

⁸² Grafenauer I, DiS 47 (1934) 351 sl.

⁸³ Kos M., *Conversio* 112 op. 29.

^{83a} Kos M., *Conversio* 130, 16–31.

^{83b} MG SS XI 87; Gradivo I 225.

Hkrati s padcem datiranja »pred l. 743« za izgubo karantanske samostojnosti, ki je nevzdržno na podlagi našega proučevanja tozadevnega poročila v anonimovi spomenici in poročil o slovenski udeležbi v bavarskem boju proti Frankom l. 743, pade tudi datiranje priključenja Karantanije v verskem oziru k salzburški škofiji pred to leto. Vsi raziskovalci te dobe naše zgodovine so se namreč v skladu s razmerami 8. stol., ko so se verski odnosi odločali na političnem področju in s premikanjem državnih mej, doslej ujemali v tem, da so datirali politično podreditev pred cerkveno. Za datiranje te moramo torej iskati drug prostor in nove podatke.

Povsem neverjetno se zdi, da bi se salzburški anonim, ki vendar povsod tako izrazito poudarja salzburške pravice do Karantanije, niti ne ozrl na cerkveno podreditev tega predela pod Salzburg, dasi je bil prav ta akt za začetek širokopotezne misijonske akcije in za salzburške pravice do dežele temeljne važnosti. Vsaj kaka sled se je morala v spomenici gotovo ohraniti. Edino mesto v njegovem spisu pa, ki se more nanašati na ta dogodek, je prav poročilo o nastopu Hotimirja, ki je po anonimovih besedah izrecno obljubil ob tej priliki pokorščino salzburški stolici. Hotimir je bil po poročilu spomenice tudi prvi, ki je dobil ob odhodu v pogansko deželo duhovniško spremstvo, dasi je bil Gorazd tudi že kristjan in se nam zdi ob siceršnji praksi irske misijonske metode⁸⁴ dovolj čudno, da bi ga pustili v do kraja pogansko deželo brez nekakega dvornega kaplana. Prav tako je prav Hotimir po poročilu anonima začel plačevati »vsako leto neko služnost« (servitium) Salzburgu, in ne že Gorazd, ki je bil vendar prav tako krščansko vzgojen. Vse te važne razlike med dejanskim razmerjem Karantanije do Salzburga za vlade Gorazda in Hotimira, ki sta bila oba krščanska vladarja, nam more dovolj razložiti samo eno: izpremenjeno pravn o razmerje med Karantanijo in Salzburgom, utemeljeno v pravno veljavni potrditvi cerkvene pridružitve Karantanije k salzburški škofiji. Poročilo v spomenici ima sicer nekoliko svojevrstno obliko. Zdi se, kakor da so se tozadevne listine, v salzburškem arhivu izgubile, kajti sicer bi jih anonim, kakor drugod,⁸⁵ brez dvoma uporabil. Ohranila pa se je vest o slovesnih dogodkih ob priključitvi in to je anonim vestno uporabil, dasi morda niti sam ni vedel, za kaj gre pri tem. Bržkone je uporabil celo kake zapise o tem dogodku, kakor je to storil ob drugih prilikah.⁸⁶ Nemogoče je, da bi sicer imel o tem dogodku tako podrobno in slovesno poročilo.

S tem moremo skleniti svoje izvajanje o času, pred katerim se niso Slovenci obrnili na Bavarce za pomoč proti Obrom in pred katerim gotovo niso bili dodeljeni k salzburški škofiji. Slovenci so bili vsaj do l. 743 svobodni. To nam potrjuje, da omenim še zadnji razlog za to, tudi ustavno razmerje Karantanije do Bavarcev odnosno Frankov. Od vseh podatkov, kar se nam jih je ohranilo o položaju Karantanije do Tasilove zmage nad poganskimi uporniki po triletnem upor (769—772), ni niti enega, ki bi dokazoval, da so bili karantanski Slovenci samo podložniki Bavarcev in ne Frankov. Franki, ne Bavarci, so določali karantanske vladarje. Ta vzporedni položaj karantanske vojvodine ob Bavarski glede na Franke je mnogo lažje razložiti, če je bila Karantanija, kakor smo videli, podvržena po Bavarcih kot frankovskemu orodju in vključena v frankovsko državo (ser-

⁸⁴ Schnürer G., l. c. I 170, 218 sl., 262; Hauck A., l. c. I 375.

⁸⁵ Kos M., *Conversio* 54 sl., 68, 78, 79, 90 sl.

⁸⁶ Kos M., *Conversio* 23 sl., 51 sl., 59, 68.

vitutique eos regum subiecerunt!), kakor če bi menili, da so jo podjarmili Bavarci še v času svoje samostojnosti in da je prišla Karantanija v frankovsko državo že kot sestavni del bavarske vojvodine.

. . .

Ostane nam še, da si ogledamo Kleblovo mnenje, o delnem priključenju karantanskega ozemlja k bavarski državi v l. 720—30. Pred tem si moramo, ker je dokazovanje obojega v zvezi, ogledati še bavarsko prodiranje v smeri proti Wiener Waldu, ki ga postavlja Klebel v l. 670—80. Klebel je zgradil svoje mnenje predvsem na podlagi filološke analize krajevnih imen po R. Muchu in H. Weiglu. Toda — vse Klebluve navedbe starejših imen⁸⁷ (iz dobe pred 700) se nanašajo samo na reke (Erlaf — to ime je že v bavarskem dialektu doživelo v začetku 8. stol. končano premikanje glasov [Lautverschiebung]; Gleink, Melk, Mank — zaradi končnice -k za slovensko -ika, -ica; Pielach, Perschling, Palt zaradi začetnega p- za slovenski b-), deloma celo na zelo bližnje (prim. Rubinicha — Raming, ki se izliva pri Steiru v Anizo, mejno reko). Ime Melk izvaja Klebel na neznan način od medja, a zdi se verjetneje,^{87a} da pride od melj-ica (v pomenu meljm. — prod v reki,⁸⁸ Melk je namreč zlasti v svojem spodnem toku precej prodnata reka z nasipinami. Prim. tudi v češčini mēlčina⁸⁹ in moravščini^{89a} mēlina - mēl', v ruščini⁹⁰ mel'). Na noben način ni mogoče s pomenom tega imena v sloveščini utemeljevati bavarske meje vzhodno od Anize. Glede p- v začetku besede, ki so ga stavljali Bavarci namesto slovenskega b-, je treba pripomniti, da ne more to dati kakih oporišč za datiranje v 8. stoletju, ker je v bavarskem dialektu p- mesto b-ja v začetku besede imel gospodujoč položaj vse do 11. stoletja, pa še tedaj ni povsem izginil.⁹¹ Sicer pa so si imena, ki se nanašajo na prirodni relief, kot so rečna imena, v bližnji soseščini lahko kmalu izposodili, za to ni bilo še treba, da bi bili gospodarji nad vso zemljo. K temu naziranju o izvoru starejših oblik nas sili posebno dejstvo, da večina ohranjenih imen v tem predelu priča o enakem glasoslovnem razvoju, kakor oblika slovenskih imen na ostalem slovenskem ozemlju: Liesing, Sarning, Sarming, Sarmingstein, Döbling, Reyfling, Ößling, Sirming, Grosz-Sirming, Sierninghof, Weidling.⁹² S krajevnimi imeni torej ne pridemo do rešitve vprašanja o postopnem pokrajinskem napredovanju Bavarcev, ker prav lahko izvirajo stare oblike za imena zemeljskega reliefa iz časa, ko so Bavarci z zahodnega brega Anize spoznavali pokrajino med Anizo in Wiener Waldom. Nove oblike, ki jih je mnogo več, pa izvirajo iz časa, ko so se Bavarci, kakor drugam na jugovzhod, naseljevali tudi v Vzhodni marki.

Treba bo že iti k zgodovinskim virom, ki so jih uporabljali doslej, in poiskati, ali ne bi mogli oni dati točnejšega odgovora na vprašanje, ali je bila Nižja Avstrija pred Karlovimi vojskami bavarska ali obrska.

⁸⁷ Klebel E., Siedlungsgeschichte 41 sl.

^{87a} V kolikor sploh smemo razlagati iz slovenščine, ker lingvisti tako razlagajo imena Melk in podobnih krajevnih imen odklanjajo: prof. Pischegger S., Die slawischen Ortsnamen im Mürzgebiet 109, 110, Kos M., GMS 31 (1940) 129.

⁸⁸ Pleteršnik I (Sandriese, Sandbank).

⁸⁹ Rank J., Novy slovník kapesní. Díl česko německý (Untiefe, Sandbank, seichter Ort im Wasser).

^{89a} Bartoš Fr., Dialektický slovník moravský I.

⁹⁰ Pawlowsky's Russisch-Deutsches Wörterbuch (Sandbank)

⁹¹ Braune W., Althochdeutsche Grammatik 3—4 (index) (1925), 112.

⁹² Ramovš Fr., Historična gramatika slovenskega jezika, II Konzonantizem, 268 sl. sl.; isti, Kratka zgodovina slovenskega jezika I 51—54.

Prvo notico o tem področju nam nudijo večji anali sv. Emerama (annales s. Emmerami mai.) k l. 783 (ne 2): Huni so prišli k Anizi, pa tam niso nič škodovali (Huni ad Enisam venerunt et (ali sed) ibi nocuerunt nihil).⁹³ Klebel misli, da je iz tega teksta jasno, da Aniza ni bila takrat obrska meja. Toda kako bi mogli Huni priti do Anize, ne da bi škodovali Bavarcem, če bi bilo tedaj vse področje do Wiener Walda bavarsko? In še važnejše je, da je Bavarce zanimalo šele ozemlje »ibi«, ob Anizi, da torej njihova posest in politični razgled ni segal preko te reke. Zdi se torej, kakor da prav ta zveza kaže, da je tekla bavarsko-obrska meja ob Anizi.

To naše mnenje nam v resnici potrjujejo frankovski državni anali (annales regni Francorum, qui dicuntur Einhardi), ki k l. 791 govore o Anizi: nam is fluvius inter Baiuvariorum atque Hunorum terminos medius currens certus duorum regenorum limes habebatur.⁹⁴ Klebel poskuša to razložiti s tem, da je bila »zemlja med Anizo in Wiener Waldom obrski zmagalni plen«⁹⁵ očitno v l. 788—791 (782 meni, da so imeli svet onstran Anize še v lasti Bavarci, nato pa nastopa Tasilo III. celo v zvezi z Obri,⁹⁶ o sovražnostih v tem času torej ne more biti govora). Izražanje našega vira ob tej priliki pa nikakor ni tako, da bi dovoljevalo Kleblovo misel. Ne glede na to, da so Franki po poročilih analov l. 788 in 790 vse obrske napade zmagovito odbili,^{96a} l. 791 pa sami prešli v napad, ne dopušča izraz certus limes (trdna meja) mnenja, da bi šlo tu za pred največ tremi leti osvojeno obrsko zemljo, in prav tako govore besede Baiuvariorum atque Hunorum terminos, da ne gre za take začasne osvojitve, marveč tudi pri Obrih za njihovo stalno posest, ne pa za zemljo, pred največ tremi leti iztrgano Bavarcem.

In res, če iščemo naprej, dobimo potrdilo za to svoje mnenje v listinskem gradivu iz 9. stoletja o spornem ozemlju. V vrsti listin se imenuje vzhodno od Bavarske ob Donavi regnum Hunorum,⁹⁷ terra Avarorum,⁹⁸ provincia Avarorum,⁹⁹ o kateri govori l. 823, trideset let po začetku vojske z Obri, cesar Ludvik Pobožni, da si je cesar Karl podvržel obrsko kraljestvo in pridobil ondotne prebivalce za krščansko vero.¹⁰⁰ V tej pokrajini so ležali sledeči kraji, na katere se nanašajo listine: Naarn, Wolfswang (med Anizo in Urlom), Aschbach, Ried, Ardagger, Saxen (vse v zahodnem delu Nižje Avstrije, zadnji celo v sedanji Gornji Avstriji), Erlaf, Wachau, Pielach, St. Pölten,¹⁰⁰ Zeiselmayer (pri Tulnu), Schönabrunn (pri Litvi);¹⁰¹ Aggsbach;¹⁰² Kirchbach (pri Tulnu);¹⁰³ Steinkirchen ob malem Erlafu.¹⁰⁴ Kraji so raztreseni skoraj od Anize (najbližji le ok. 10 km oddaljeni) pa do reke Litve. Še v l. 979, skoraj dve stoletji po začetku Karlovih vojsk z Obri, se govori o reki Erlaf in terra quon-

⁹³ MG SS I 92, XXX/2 735; Gradivo I 262.

⁹⁴ MG SS in usum scholarum, ed. Kurze 90; Gradivo 280.

⁹⁵ Klebel E., Siedlungsgeschichte 48.

⁹⁶ Gradivo I 272.

^{96a} Gradivo I 273.

⁹⁷ Gradivo II 74 (Ludvik Pobožni 823, 28 jun. pasavskemu škofu Reginharu).

⁹⁸ Gradivo II 106 (isti 830, 6. okt. Gozbaldu, opatu v Alteichu).

⁹⁹ Gradivo II 110 (isti 832, 6. okt. Baturiku, škofu v Regensburgu), 112 (isti 833, 4. marca Reginharju), 115 (isti 836, 16. febr. istemu).

¹⁰⁰ Gradivo II 74, 110.

¹⁰¹ Gradivo II 75, 112.

¹⁰² Gradivo II 106.

¹⁰³ Gradivo II 115.

¹⁰⁴ Gradivo II (Oton II 979, 14. okt. Wolfgangu, škofu v Regensburgu).

dam Auarorum.¹⁰⁵ Dejstvo, da se je ime tako trdovratno držalo, kaže na pravilnost naše sodbe. Vsi ti viri govore jasno besedo. Tako izražanje in tako močna tradicija ne bi bila mogoča, če bi šlo za zemljo, ki bi jo Obri imeli v svoji lasti od ok. l. 570 do l. 623 (Samo!), potem pa le še tri leta tik pred padcem svoje države. Ti trdni listinski podatki onemogočajo v pokrajini, ki jo je pokristjanil šele Karel Veliki (in v treh letih Obri pač ne bi mogli zatreti preko stoletnega krščanstva), resničnost samostanske tradicije o ustanovitvi samostana v St. Pöltenu ok. l. 760 in podatka o Rupertovem potovanju v Lorch ok. l. 696 v nezanesljivi in z izmišljotinami obilo prepleteni¹⁰⁶ Viti s. Ruperti. Mejni nasip ob Wiener Waldu izvira morda iz kake druge dobe (kralj Samo ali kako germansko pleme iz dobe pred odhodom Langobardov v Italijo), sicer bi se pa moral zahvaliti za svoj nastanek kakemu prav kratkotrajnemu bavarskemu sunku na vzhod v 7. stoletju, ki ga zgodovinski viri ne omenjajo in ki tudi ni imel večjih posledic. Kralj Crunzwiten v ustanovni listini samostana Krems tudi potemtakem ne more biti Grünz pri St. Pöltenu, ampak najbrž Kronawitet pri Urfaru na levem bregu Donave v Gornji Avstriji.¹⁰⁷ Bavarskega napredovanja v l. 670—80 torej sploh ni bilo. Obri so, če izvzamemo dobo Samove države (623—659), imeli v svoji lasti vse ozemlje do Aniže povsem nemoteno do Karlovih vojsk proti Obrom.

Oglejmo si zdaj še Klebllove dokaze za bavarsko zasedbo danes štajerske doline Aniže in njeno odcepitev od Karantanije v l. 720—30. S filološkimi analizami smo že enkrat doživeli neuspeh. Še slabše kakor v Dolnji Avstriji, je mogoče tako utemeljevanje za dolino Aniže. Klebel sam napoveduje Kranzmayerjevo razpravo o imenih iste skupine, ki mu služi za tozadeven dokaz, v področjih južno od te doline,¹⁰⁸ ki so bila po zgodovinskih virih gotovo karantanska vse do visokega srednjega veka.¹⁰⁹ Sama po sebi se nam torej vsiljuje misel, da te razlike niso bile plod bolj zgodnje politične priključitve tega ozemlja k Bavarski, marveč hitrejše germanizacije, ki so jo podpirali odprti dohodi ob zgornji Aniži iz bavarskega ozemlja. Primimo zato raje takoj v roke ohranjene listine! Prvič se imenuje štajerska dolina Aniže v diplomu Ludvika Nemškega za grofa Witogoja (Uuitagoua comiti), izdani na prošnjo Pabona (quidam fidelis noster Papo), takrat grofa Karantanije, 1. okt. 859.¹¹⁰ Iz udeležbe Pabonove moremo mirno sklepati na to, da je bila dolina Aniže takrat sestavni del Karantanije. Spomin na to se je še dolgo ohranil. Še kratko pred l. 1122 je bila po poročilu neke opombe v tradicijskih zapiskih samostana Garsten vas Stuttern »in Carinthia«, ko je bila ta zveza že davno opuščena.¹¹¹ Aniška grofija je bila ustanovljena kot samostojna upravna enota šele ob času nove organizacije obrambnih mark proti Madžarom na nemškem jugovzhodu po l. 970 oz. 985. Prvič se imenuje v diplomu kralja Henrika II. za nadškofa Hartwika iz Salzburga dne 7. decembra 1005.¹¹² Upravljal jo je takrat Eppensteinec Adalbero, ki je vodil takrat tudi karantansko marko ob srednji Muri in ki je bil v letih 1012—1035 tudi koroški vojvoda. Po

¹⁰⁵ Gradivo II 467.

¹⁰⁶ Podobne izmišljene odstavke ima tudi o Karantaniji (Gradivo I 194).

¹⁰⁷ Gradivo I 256 (str. 291 op. 9.).

¹⁰⁸ Klebel E., Siedlungsgeschichte 43.

¹⁰⁹ Kos M., Zgodovina 105—7.

¹¹⁰ Zahn, Urkundenbuch I 9—10; Gradivo II 162.

¹¹¹ Pirchegger H., Erläuterungen zum hist. Atlas d. österr. Alpenländer II/1. Steiermark 194.

¹¹² Zahn, l. c. 41.

padcu Adalberonovem zaradi zarote proti kralju in zaradi zveze s Hrvati in Obri l. 1035 se je uprava teh dežel razdelila. Aniška grofija se je dokončno oddelila od karantanske vojvodine in pridružila karantanski marki pod upravo Traungauskih grofov od Steyra.¹¹³

Tudi v cerkvenem oziru je vsa štajerska dolina Aniže spadala hkrati z ostalo Karantanijo pod salzburško (nad)škofijo in seveda tudi pod karantanskega horepiskopa. O kaki ločitvi nam viri nič ne poročajo.¹¹⁴ Edino St. Paul ob Aussee je spadal pod Passau.¹¹⁵ Tudi zgodnejša uvedba hub v dolini Aniže (omenjenih l. 859) kakor v ostali Karantaniji (omenjenih l. 870), ki jo Klebel omenja na drugem mestu,¹¹⁶ more izvirati od hitrejše kolonizacije (v kolikor razlika enega desetletja pri takem vprašanju sploh more priti v poštev!). Vse, kar si je Klebel zgradil za dolino Aniže na podlagi krajevnih imen, torej tudi ni v skladu s pisanimi viri. Različne etimologije imajo namreč svojo ceno le, dokler so v skladu s podatki pisanih virov in jim ne delajo sile. Točnih podatkov zanesljivih pisanih virov pa nobena filološka analiza ne more ovreči. Vsaj za politično razmejevanje in napredovanje Bavarcev v Karantanijo se je torej izkazalo Kleblovo dokazovanje za povsem brezuspešno.

. . .

V svojem dosedanjem razpravljanju smo ugotovili časovno mejo, po kateri je prosil Borut Bavarce za pomoč. Pri časovni meji, pred katero se je to zgodilo, smo se ustavili ob prvem točnem oporišču, ki nam ga daje vir z izražanjem o Gorazdovem nastopu vlade, ki se je izvršil najkasneje l. 751. To je tudi zadnje leto, v katerem bi mogel Borut prositi Bavarce za pomoč. To časovno mejo pa moremo še nekoliko zožiti.

Videli smo, da je Salzburg dobil cerkveno oblast v Karantaniji na podlagi odloka papeža Caharije, ki je vladal do 15. marca l. 752.¹¹⁷ Izvršilo pa se je to pridruženje ob začetku vlade Hotimira, ki ga je postavil za karantanskega vojvodo Pipin že kot kralj, torej po novembru 751.¹¹⁸ Med ta dva datuma je torej treba postaviti nastop Hotimira na vojvodskem prestolu in cerkveno pridruženje Karantanije salzburški škofiji. Z omejitvijo Hotimirovega nastopa na čas »od novembra 751 do marca 752«¹¹⁹ smo seveda omejili tudi že čas Gorazdovega nastopa, ker nam vir poroča, da je umrl v t r e t j e m l e t u potem, ko je postal vojvoda (sed ille postea tertio anno defunctus est). Gorazd je torej zamenjal svojega očeta v l. 749, Karantanija pa je izgubila svojo samostojnost pred tem letom. Že zgoraj smo videli, da izražanje spomenice samo tudi zahteva med izgubo svobode in nastopom Gorazda in Hotimira bavarsko-frankovske dogodke iz l. 749. Drugače namreč ne moremo razložiti, zakaj so se »Bavarci« umaknili »Frankom« in »kralju Pipinu«.

S precejšno stopnjo verjetnosti pa moremo to mejo še nekoliko zožiti. Že Fr. Kos je povsem opravičeno izključil tudi še l. 748.¹²⁰ 18. januarja 748 je namreč umrl stari vojvoda Odilo, deželo je zajel najprej upor Grifa, nato pa je zavladal šele sedemletni Tasilo, ki se najbrž ni še »hotel

¹¹³ Pirchegger H., l. c. 195.

¹¹⁴ Pirchegger H., l. c. 3—17, 41—56.

¹¹⁵ Pirchegger H., l. c. 41.

¹¹⁶ Klebel E., Siedlungsgeschichte 60.

¹¹⁷ Jaffé-Wattenbach, Reg. pont. Rom. 270.

¹¹⁸ Böhmer J., Mühlbacher E., Regesta Imp. I Karolinger 32.

¹¹⁹ Prim. Grafenauer I., DiS 47 (1934) 352.

¹²⁰ Gradivo I 220 op. 1.

vtikati v bojne zadeve tuje dežele«. Ratchisovi zakoni iz l. 746 pa nam dovoljujejo, da mejo lahko še zožimo. V devetem odstavku, kjer podrobno našteva vse druge svoje sosedje, Karantanije ni več! In to kljub temu, da je minilo komaj petnajst let, kar so Karantanci z ofenzivo proti jugu zasedli Ziljo in kar so s prehajanjem preko Karnskih Alp prisilili škofa, da se je umaknil iz Zuglia v Čedad. Takole se glasi ta tekst: IX. Si quis iudex aut quiscumque homo missum suum dirigere presumpsit Roma, Ravenna, Spoleti, Benevento, Francia, Baioaria, Alamannia, Ritas aut in Avaria sine iussionis regis, animae suae incurrat periculum, et res eius infiscentur.¹²¹ Ker Karantanija v tem popisu ni več imenovana, moremo sklepati, da so jo Bavarci že podvrgli.

Po vsem tem so Obri napadli karantanske Slovence v l. 744 ali 745 in s tem povzročili propad svobodne Karantanije.

Naj podam še nekak povzetek svojih izvajanj v obliki obrisa zgodovinskega razvoja na slovenskih karantanskih tleh v sredi 8. stoletja.

V drugi četrtini 8. stoletja so začeli postajati Obri v svojem razmerju do karantanske države zopet agresivnejši. Karantanski Slovenci so si v strahu za svobodo poiskali varnega zaveznika v Bavarcih, ki so bili do Frankov v podobnih odnošajih kakor Slovenci do Obrov, in ki so v pričakovanju bližajočega se spopada z njimi tudi iskali zaveznike na vseh straneh. Nasprotje, o katerem nam pričajo spopadi v tretjem desetletju 8. stoletja, je pod obrskim in frankovskim pritiskom izginilo. Plod pogajanj je bila bavarsko-slovenska zveza vojaškopoličnega značaja. S tako zvezo Slovencev s krščanskimi Bavarci si moremo najlažje razložiti tudi Borutovo naklonjenost krščanstvu ob politični podreditvi pod Bavarce.¹²²

L. 743 je prišlo do obračuna med Bavarci in Franki. Slovenci so poslali vojaško pomoč Bavarcem, ki so jih na podlagi sličnih pogodb, kakor jih je domnevno vezala tudi s Slovenci, podpirali v njihovem boju proti Frankom še Sasi, Alamani in Akvitanci. Prva dva naroda na enak način kakor Slovenci, Akvitanci pa s pohodom v frankovsko državo preko Loire v smeri proti Chartresu, ki so ga naredili, kakor poroča vir, na poziv bavarskega vojvode Odila.¹²³ Bavarci pa so ob Lechu doživeli kljub vsem svojim dalekosežnim političnim spletkam težak poraz. Priznati so morali spet frankovsko nadoblast, a v svojem političnem snovanju je ostal njihov vojvoda Odilo vendar še precej samostojen.

Poraz slovenskih zaveznikov, še bolj pa seveda Slovencev samih, ki so ga oboji doživeli l. 743 ob Lechu, lahko smatramo za najverjetnejši povod, ki je znova ohrabil Obre, da so začeli pripravljati energičnejšo akcijo za politično podreditev karantanskih Slovencev. Karantanski vojvoda Borut se je v enem od sledečih dveh let (744/5) obrnil ob obrskem napadu na Bavarce s prošnjo za pomoč. Pri tem so ga opravičevali slovenska pomoč Bavarcem l. 743, geografski položaj in prijateljsko razmerje obeh držav in dejstvo, da bi Obri gotovo ne bili Bavarcem prijetnejši sosedje, kakor so bili karantanskim Slovincem. Sicer pa so ti tudi sami že v tej dobi okušali v obmejnem predelu ob Aniži prijetnosti tega sosodstva. Pogoji za to, da so se Slovenci obrnili s prošnjo za pomoč na Bavarce,

¹²¹ MG LL (fol) IV 190.

¹²² Jaksch A., l. c. I 55 »daß Boruth mindestens ein Christenfreund war«.

¹²³ Annales Mettenses post. k l. 743, MG SS I 328.

ne pa na Franke, je bila pa seveda velika mera politične svobode, s katero so Bavarci razpolagali še vse do l. 749, ko so jih Franki po uporuh Grifa ponovno porazili in spremenili bavarsko vojvodino v državni fevd.

Bavarci so se temu pozivu odzvali in v zvezi s Slovenci premagali Obre. Toda tokrat ni ostalo pri politični zvezi, marveč so Bavarci prisilili svoje zaveznike, da so priznali nadoblast bavarskih vladarjev in frankovskih kraljev (in dali talce). Dejstvo, da navaja vir na tem mestu samo frankovske kralje, kaže morda na smer, iz katere je prišla iniciativa za drugi del tačasne bavarske politične akcije. Gotovo namreč Karlman in Pipin nista preveč z mirnim srcem gledala političnega zavezništva med Bavarci in Slovenci, bavarskimi nedavnimi zavezniki v boju proti Frankom, dokler so bili Slovenci samostojni in sta zahtevala njihovo podreditv pod frankovsko državo. L. 749 je zamenjal Boruta Gorazd, a med nov. l. 751 in marcem l. 752 je bila ob nastopu Hotimira Karantanija formalno in dejansko pridružena salzburški škofiji.

Brata Gašpar in Jakob Pilat — dobrotnika našega dijaštva.

Fr. Kotnik.

I.

Dijaške ustanove Gašparja in Jakoba Pilata.

Pilat Gašpar se je rodil l. 1644 v Vrhpolju pri Vipavi in je umrl 28. julija 1706. Pokopan je v guštanjski cerkvi, kjer ima nagrobni spomenik, na katerem beremo:

»Hinc ego Casparus Pillath credo, spero, amo, in pulverem revertor, exspecto carnis resurrectionem et vitam aeternum. Amen. Amice Dei, queso, lector, memento mei. Aetatis 62 obiit hic anno MDCCVI mense Julii die 28.«

O njegovem življenju nam ni mnogo znanega. V študijskih letih so ga podpirali dobrotniki. Bil je sacrosanctae theologiae baccalaureus formatus, l. 1672 je bil vikar v Dobrli vesi, od junija 1678 do svoje smrti pa generalni vikar v Podjurski dolini in župnik »Pri naši ljubi Gospe Mariji na jezeru« (Prevalje).¹

Podjurska dolina je spadala od 811—1751 pod oglejski patriarhat. L. 1751 je bil patriarhat ukinjen. Doba 940 let je gotovo globoko zarezala brazde, iz katerih je vzklilo bogato versko in kulturno življenje v Podjuni. Od l. 1751—1788 je bila pod goriškim nadškofo. Po jožefinski regulaciji župnij so od l. 1788—1859 spadale župnije velikovškega okrajnega glavarstva severno od Drave in župnije, ki so prej bile pod Dobrlo vesjo, namreč Dev. Marija na jezeru, Guštanj, Libeliče, Črneče, Žvabek, Suha, Bliberk, Smihel z vikariati k lavantinski škofiji.²

¹ Guštanj je bil prej podružnica Dev. Marije na jezeru na Prevaljah. Zato imenujejo še danes Farsko vas »Pri fari« ali »Na fari«. Župnija Guštanj se že imenuje 1341 — a to je prevaljska.

² St. Singer, III, Kultur- und Kirchengeschichte des Jauntales, Dekanat Eberndorf. Str. 62, 65.

Ko je vlada odpravila korni kapitelj v Dobrli vesi, je l. 1604 dala posestva jezuitom, ki so prevzeli tudi nadzorstvo nad dušnim pastirstvom. Rektor jezuitskega kolegija v Celovcu je dobil naslov in pravice prošta v Dobrli vesi in arhidiakona v Podjurski dolini. Namesto patriarha je vizitiral vse župnije, cerkve in njih podružnice. Arhidiakonu v Dobrli vesi je bil dodeljen tudi generalni vikar, ki ga je imenoval arhidiakon. Ob vizitacijah je spremljal arhidiakona in je nadzoroval, kakor sedaj dekani, duhovščino. Navadno so bili generalni vikarji župniki »Pri fari«, tako Simon Freismietel (1634—1660), Jakob Rohrmeister 1660—1678, Gašpar Pilat 1678—1706.³ Pravice in dolžnosti so bile generalnemu vikarju predpisane v dekretu o imenovanju. Pomaša naj, da se dvigne morala med duhovščino in ljudstvom, odpravlja naj prepire med klerom, izravnavata naj pritožbe ljudstva proti duhovščini, toda večje tožbe zaradi gospodarstva naj prepušča rektorju, izprašuje naj vikarje in kaplane za dušeskrbstvo, jih naj inštalira in odvezuje od rezervatnih slučajev.⁴ L. 1672 — torej 6 let pred gen. vikariatom, je bil Gašpar Pilat vikar v Dobrli vesi, kjer so takrat bili že jezuiti, ki pa niso sami okrhovali dušnega pastirstva v župniji, ampak so imeli še posvetnega vikarja in kaplana. Navadno je prebival v Dobrli vesi le superior z dvema ali tremi patri. Pilat je bil 1672. leta 28 let star.

Gašpar Pilat je bil velik dobrotnik slov. dijaštva, kateremu je ustanovil več štipendij.

Prva ustanovna listina je datirana 1. januarja 1700.⁵ Štipendijo je ustanovil v čast Jezusu, Mariji in sv. Jožefu, ki so v največjem siromaštvu hodili po svetu, da bi pridobil zase in za druge srečno zadnjo uro, v zahvalo dobrotnikom, ki so ga za časa študij podpirali in da bi tudi on ubogim dijakom pomagal. V ta namen je ustanovil »večno ustanovo« za tri dijake v nadvojvodskem seminarju Societatis Jesu sub titulo S. Ignatii v Celovcu. Ustanovno listino je napravil skupno s p. Feliksom Coroninjem, rektorjem jezuitskega kolegija v Celovcu, obenem rektorjem proštije v Dobrli vesi. Prej pa je položil za svoje tri gojence pri deželni gosposki v Celovcu glasom dolžnega pisma z zadnjega aprila 1699. leta 4000 goldinarjev z namenom, da naj vzdržuje seminarski predstojnik ali regens s 5% obrestmi v znesku letnih 200 goldinarjev tri gojence s hrano, pijačo, posteljo, perilom in obleko, v kolikor bo to »pro ratione temporum et horum ad illa respectu« brez škode za seminar mogoče. Kolegij pa mora to v letnih računih omenjati. Pilatove tri gojence vzprejema v seminar ali pa jih zbog slabega napredka v študiju ali slabega vedenja izključuje in mesto izključenih nove vzprejema rektor jezuitskega kolegija kot »legitimus praesentator et collator« pod temi pogoji: 1. Prednost pred vsemi imajo ustanoviteljevi sorodniki, če so potrebni in sposobni. 2. Če pa teh ni, pa imajo prednost drugi trije, in sicer »za večne čase« dva, ki sta rojena v Pilatovi ožji domovini, v vipavski župniji, eden pa, ki je rojen v guštanjski župniji. Če pa v guštanjski župniji ni sposobnega, pa dobi štipendijo učenec, ki je rojen v kaki župniji, ki spada pod dobrloveško proštijo. 3. Če se kako mesto izprazni, naznani to rektor za vipavski mesti vipavskemu župniku ali vikarju, za guštanjsko mesto pa župniku ali vi-

³ Singer, III, 83 ima napačno letnico 1708, Pilat pa je umrl že 1706.

⁴ Singer, III, 84.

⁵ En izvod v župnijskem arhivu Dev. Marije na jezeru, drugi izvod v obč. arhivu trga Guštanja.

karju »Pri naši ljubi Gospe na jezeru« nad Guštanjem.⁶ Ta dva predlagata nato rektorju sposobne fante. 4. Predlagatelja naj delata sporazumno z rektorjem in ne samovoljno. 5. Kandidate morajo prej nekoliko preizkusiti v latinščini. Pokazati morajo, če imajo sposobnost in veselje do učenja in če npravstveno ustrezajo. 6. Ko so sprejeti, naj se pridno učijo in častijo sv. Družino, vsako soboto pa naj bodo pri sv. maši in pobožno molijo rožni venec naše ljube Gospe. Ko so pa posvečeni, naj darujejo v ta namen vsak teden eno sv. mašo. Ko bodo preoblečeni v duhovniško obleko, naj služijo v cerkvi kolegija pri slovesnih mašah in drugih cerkvenih ceremonijah. 7. Kdor uživa Pilatovo ustanovo, se ne zaveže že ob vstopu v alumnat, da bi moral postati duhovnik, pač pa ustanovitelj določa, da ga po dovršeni retoriki p. rektor vpraša, ali ima za duhovniški ali posvetni poklic več veselja. Rektor tudi odloči, ali lahko še naprej ostane v zavodu. 8. Rektor Feliks Coronini potrjuje zase in za naslednike fundacijo, jo vzprejema v varstvo in obljublja, da bo izpolnjeval pogoje.

Napravili so štiri enako se glaseče izvode ustanovne listine, prvega za celovški kolegij, drugega za župnijski arhiv v Vipavi, tretjega za župnijski arhiv v Guštanju, četrtega pa je ustanovnik obdržal zase in za svoje sorodnike. Ustanovna listina je bila spisana 1. januarja jubilejnega leta 1700 v župnišču pri Dev. Mariji na jezeru.

Stipendijo je na novo potrdil deželni gubernij Notranje Avstrije v Gradcu dne 19. aprila 1783. leta.

V svoji oporoki z dne 5. marca 1706. l. je Gašpar Pilat določil 1200 goldinarjev — goldinar po 60 krajcarjev — glavnice za gojenca iz Vipave v jezuitskem kolegiju v Ljubljani. Vipavski župnik izbere in predlaga več fantov, ki so za študij sposobni. Ljubljanski rektor pa izbere najsposobnejšega. Pogoji za ljubljanskega gojenca so skoraj isti kakor za celovške. Izvršitelj Pilatove oporoke je bil p. Mihael Hoffmann S. J., dr. theol., rektor nadvojvodskega kolegija v Celovcu, rektor rezidence v Dobrli vesi in arhidiakon v Podjurski dolini. Izplačal je kolegiju v Ljubljani — rektor je bil takrat Simon Keerchne — 1200 goldinarjev. Ta je ustanovo potrdil zase in za naslednike. Dne 23. okt. 1706 so napravili tri izvode ustanovne listine, enega za kolegij v Celovcu, drugega za ljubljanski kolegij, tretjega pa za župnika v Vipavi.⁷

Starejši brat Gašparja Pilata Jakob Pilat se je rodil 22. julija 1614 v Vrhpolju pri Vipavi, ordiniran je bil 1640, od 1646 do svoje smrti 2. februarja 1699 je bil župnik v Limbušu. V svoji oporoki je volil 800 goldinarjev za tri dijaške ustanove. Ker pa zupščina ni dosegla višine legatov, je bilo volilo dijaške ustanove reducirano na 500 goldinarjev. Izvršitelj oporoke je bil njegov brat Gašpar Pilat, generalni vikar v Podjuni in župnik v Guštanju. Njegov nagrobni spomenik je v limbuški cerkvi poleg oltarja sv. Ane in se glasi: »Conditur hoc tumulo Jacobus nomine

⁶ Devica Marija na jezeru,
Ona je naša gospa,
mi smo pa njeni služabniki,
Ona nas v nebesa pelja.«

Tako sta uvodoma prepevala camar in družica pri ženitovanjih, ko so za venec plesali, ali po naše: »krienc dov rajali«. Glej Štrukelj, SNP III., 5290. Tu se imenuje guštanjska župnija, ki je takrat še ni bilo. Le župnik ali vikar Pri naši ljubi Gospe na jezeru izve, če se kako mesto izprazni. Zato pomeni tu guštanjska župnija župnija Pri fari, ki obsega tudi Guštanj.

⁷ Prepis ust. listine v arhivu prosv. odd. Vis. Komisariata v Ljubljani [iz arhiva dež. vlade št. 8375 (L. Reg.)].

Pillath, Presbyter et Parochus, qui jubilatus erat. Natus est Vippag in Oberfeldt et baptizatus die 22. Julii anno Christi 1614, sacerdotio initiatus die 22. Septembris anno 1640, Parochus in Lempah investitus die 24. Julii 1646, Apostolicis laboribus ac sennio confectus obiit die 2. Februarii anno salutis 1699, aetatis 85, suscepti sacerdotii 59, huius Parochiae 53.«

Njegova slika visi v župnišču v Vipavi: En face, do pasu, star duhovnik z belo bradico v ornatu. Spodaj napis: Effigies ADM RDI DNI Jacobi Pillath facta ano CHI 1699 aetatis suae 81 sacerdotii 55. parochiae in Lempach Dioecesis Aquileiensis 49 vixit anis 85 obiit 3. Februarii anno salutis 1699 sacerdotii Parochiae eiusdem 55.⁸

II.

Ustanova za Sichten-Pilatovega beneficiata v Guštanju.

Generalni vikarji za časa jezuitov v Dobrli vesi so bili navadno »župniki v Guštanju«. A tam takrat še ni bilo župnije. Trg Guštanj je bil podružnica Dev. Marije na jezeru (Prevalje). Pač se omenja že l. 1341 Guštanj kot župnija, a to je Dev. Marija na jezeru, ker stoji tam »St. Maria in Gutenstein«. ⁹ Še v poznejših listinah se omenja ta župnija vedno v zvezi z Guštanjem: pri naši ljubi Gospe nad Guštanjem. Videli smo, da pomeni v listini prevaljsko župnijo, ki obsega takrat tudi Guštanj.

V Guštanj so hodili kaplani in župniki s Fare, ki so ga oskrbovali. Še danes pravimo Farski vesi, kjer stoji cerkev D. M. na jezeru, »Pri fari« ali »Na fari«, dokaz, da smo spadali gor.

Vendar pa dušno pastirstvo za Guštanj, oskrbovano s Fare, ni bilo lahko. To nam priča tudi ustanovna listina z dne 1. januarja 1700, ki sta jo napravila za mesto beneficiata v Guštanju Ivan Andrej pl. Sichten, gospod na Ravnah in v Dobu (Dobji vasi), ter Gašpar Pilat, generalni vikar v Podjunski dolini in župnik »Pri naši ljubi Gospe na jezeru nad Guštanjem«. Dušni pastirji so od Guštanja oddaljeni, zato je oskrbovanje ponoči, v dežju in snegu ali kadar naraste voda, težavno in se tudi opušča. Tudi druge pobožnosti se ne morejo vršiti. Da bi te razmere izboljšala, sta se v čast božjo in blagor duš odločila, da napravita ustanovo za duhovnika-beneficiata, ki naj bi stalno prebival v trgu. Glasom dolžnega pisma z dne zadnjega aprila 1699. l. sta izročila 4000 goldinarjev¹⁰, od katerih naj 5% letne obresti v znesku 200 goldinarjev dviga župnik Pri fari in četrletno po 50 goldinarjev izroča beneficiatu v Guštanju, ne da bi iskal pri tem svojega haska, ker mu beneficiat odvzema skrbi in dolžnosti, ki bi jih drugače sam imel.

Beneficiat naj stanuje pri cerkvi sv. Tilna v hiši, ki sta jo v ta namen sezidala ki ima tudi inventarja v vrednosti 100 goldinarjev, v knjigah, živini in hišni opremi. Beneficiat mora stalno prebivati v kraju in ne sme brez dovoljenja izostati čez tri dni. Vse leto mora v trgu, ob večjih praznikih pa Pri fari ali v drugih cerkvah, kjer se ob določenih nedeljah vršijo slovesne službe božje — fundator je gotovo mislil na farske podružnice — imeti krščanski nauk po dobrih katehetičnih knjigah in izpraševati mladino

⁸ Nagrobni napis ima 53. Prim. Orožen I. 355; Fr. Kovačič ČZN 1914, 80. Za sliko, ki mi jo je posnel konservator dr. Mesesnel, prim. Katalog razstave portretnega slikarstva na Slovenskem, 2. izdaja.

⁹ Glej Personalstand der Diözese Gurk 1917/1918, str. 87.

¹⁰ Vsak del je dal 2000 goldinarjev, Sichten je dopolnil vsoto na 2000 goldinarjev, ker je že njegov 1683. l. umrli oče Matija nekaj v ta namen volil.

ter jo duhovno vzpodbujati. Vsak teden mora za utemeljitelja in njiju žive in mrtve sorodnike služiti v cerkvi dve sv. maši, eno ob ponedeljkih pri križevem oltarju, drugo ob sobotah pri oltarju naše ljube Gospe. Vsako leto mora 16. julija ali dan prej ali pozneje opraviti mrtvaški oficij za ustanoviteljeve starše, zanju, sorodnike in za verne duše in dati poljubno miloščino iz svojih dohodkov, ki sta mu jih dodelila fundatorja. Vsako soboto mora zvečer glasno peti litanije naše ljube Gospe ali jih pa vsaj pobožno moliti.

Ker pa beneficiat ne bo imel velikega gospodarstva in bo imel zato časa in da se bo izogibal škodljivi brezdelnosti, mora v svoj dušni prid in za večno plačilo vzeti v uk tri uboge, za to sposobne fante, predvsem v latinščini, toda iz tehtnih vzrokov ga lahko cerkvena oblast tega oprošča.

Imenovani inventar v vrednosti 100 goldinarjev mora neokrnjen ohraniti naslednikom »sive in natura sive in aequivalenti«.

Naš beneficiat naj ne bo drug duhovnik kakor kurat, da lahko vsak čas pomaga v dušnem pastirstvu. Našega beneficiata naj izbira, nastavlja ali odstavlja rektor kolegija v Celovcu in njegovi nasledniki. Če bi pa iz katerega koli vzroka prenehalo mesto beneficiata ali pa bi moral stanovati izven Guštanja, določata utemeljitelja, da se naj njihova ustanova spremeni v bolnišnico v trgu, kjer se naj oskrbuje toliko ubogih ljudi, kolikor bo mogoče. Nadzorstvo nad to novo ustanovo pa ima p. rektor jezuitskega kolegija v Celovcu. Napravili so štiri izvode ustanovne listine, enega za rektorja v Celovcu, drugega za arhiv trga Guštanja, vsak izmed ustanoviteljev pa je dobil svoj izvod.

Tudi ta ustanova je bila napravljena v župnišču Pri naši ljubi Gospe na jezeru nad Guštanjem 1. januarja v jubilejnem letu 1700.

Zanimalo bo, kak je bil inventar, ki ga je moral beneficiat ohraniti ali pa ekvivalentno nadomestiti.

Knjige: Catechismus Georgii Scherer. Hortus pastorum Jacobi Marchantii. Catechismus historialis Antonii Douroultii. Thesaurus doctrinae christianae Nicolai Turlot. Catechismus praedicatus Joannis Georgii Herlet. Pedagogus christianus Philippi Doutreman, tomus I. II. Instructiones practicae P. Tobiae Lohner. Novem, singulae seorsim compactae. Item compendium rituale. Theologiae moralis P. F. Patriiti Sporer, 6 partes singulae seorsim compactae. Catechismus Romanus. Nucleus catecheticus Bernardini Mercatoris. Praxis catechetica P. Placidi Spies. Catechismus P. Petri Canisii. Englische Kinderlehr in 700 Fragen undt Andtworten. — **Živina:** 3 krave in dveletna junica. — **Platno:** 20 vatlov hodnika, 20 vatlov tenčice (Reisten). — **Kositrna posoda:** četrtinska, polovična in bokalna lagev. Četrtinski, polovični, bokalni vrč, 12 skled, 12 krožnikov, vse tehta 46 funtov. — **Bakrena posoda:** Viseč kotel, 2 posodi za nalivanje vode, 6 skled, skupaj 20 funtov. — **Iz medicine:** 1 kuhinjski možnar, 1 svečnik 3½ funta. — **Pohištvo iz trdega lesa:** zložljiva okrogla miza, štirioglasta miza s kolesci, štirioglasta miza pod knjižno omaro, knjižna omara, kredenca, omara za obleko, klečalnik, postelja, skrinja, 12 stolov.

Po ustanovitvi tega beneficiata v Guštanju je bil imenovan l. 1706 — torej takoj po smrti Gašparja Pilata — prvi beneficiat. Ta je bil Simon Mattheidl, ki je umrl 73 let star, 27. februarja 1754. 48 let je bil beneficiat v trgu. Pokopan je v cerkvi.¹¹ Pilatovo dijaško ustanovo za celovške dijake

¹¹ Nagrobni spomenik ob presbiteriju na desni strani pri obhajilni mizi.

iz Guštanja in Dev. Marije na jezeru, kraja, ki sta tvorila prej eno župnijo, so uživali dijaki iz teh krajev. V šolskem letu 1894/95 je znašala 107 goldinarjev, v šolskem letu 1901/02 pa 220 kron. Ta vsota je ostala neizpremenjena vsaj do leta 1915/16, iz katerega mi je zadnje izvestje celovške gimnazije na razpolago. Sedaj je menda ni več. V Guštanju od l. 1861 tudi ni bilo več beneficiata, ker je bila 1861 ustanovljena samostojna župnija. Krstne, poročne in mrtvaške knjige pa so se vodile tam že od avgusta 1848. Pred letom 1861 pa se spominja beneficiata celo narodna pripovedka o grajski kapelici pri Javornikovi žagi.¹² Mnogo dobrega sta storila brata Pilata za dijaštvo. Marsikateremu našemu ubogemu dečku sta pripomogla do študija.

Ime Gašparja Pilata je še danes znano med ljudstvom v Guštanju, na Prevaljah in v Podjunski dolini.

Ocene.

Dr. Stanko Leben, **Italijanska vadnica**, I. in II. del, izdala Ljudska knjigarna. Je to samo nova izdaja pri nas že dobro vpeljane Lebneve knjige. Spremembe v tekstu se ozirajo na nove potrebe, tako v 11. lekciji opomba o uveljavljanju vikanja mesto starega Lei in podobno. Bistveno o knjigi so povedali drugi, ko je izšla v prvi izdaji. Za I. in II. razred gimnazije je odločno pretežka. Izvrstna je pa bila za fakultativne tečaje na srednjih šolah in letos, ko se je italijanski jezik uvedel v vse razrede, je zelo prav prišla. Tudi samouku, če ima nekaj splošnega jezikovnega znanja, zlasti pa če zna francosko, jo toplo priporočam. Nima nekoristnih drobnarij, berila so odlično izbrana, vaje pa tako prikrojene, da se predelano lepo ponavlja. Zdi se mi pa, da je razlaga za navadnega samouka večkrat presplošna. Prav bi bilo tudi opozarjati čitatelja, katera pravila so strogo obvezna in katera dopuščajo svobodo. Taka pripomba bi bila dobrodošla n. pr. pri razlagi elizije pri členu, tako bi bilo treba pojasniti, zakaj najde učenec v berilih nepoudarjeni osebni zaimsek drugače postavljen, kakor ga učita 22. in 23. lekcija, in podobno. V drugi del bi sodilo po mojem nekoliko več sintakse. Zlasti bi bilo treba razširiti opombe o uvajanju in konstrukciji zavisnih stavkov, o rekciji glagola ter o rabi prepozicij. Seveda se te zahteve obračajo na knjigo le v toliko, v kolikor hoče postreči samouku, ker v šoli bo že učiteljeva razlaga vse to dopolnila. V knjigi je ostalo nekaj tiskovnih napak, ki pa zadevajo večinoma naglas in izgovor. Na str. 58. pod d) bi moralo stati »2. osebi«, kar pa lahko vsak sam razvidi iz priloženega zgleda. Tudi opuščaj na koncu vrstice, ki se mu Italijani radi izogibajo, je stavcu nekajkrat ušel. Naj zapišem še, da bi poleg vadnic in učbenikov bila potrebna tudi obsirnejša sistematična italijanska slovnica, h kateri bi se človek zatekal v podrobnejših zadevah. Sedaj moramo segati po tujih delih, ki pa so prikrojena posebnostim jezikovnih področij, za katera so pisana. Kaj ko bi jo nam napisal dr. Leben, ki ni manj odličen učitelj kakor strokovnjak, kot je dokazal v časopisu in na radiu.

Fr. Glinšek

Dr. Anton Bajec-Pavle Kalan, **Italijansko-slovenski slovar**. Ljudska knjigarna je za letošnje šolsko leto poslala na trg slovar, čigar sestavljavca sta na glasu kot strokovnjaka, zato nismo dvomili, da bomo

¹² Fr. Kotnik, Storijske str. 39 in op. na str. 104.

dobili izvrstno pomagalo za razumevanje italijanske knjige. Kritika ga je zelo ugodno sprejela. Prof. Umberto Urbani je napisal o njem oceno, ki je več kakor navadna ocena. V obliki eseja je nanizal pregled poti naših važnejših slovarskih delavcev, uvrstil novi slovar med mejnike na tej poti ter svojo sodbo utemeljil s podrobno oceno tega, kar novi slovar prinaša. Občinstvo je pravilnost njegove kritike potrdilo s tem, da je po novem slovarju izredno pridno segalo.

Tudi meni je vsakdanja raba izpričala, kako izvrstno in porabno delo smo dobili. Ne da bi hotel njegovo vrednost osporavati, bi vendarle rad zapisal dve tri misli, ki sem si jih zabeležil, ko sem ga jemal v roke. Prav za prav se obračajo bolj na založnico kakor na avtorja.

Načelo, naj ima vsako geslo svojo vrstico, omogoča res večjo preglednost, zato pa slabše izrablja prostor. Pri velikih slovarjih bi se prav gotovo ne pomišljal, pri manjših bi pa rajši prevzel sistem debelnih gesel, ker dobro izbrane vrste črk lahko v veliki meri nadomeste izgubo, slovar pa na istem prostoru več nudi. Prav slovarji priročnega formata morajo skopariti s prostorom, če hočejo biti priročni. Slovar ima pred očmi samo porabnike Slovence, kakor pravi uvod, ter zato opušča na slovenski strani označbo izreke, spola samostalnikov, vezave pridevnikov in glagolov, ter podobnega. Izgovor se pri jeziku, v katerega slovar prevaja, navadno opušča. Ostalo pa se zelo pogosto označuje. Res je, da se mora založnica pri večini svojih slovarjev zanašati največ na slovenskega odjemalca. Pa tudi če bi tujih interesentov ne bilo, bi vsaj navadni sintaktični slovarski aparat mnogim Slovincem zelo prav prišel, ker bi jih varoval, da ne bi nezavedno lezli v romanizme, hkrati pa bi jim ne bilo treba še posebej brskati drugod. Pri sestavljenih samostalnikih bi si želel oznako množine. Pravila, ki jih dajejo slovnice za narejanje množine sestavljenk, človek rad pozabi in včasih jih tudi ni lahko rabiti. Množina naj bi se tudi tam, kjer ima kaj izjemnega ali manj preprostega, posebej navedla. Pri učenju tujega jezika je vezanje glagola in pridevnika vedno precej težavno poglavje. Priznati je treba, da sta se avtorja v tem oziru potrudila, a se mi zdi, da nista imela prav srečne roke. Sedaj se more rekcija ugotoviti največkrat šele iz rečenic. To pa ni prav zanesljivo, ker moram biti previden, ali ne gre za stalno reklo, ki ga ne morem raztegniti na druge primere. Res je, da vsaka dobra slovnica prinaša poglavje o rekciji in o rabi prepozicij. Toda to poglavje je bolj na zadnjih straneh, zato ga samouk bolj površno predela, vsakdo pa njegove nauke rad pozabi. Zato v teh stvareh slovar zlepa ni preveč natančen. Vsaj pri glagolih, ki so n. pr. direktno prehodni v enem jeziku, v drugem pa ne ali pa samo v nekaterih pomenih kakor *domandare*, *servire*, *sodisfare*, *assistere*, *aiutare*, *affrontare*, *contrariare*, *dissuadere*, *minacciare*, *ringraziare*, *riuscire* itd. ali pri pridevnikih *fiero*, *contento*, *ricco* itd., bi koristilo, če bi tisti, ki slovar rabi, našel dostavek, kakršnega ima n. pr. *aiutare*, *adulare*, *lusingare* itd.

Še dve tihi želji sta se mi vzbudili ob tem lepem slovarju. Vedno mi je bilo žal, kadar sem moral v tuj slovar gledat, ali je beseda, ki sem jo iskal, še v rabi ali ne. Slovar bi mnogo pridobil, ko bi prejeli častitljivi upokojenci kak križec ali zvezdico. Druga želja je tej podobna. Slovar je toliko popoln, da človek večkrat naleti na izraze, ki presežajo splošno izobrazbo navadnega zemljana. Zopet mora drugam, najrajši tja, kjer mu postrežejo s sliko, ki dosti bolje pove kakor opredelba. Takih slik nimajo samo enojezični leksikoni. Zavedam se, da vsaj ta moja želja ni skromna.

Kljub temu sem jo zapisal. Ljudska, ki zalaga celo vrsto slovarjev, bi se morda le kdaj odločila, da bi si dala narediti nekaj primernih risb, opremljenih s številkami, ki bi se vstavljale z nomenklaturo vred pri geselnih besedah ali pa v dodatku. Bolje pri geslih.

Če bi se uresničilo vse, kar sem tu navedel, bi obseg slovarja kljub sistemu okrajšav nekoliko narastel. Temu bi se dalo odpomoči s tanjšim papirjem, kar bi se smelo narediti. Pa tudi če bi slovar bil nekoliko bolj debel. Naš kupec ne bo nikoli imel take izbire, kakršno lahko nudijo večji narodi svojim, zato se mi zdi, da moramo vse storiti, da bo naš slovar pomerjen za čim širši krog odjemalcev, to pa bomo dosegli z množino, vsestranostjo in natančnostjo tega kar vsebuje. Priti moramo do slovarskih tipov, ki bodo kar najbolj ustrezni našim potrebam kakor tudi možnostim trga. Enega izmed njih je že ustvarila Ljudska. Zaupajoč v bodočnost slovenske knjige smo prepričani, da ga bo do zadnjih mej izpopolnila ter mu postavila ob stran še druge, ki jim bosta dali življenje obča potreba in njena podjetnost.

Fr. Glinšek

Prof. Anton Grad, **Slovensko-italijanski slovarček**, izdala Ljudska knjigarna. Modernim potrebam ustrezajoč obširnejši italijansko-slovenski slovar je še vedno desideratum našega književnega trga, zato si moramo pomagati s slovarčki. Prof. Grad in založnica sta nam s svojim ustregla. Na 130 straneh nam ta slovarček raztolmači okoli 7000 besed, kar je za navadne potrebe dovolj. Žepna oblika, velik in jasen tisk, posrečen izbor besed, med katerimi ni slovarskih mrličev, pač pa skoro vse, kar boš rabil v uradu, na potovanju, v trgovini, v gostilni in v vsakdanjem pogovoru, ga vsakomur priporočajo. Slovenskega izvora in naglasa ter gramatikalnega aparata pri slovenskem besedilu nima, ker je očitno namenjen samo slovenskemu odjemalcu, ki bi si rad pomagal med Italijani. Krajšanje geselnih besed z izpuščanjem osnovnega dela ni kdo ve kaj koristno, zato ga je avtor od črke K dalje skoro čisto opustil. Včasih je čutil potrebo opredeliti, kdaj se slovenska beseda prevede tako, kdaj drugače, n. pr. Goba, fungo; spugna (šol.). Naj bi to še večkrat naredil, ker je samo podpičje premalo za tiste, ki si ne more pomoči z latinščino ali s francoščino. Takih bo pa med kupci tega slovarčka najbrž precej. Tudi pri glagolih bi bilo prav, redno označevati, kako se vežejo, kakor je včasih naredil. Sónno, supposto in velòce imajo široki ò v rimskem izgovoru, v florentinskem, ki se ga avtor splošno drži, imajo ozkega. Tiskovnih napak skoraj ni. Opazil sem samo burasca m. burrasca pod geslom »burja«, barrocino m. barroccino pod »ciza«, pri polizza, geslo »polica«, manjka krativec na o, pri cenere (pepel) in disdetta (smela) pa mora biti na e ostrivec.

Fr. Glinšek

Fran Erjavec, **Hudo brezno**. Cvetje iz domačih in tujih logov, zvezek 15. Priredil prof. Janez Logar. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani 1941. Natisnila Zadružna tiskarna v Ljubljani. Str. 80.

Zbirka Cvetja iz domačih in tujih logov, ki jo je pred osemdesetimi leti kot Glasnikovo mesečno prilogo zasnoval in s težavo izdajal neutrudni Janežič (prim. zanimivi in pregledni Šolarjev spominski članek v 7.-8. štef. »Časa«, str. 271) in ki so jo pred sedmimi leti obnovili in jo sedaj tako uspešno nadaljujejo naši čitankarji pod uredništvom Jakoba Šolarja kot pomožno šolsko berilo in splošno izobrazno sredstvo, je dandanes po svojem pomenu stopila v ospredje in v osredje vsega našega kulturnega dogajanja. Iz dosedaj izišlih zvezkov in iz načrtov, ki jih je založnica v zadnjem

času obelodanila, je razvidno, kako se v zbirki smotrno in temeljito zbira, ureja, pripravlja in popravlja gradivo o delih, delavcih, vrstah in dobah za našo novo literarno zgodovino z mnogimi poglobitvami, razjasnitvami in novimi osvetlitvami.

Preteklo jesen je izšel prvi zvezek, namenjen obdelavi Frana Erjavca. V uvodu, ki zavzema skoro polovico knjižice, si sledijo življenjepisni in literarnozgodovinski podatki v jedrnatih, jasno in vzpodbudno pisani besedi. Logar je poudaril Erjavčevo mladostno ljubezen do narave in do naroda, kar se tako lepo izraža v njegovem leposlovnem delu, dalje vpliv plodne družbe sošolcev (Vaje) i. dr. Sledi časovni okvir povesti Hudo brezno ali Gozdarjev rejenec in podatki o postanku dela, ki je izšlo pri Mohorjevi družbi 1864 (za l. 1865) kot X. zv. Slovenskih večernic in kot ena od prvih izvirnih večerniških povesti, pisana v živem ljudskem govoru, za katero je pisatelj dobil tudi literarno nagrado. V analizi Logar nadrobno obdela to pripovedno delo tridesetletnega profesorja prirodoslovja, pisano brez posebne umetniške ambicije, zgrajeno po naprej dognani shemi in namenjeno mladini in ljudstvu za pouk in razvedrilo. V povesti se dobro prepletata sintetična in analitična zgodba. Povest je zgrajena še v romantičnem duhu (naključja in posebna božja previdnost imajo še prevažno vlogo v tej povesti zločina in kazni), a osebe so že vzete iz resničnega, vsakdanjega življenja. — Tako nam je Logar približal Erjavca kot človeka in pisatelja, približal njegovo delo z razlago in opombami ter nam osvetlil tudi časovni okvir povesti. Za šolsko rabo so pridana vprašanja in naloge. L. St.

Josip Stritar, **Izbor mladinskih spisov**. Cvetje iz domačih in tujih logov, zv. 16. Priredil prof. dr. Francè Koblar. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani 1941. Natisnila Zadružna tiskarna v Ljubljani. Str. 176.

V izklesanem uvodu nam prireditelj v tem prvem od petih zvezkov, namenjenih Stritarju, najprej poudari Stritarjevo vzgojiteljsko vlogo, nato nadaljuje s kratkim orisom življenja in dela (pesnik, pisatelj, slovstvena šola, ustanovitelj »Zvona«), potem posebej podrobno obravnava mladinske spise tega klasika mladinskega slovstva, ki so nastali po večini v njegovih zrelih, mirnih letih in ki so vsi izšli kot redne knjige Mohorjeve družbe. Njegove pesmi in povesti iz štirih mladinskih knjig (Pod lipo, Jagode, Zimski večeri in Lešniki), iz katerih je povzet gornji izbor, so več rodovom zvene in še zvene v lepih otroških spominih. Stritarjeva mladinska dela živijo in bodo še živila kljub svojemu idiličnemu nastrojenju in socialni odmaknjenosti. Vrednost imajo po svoji blagi in dobrohotni vzgojni, poučni in zabavni strani, po poeziji v otroškem duhu, spesnjeni v dosledno pravilni obliki in v čistem domačem jeziku. Snov jim je zajeta iz domačega življenja kmetov, obrtnikov, vojakov, izseljencev itd. Med čustvene izlive pesmi iz narave in domoljubja se mešajo tudi že socialni zarodki. Izbor sam je prireditelj porazdelil na najboljša Stritarjeva mladinska dela in sicer v tem-le redu: Pesmi, lirske in epske, po Ezopu prepesnjene Basni, Drobnice (poučne misli), Uganke, Povesti (Gospod Griški v odlomkih, Janko Bože, Sestra), poizkus Dramatike (Dela dobil) in Spomini (zanimivi zapiski, n. pr. Jožef Slovenski in Juntez!). Primerno izbrano gradivo je Koblar opremil s številnimi potrebnimi in zanimivimi opombami. Pravopis in besedišče Stritarjevih spisov sta prilagojena današnjim zahtevam, razen na mestih, ki ohranjajo starinsko patino (otročja leta). Pridana so vprašanja in naloge za šolske namene. Škoda, da se je nabralo v obsežni zbirki precej tiskarskih pogršk. L. St.

„Nedopustno ‚Časovo‘ ravnanje.“

1. »Čas« XXXIII (1938/39), stran 111—114, je objavil oceno knjige univerzitetnega profesorja dr. Fr. Grivca: Slovenski knez Kocelj. Napisal jo je in se seveda tudi podpisal sedaj že rajni prof. zgodovine dr. Franc Trdan. Ocena obširno navaja vsebino knjige, podčrtava pomen Grivčevih dožnanj, kot strokovna ocena pa seveda našteva tudi, kaj se zdi manj trdno in zanesljivo v knjigi. A »vendar je kljub tem in podobnim nepopolnostim in nedoslednostim knjiga nov in hvalevreden doprinos k globljemu spoznavanju naše narodne preteklosti« (stran 114).

2. V boju zoper književnozgodovinsko smer, ki je delo katoliške misijonske duhovščine VIII. in IX. stoletja za začetke slovenskega pismenstva zanikavala, zlasti zoper trditve univ. prof. Kidriča, prof. Slodnjaka i. dr., je prof. dr. Ivan Grafenauer v vrsti temeljnih razprav dožgal in z zgodovinskimi dokumenti utrdil, da so katoliški misijonarji med Slovenci o. l. 800 v duhovnopastirsko rabo uvedli slovenske obrazce, potrebne za delitev zakramenta sv. krsta, t. j. krsne obljube, očenaš in apostolsko vero, in slovenske obrazce, potrebne za oskrbovanje zakramenta sv. pokore, t. j. spovedne obrazce, kateheze o pokori in spovedi, opomin k pokori in spovedi (predlogo Briž. II.). Pokazal je, da so ti obrazci vplivali tudi na stsl. slovstvo, da so se nekateri (bodi po pisanih predlogah, bodi po v cerkvi ustno rabljenih obrazcih) tudi v stsl. jezik prevedli. Pokazal je, da je bilo stikališče obojega slovstva v Kocljevi Panoniji.

Te razprave so: Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, ČJKZ VIII (1931), 68—117; O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva, DS, N. knj. II (1934), 350—371, 480—503; Povzetek h Kidričevim glosam o »Stoletju beležk brez literarne tradicije v slovenski literarni zgodovini, DS, N. knj. III (1935), 359—360; Karolinška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nad ispovedajoštiim' se (v Sinajskem evhologiju), Razprave Znanstv. društva v Ljubljani 13 (1936), 165—III str.; Starobavarska (svetoevangeljska) molitev v starem slovenskem in stsl. slovstvu, Slovenski jezik I (1938), 8—54.

Slavistična znanost je vrsto njegovih izsledkov kot trdno dokazane sprejela (glede očenaša, veroizpovedi, krsne obljube, spovednih obrazcev, da brižinski spomeniki niso prvopisi, ampak napisani po že prej napisanih predlogah, da so bile te predloge napisane že v prvi polovici IX. stoletja, Ramovš-Kos, Briž. spomeniki, 7—9), druge je priznala kot osnovo za nadaljnja raziskovanja (Nahtigal, Euchologium Sinaiticum I [1941], str. XXV). Te razprave, ki so po trdem delu ovrgle dotodanje mnenje o nebrizičnosti Cerkve in hierarhije za duhovnopastirsko nujna besedila v slovenskem jeziku, in priborile resnici, da je svojo dolžnost storila, priznanje in zmaglo, so tudi univ. prof. Grivcu šele omogočile njegove študije o Koclju in njegovem pomenu za pričetke slovenskega pismenstva — vse so izšle šele po Grafenauerjevih temeljnih razpravah — pri katerih je Grivec razen vpliva starih slovenskih (karantanskih in panonskih) obrazcev na stsl. tekste dokazoval tudi obratni vpliv stsl. besedil na slovenske predloge brižinskih spomenikov, posebno Briž. II (opomina k spovedi).

Dokaz za to tezo pa je prof. Grivec zlasti v razpravi »Drugi frižinski spomenik in Cirilova književna šola« (GMS XXII [1941] 106—115) oslonil na vrsto domnev in trditev. Pri tem je še s posebnim poudarkom kazal na »Vondrakove in Grafenauerjeve zmote o zgradbi Klimentovega govora v spomin apostola in mučenca«. Prof. Grafenauer je nato v razpravi »Vondrakove in Grafenauerjeve zmote o zgradbi Klimentovega govora v spomin apostola in mučenca«, ki jo je objavil »Čas« XXXV (1941) 350—364, navajal vrsto stvarnih razlogov proti načinu Grivčevega dokazovanja, ki da tezo, ki je sicer iz zgodovinskih razlogov verjetna, prej kompromitira kakor podpira.

3. Tako je ravnal »Čas« glede spisov g. univ. profesorja Grivca. To sta po svoji znanstveni vesti »zagrešila« prof. Trdan in posebno prof. Grafenauer.

4. Zaradi tega »Slovenec«, ki je vedno poročal o vsebini posameznih števil »Časa«, na intervencijo g. prof. Grivca ni smel poročati o celotni številki »Časa«, v kateri je izšel Grafenauerjev članek. V 1-2 številki Revije Katoliške akcije (1942), str. 20—28, pa je izšel članek dr. Grivca z naslovom: Odtujenost krščanstva in krščanstvu. V odstavku, kjer govori o potrebi verske izobrazbe katoličanov (stran 23—24), je g. profesor našel primeren prostor, da je zapisal sledeče stavke: »Malokateri narod pa ima razmeroma tako malo vernih izobražencev, kakor slovenski. Teža je nekoliko kriva naša zgodovina. Nismo imeli niti narodnega plem-

stva, niti meščanstva niti obrtništva. Nismo imeli domačih izobraženih družin z močnimi verskimi izročili (tradicijami). Naši izobraženci so večinoma izšli iz nižjih slojev; pri prehodu k višji izobrazbi in v višjo družbo pa so prevečkrat pretrgali zveze z verskimi izročili svojih preprostih očetov in dedov. — Drugi narodi imajo svoje narodne tradicije ožarjene z verskimi spomini; imajo svoje svetnike in druge velike može krščanskega življenja in mišljenja. Naša zgodovina pa je bednejša in še ta, se prepočesto enostransko predstavlja v neugodni luči. Naša bogoslovna in krščanska znanost je preveč zanemarila našo domačo narodno zgodovino druge polovice 9. stoletja. To je pisec tega članka že večkrat prav neprijetno občutil. Zapletena vprašanja o zvezi sv. solunskih bratov z našo zgodovino smo preveč prepuščali znanstvenikom, ki o bogoslovni in verski strani teh vprašanj ne morejo samostojno soditi in jih težko razumejo. Le preradi dolže Rim, ko je krivda kneza Svetopolka dovolj očitna. Še potem, ko je rimski papež Leon XIII. visoko povzdignil spomin sv. Cirila in Metoda, je naša in tudi češka krščanska znanost ta vprašanja zanemarjala. Značilno je, da češka krščanska znanost v drugi polovici 19. stol. o slovanskih apostolih nima nobenega dela, ki bi se moglo meriti s knjigo češkega Nemca Ginzela. Tudi pri nas so bili poskusi znanstvenega raziskovanja o tem vprašanju neprijetno osamljeni. Ko je izšla knjiga o našem idealnem krščanskem knezu Koclju, so se v naših krščansko usmerjenih časopisih pojavile ocene in opombe, ki nam niso v čast. Ljudje brez potrebnega strokovnega znanja so s krivičnimi in neumestnimi opazkami begali občinstvo,⁵ in dosegli, da velike verske in vzgojne vrednosti tako velikega moža iz domače zgodovine vprav tisti niso o pravem času izrabili, ki bi bili za to najbolj poklicani. Tako se pri nas zanemarija in ovira proučevanje verskih in bogoslovnih vprašanj, ki so v tesni zvezi z našo zgodovino in ki bi jo pokazali v ugodnejši luči ter v njej odkrili učinkovite nagibe za buditev verske zavesti.⁶ Potem pa se še čudimo, da se naša mladina in inteligenca odtuja krščanstvu in da se proučevanje domače zgodovine in književnosti usmerja v protikatoliško smer.

⁵ Prisluškovali so prtajene opombe mož, ki takšnega krščanskega značaja ne morejo pravilno ceniti in jim morda tudi ni ljub; a značilno je, da izmed mož protikrščanskega mišljenja nihče ni svoje morebiti neprijazne sodbe javno povedal, ker so se zavedali, da bi bilo takšno mnenje vendarle premalo podprto in da ga ne bi mogli javno vzdrževati. Vse neumestno delo so izvrševali ljudje iz krščanskega tabora. Posebno se je odlikoval »Čas«. Tudi v drugih verskih in narodnih vprašanjih se pri nas močno uveljavlja skupina ljudi, ki je prezrla Pavlov opomin: μή γίνεσθε έτεροχρηόμους άπίστοις — Nolite iugum ducere cum infidelibus (2 Kor. 6, 14; grški izvirnik je tu posebno krepak, ker že heterozygeo pomeni: vleči tuji jarem).

⁶ Opozarjam na slovenske frizinške spomenike; II. spomenik je poln globoke verske vsebine. Ob opozoritvi na zvezo drugega frizinškega spomenika s sv. solunskima bratoma in z našo zgodovino se je »Čas« zopet pokazal v značilni luči. To nedopustno »Casovo« ravnanje spada med najžalostnejše pojave, kar smo jih doživeli v zadnjih 20 letih. More li odbor Leonove družbe to odobravati? Preko tega ne sme preiti na dnevni red. Zadeva je preveč žalostna in resna. Leta 1938 je ista revija brez povoda objavila neumestne in neutemeljene obširne opombe proti važnemu znanstvenemu delu za utrjevanje krščanske zavesti našega ljudstva; v »Čas« so se zateleke zato, ker jih je Dejanje odklonilo. V tej družbi je uspešno sodeloval pri zatemnjevanju svetlih strani naše zgodovine. Letos pa je v očitni zvezi z onimi opombami objavil dolg članek, ki je vsebinsko zgrešen, po obliki pa se ne sklada s pravili dostojnosti in nravnosti. Objavljanje takšnih stvari v tako neakademski obliki povzroča veliko pohujšanje, zatemnjuje našo zgodovino in obilno ustreza tisti smeri, ki jo je nazorno označil sv. Pavel (2 Kor. 6, 14).«

»Čas« te trditve in sumničenja g. prof. Grivca samo registrira. Mirno prepušča sodbo o svojem ravnanju, kakor tudi sodbo o pisanju g. prof. Grafenauerja, čitateljem in — zgodovini. Njim tudi prepušča, da izberejo primerno ime za tak način odgovora g. prof. Grivca.

Uredništvo »Časa«.